

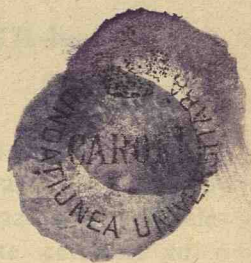

Stefan Orășanu

Inv. 1752.

Cronicarii Moldoveni

din sec. al XVII-lea

876
2978

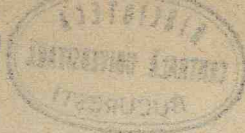
București

Tip. ziarului «Rum. Lloyd» (G. Albrecht).

21 — Calea Victoriei — 21

1899.

953

Biblioteca Centrală Universitară
BUCUREȘTI
1752
Inventar 2978

1951

L

B.C.U. Bucuresti

C2978

Colegului meu Gh. Berea

unui de prietenie

Orășany

CRONCARIII MOLDOVENI

DIN SECOLUL AL XVII-lea.

Cercetările critice asupra cronicarilor prezintă interes, atît din punctul de vedere al istoriei literare cît și al istoriei politice. La noi, unde cronicile formează principalul element pentru cunoașterea trecutului, aceste cercetări au o importanță deosebită și, prin urmare, un studiu ce-și propune să lămurească cestiunile încă obscure privitoare la vechea noastră istoriografie, va fi în totdeauna bine venit. Ast-fel se prezintă și studiul d-lui d-lui Gîdei, de curînd apărut, asupra «Cronicarilor moldoveni din sec. al XVII»,¹⁾ despre care voim a ne ocupa. Mai 'nainte însă de a intra în cercetarea acestui studiu, cîte-va cuvinte asupra circumstanțelor în care el a fost lucrat, nu vor fi de prisos, pentru o mai dreaptă măsură în aprecierea calităților ca și defecțelor, ce eventual vom întîlni în cursul recensiunii noastre.

¹⁾ A. V. Gîdei, *Studiu asupra Cronicarilor moldoveni din secolul XVII, din punct de vedere al limbii, metodei și cugetării*. Cu o prefață de d. V. A. Urechiă, București 1898, 1 vol. în 8°, pag. XV—352.

Premiat în Iunie 1894,¹⁾ la concursul ce Facultatea de litere din București deschisese pentru studenții săi asupra acestui subiect, memoriul d-lui Gidei fu presintat apoi ca teasă pentru obținerea titlului de licență. Se știe însă că teșele de licență, scrise în genere într'o vîrstă cînd autorii lor nu s'au familiarizat încă nici cu mînuirea stilului nici cu metodele de investigațiune, sufer mai toate de neajunsurile provenite din această cauză. De altă parte se mai știe că aceste lucrări, în marea lor majoritate, se caracterizează prin puțina originalitate a cercetărilor și rezultatelor la care ele se opresc, defect provenit, în cazul cel mai fericit, din timiditatea autorului de a se depărta de opiniunile admise, altele din lipsa de pătrundere și insuficiența de informațiuni, ambele atît de frecvente la debutanți.

Înțelegi asupra caracterului sub care se presintă lucrarea de care voim a ne ocupa, e drept a recunoaște încă de la început că, dacă ea nu este cu totul lipsită de unele din defectele ce semnalarăm, aceste defecte sînt compensate însă prin calități reale, care promit un istoric și deșteaptă speranțe pentru temeinice lucrări viitoare.

I
Studiul d-lui Gidei începe cu o prefață de d. V. A. Urechia, care, documentată cum sînt toate lucrările harnicului nostru istoric, e importantă mai cu seamă prin mulțimea indicațiunilor de hrisoave ce ea dă, privitoare la familia Urecheștilor.

Prefeței îi urmează o Introducere lungă, prea lungă, — 64 pagini, față de 181 (pag. 65—246) consacrate studiului propriu zis, — în care sînt tratate cestiunile generale, a căror

¹⁾ *Anuarul universității din București*, pe anul școlar 1894—95, București 1895, p. 67.

cunoștință prealabilă era necesară, după părerea autorului, pentru înțelegerea cronicarilor moldovenești din secolul al XVII-lea.

După această introducere autorul intră în tratarea subiectului, studiind viața și scrierile lui Ureche, ale adnotatorilor săi, Eustratie Logofățul, Simion Dascălul și Misail Călugărul, apoi pe Miron Costin. Doă anexe, coprinzind glosarele cuvintelor dispărute din uz și care se întilnesc în letopisețele lui Ureche și Miron Costin, încheie opera, care se presentă ast-fel ca un studiu complet asupra istoriografiei moldovenești din secolul al XVII-lea, din întreitul punct de vedere «al limbei, metodei și cugetării». Intru cât lucrarea d-lui Gîdei corespunde cerințelor criticei vom căuta a arăta în cele ce urmează.

Proporțiunile neobicinuite date Introducerii, îndreptățește o cercetare mai amănunțită a ei, pentru a se vedea întru cât lungimea introducerii corespunde importanței cestiunilor ce aceasta coprinde, precum și legătura dintre aceste cestiuni și subiectul.

Primele cuvinte cu care se începe Introducerea sînt afirmarea unei legi istorice :

«Privit în manifestările sale, omul se presintă observațiunilor noastre ca rezultat a doă cauze: 1) *Al heredității*, care îi determină construcțiunea fiziologică în genere... 2) *Al educațiunii* primite, fie această educațiune sub forma de școală (educațiune sistematică), fie mediul înconjurător fisico-social» (pag. 1).

Admițînd că această constatare, ast-fel formulată, ar avea puterea de lege istorica ce îi atribue autorul, acceptînd chiar sensul dat aci cuvîntului «educațiune», constatarea d-lui Gîdei nu va rămîne mai puțin inutilă pentru desvol-tarea subiectului ce și-a ales. Causa stă în faptul că mijloacele de care d-sa a dispus, nu i-au permis a demonstra influența a nici unuia din acești doi factori determinanți asupra cronicarilor moldoveni.

Puținele date biografice ce d. Gîdei a adunat, — mai

puține chiar decît s'ar fi putut aduna, — asupra cronicarilor și mai ales asupra ascendenților acestora, fac imposibilă urmărirea influenței ce hereditatea a putut avea asupra «constituțiunii fiziologice» a scriitorilor noștri de letopisește.

De altă parte, pentru a vedea influența educațiunii suferită de cronicarii moldoveni, ar trebui să se cunoască binecum erau școlile în care ei au studiat. Numai cunoscîndu-se bine în ce consta învățămîntul din acele școli, care erau ideile pedagogice, morale, politice, etc, ce se predau în ele, s'ar putea conchide, — în cazul cînd urme de aceste idei s'ar întîlni în letopiseștele moldovenesti, — la o influență reală a «educațiunii sistematice» asupra cronicarilor. Se știe că Ureche și Miron Costin și-au făcut studiile în școlile din Polonia. Pentru cunoștința însă a învățămîntului din aceste școli, d. Gidei nu a avut decît un articol al d-lui Hasdeu, scris în 1868,¹⁾ articol excelent fără îndoială, dar neîndestulător pentru a deosebi în ce constă influența școalelor polone asupra cronicarilor moldoveni, adică ceea-ce preocupa pe d. Gidei. Ar fi fost deci mai natural ca d-sa nici să nu agite o asemenea chestiune, pentru a cărei rezolvire nu era destul de pregătît. Slăbiciunea rezultatelor în această privință și netemeinicia conclusiunilor trase din necunoștința deplină a faptelor se va vedea mai bine din capitolele consacrate cronicarilor «sub raportul cugetării».

Acî ne mîrginim a constata că stabilirea raporturilor de cauză și efect între cronicarii noștri și hereditatea sau educațiunea primită, neputînd avea o aplicare în corpul scrierii, nu ajută cu nimic la cunoștința subiectului și rămîne, prin urmare, inutilă.

Înțeleși acum asupra oportunității considerațiunilor generale cu care se începe introducerea, putem trece, împreună

¹⁾ B. P. Hasdeu, *Unde învățau Rominii vechi? Școalele polone în privința Romînilor.* (O schiță), în *Anuariul general al Instrucțiunii publice, 1864—65.* București 1868, p. XVI—XIX.

cu autorul, la o cestiune mai apropiată de subiect, aceea a manuscriselor în care ni s'au păstrat cronicile moldovenești, sau, cum se exprimă autorul: «să cercetăm operele cronicarilor sub raportul originalității textului».

Asupra acestei importante cestiuni citim mai întâi o categorică afirmațiune:

«Cronicarii ce avem de studiat, sînt: Gr. Ureche și adnotatorii săi imediați: Eustratie Logofătul, Simeon Dascălul și Misail Călugărul; în fine Miron Costin. *Originalul nici uneia* dintre cronicile scriitorilor acestora nu se cunoaște încă. Cronicile în cestiune ni s'au păstrat *numai în copii*, mai mult sau mai puțin îndepărtate de original, modernisate și toate diferind unele de altele» (pag. 3 sq.).

Aceste cuvinte spun limpede că pînă acum nu se cunoaște textul original al nici-unui cronicar moldovenesc din secolul al XVII-lea, al lui Miron Costin, ca și al lui Ureche. Așa cel puțin spune d. Gîdei la pag. 3 a studiului său. Deschizînd însă acelaș studiu la pagina 76, citim din contra că:

«M. Kogălniceanu în cea de a doa edițiune a «Letopișețelor» a utilizat pentru cronică lui Ureche, *compilațiunea însă-și a lui Miron Costin*, care fu aproape contemporan lui Ureche» (pag. 76).¹⁾

De o parte dar avem că «*nu se cunoaște încă*» originalul nici unei cronici, de alta că Kogălniceanu a cunoscut și utilizat originalul lui Miron Costin. Intre aceste două afirmațiuni, care se contrazic, unde e adevărul? S'a păstrat ori nu s'a păstrat originalul croniceii lui Miron Costin? Studiul d-lui Gîdei nerăspunzînd precis la această importantă întrebare, e necesar a ne opri puțin.

¹⁾ Cf. p. 72 sq.: «(Cronica lui Ureche) a ajuns la noi numai sub forma de compilațiuni; *numai una*, mult doă (a lui *Miron Costin* și, poate, a lui Simion Dascălul) din aceste compilațiuni vor fi fiind directe de pe original; cele-l-alte sînt copii indirecte.»

Adevărată este numai prima afirmațiune: nu s'a păstrat textul autograf al nici-unui cronicar din epoca ce ne preocupă, ear eroarea contra afirmațiunii de la pag. 76 provine din greșita interpretare a unei fraze, eronată ea însă-și, a lui Kogălniceanu.

Răspunzînd d-lui Hasdeu, care spusese că «analele lui Ureche ne sînt cunoscute pînă acum numai în niște copie mai mult sau mai puțin moderne și modernisate,»¹⁾ Kogălniceanu zicea :

«Cînd, însă, d. Hasdeu pretinde că cronica lui Ureche ar fi reprodusă numai după niște copie mai mult sau mai puțin modernisate, d-sa este în mare eroare. Cronica lui Ureche, publicată pentru întiași dată de mine, este seacă de pe un manuscris, care, dacă nu este originalul, dar este netăgăduit cea întiiu sau una din cele întiiu copie ale cronicei lui Ureche compilată de Miron Costin! Manuscrisul acesta numără o vechime de cel puțin două sute de ani!»²⁾

Acestea le spune Kogălniceanu în prefața edițiunii a doua a Letopisețelor (1872), răspunzînd criticei anterioare a d-lui Hasdeu (1865), de unde urmează că dînsul cunoscuse și utilizase acel vechiu manuscris încă de la prima ediție, nu numai de la a doua cum afirmă d-nu Gîdei. O primă eroare.

A doua stă în interpretarea dată cuvintelor lui Kogălniceanu citate mai sus. Ele spun că manuscrisul în cestiune este, dacă nu originalul compilațiunii lui Miron Costin, cel puțin una din cele mai vechi copii. Aceste cuvinte îndoelnice se transformă, sub condeiu d-lui Gîdei, în siguranța imperturbabilă că acel manuscris e «compilațiunea însă-și a lui Miron Costin.»

În fine a treia eroare provine din faptul că însu-și Kogălniceanu se înșela asupra vechimii acelui manuscris, care

¹⁾ *Archiva istorică*, III, p. 34.

²⁾ Kogălniceanu, *Cronicele Romîniei*, ediția II, t. I, București 1872, p. XVII.

e mai modern și, în ori-ce caz, nu autograful lui Miron Costin.

Manuscrisul este descris de Kogălniceanu printre cele întrebuițate la ediția I, sub No. I, ast-fel :

O copie vechie, și prin exactitatea (?) sa negreșit scoasă de pe însu-și originalul, coprinzînd Letopisețul lui Ureche și a lui Miron Costin, precum și adaosurile lui Eustratie Logofătul. Titlul și doă file de la sfîrșitul domniei lui Ștefăniță Vodă, fiul lui Vasile Vodă, lipsesc...¹⁾

Aci vedem că nici nu e vorbă de original, ci numai de o copie directă de pe original. La 1872 polemica face pe Kogălniceanu să exagereze importanța manuscrisului, prin cuvintele : «dacă nu este chiar originalul». Din descrierea mai amănunțită a acestui manuscris, făcută de d-nu V. A. Urechiă, se vede că el nu este originalul cronicii lui Miron Costin, ci o copie posterioară și, adîogăm noi, avînd intercalată cronică lui Ureche, în altă versiune decît cea adoptată de Costinești.

Acest manuscris, poartă în clasificarea, făcută de d. V. A. Urechiă, a manuscriselor cronicii lui Miron Costin, — în care se știe că este intercalată și acea a lui Ureche, — numele «Codex B. Racovițean».²⁾ Acum el se păstrează, ca toate manuscrisele de cronici, ce au aparținut lui Kogălniceanu, în biblioteca Academiei Romîne, unde poartă numărul Mss. 103.

Argumentele aduse de d. Ureche pentru a demonstra că acest manuscris nu este originalul lui Miron Costin, sînt : a) că el este scris la începutul secolului al XVIII-lea ; b) că scrisoarea codicelui nu seamănă cu a lui Miron Costin ; c) că în titlul continuării lui Miron Costin se spune : «s'au scris de pre izvodul răposatului Miron Costin.»

¹⁾ Kogălniceanu, *Letopisețele*, t. I, în fine.

²⁾ V. A. Urechiă, *Miron Costin, Opere complete*, t. I, București, 1886, p. 6.

La acestea mai adăogăm un al patrulea: Manuscrisul cuprinde *adaosurile lui Eustratie Logofătul*, pe cînd se știe că Miron Costin era dușmanul teoriilor ce aceste adaosuri cuprindeau despre origina Moldovenilor.

Din toate acestea urmează că nici acest manuscris nu este originalul lui Miron Costin, cum înclina a crede Kogălniceanu, și cum afirmă cu siguranță d. Gidei, ci o copie posterioară, avînd cronica lui Ureche în redacțiunea transmisă de interpolatorii săi imediați.

Tot de aci se mai poate vedea și critica cu care sînt primite în studiul d-lui Gidei, opiniunile predecesorilor: Afirmă d. Hasdeu că «analele lui Ureche ne sînt cunoscute pînă acum numai în niște *copie mai mult sau mai puțin moderne și modernisate*», repetă și d. Gidei, aproape cu aceleași cuvinte, că «cronicile în cestiune (Ureche, Miron Costin) ni s'au păstrat numai în *copii mai mult sau mai puțin îndepărtate de original, modernisate.*» Replică Kogălniceanu că dînsul a posedat «dacă nu originalul, dar netăgăduit cea întii sau una din cele întii copie ale cronicei lui Ureche compilată de Miron Costin», d. Gidei repetă și d-sa, cu mai multă siguranță încă, că Kogălniceanu a utilizat, «compilațiunea însă și a lui Miron Costin.»

S'a văzut mai sus că adevărată este numai prima afirmațiune, că, pînă în prezent, nu se cunoaște manuscrisul original al nici uneia din cronicile secolului al XVII-lea. De aci nesiguranța rezultatelor la care se poate ajunge, sub raportul limbei mai ales, într'un studiu asupra acestor cronici.

«In cazul cel mai fericit, zice d. Gidei, s'ar putea reconstitui, cu oare-care siguranță, fondul originalului; numai acesta ar putea să fie întru cît-va *garantat* (?). Cît privește partea lingvistică (fonetică, morfologică, lexică și chiar sintactică), *originalul este și va rămînea totdeauna nesigur*, o aproximațiune, cît de minimă, totdeauna va exista, *cîtă vreme originalul însuși nu va fi cunoscut*» (p. 4).

Intr'adevăr cît timp originalul va rămînea necunoscut, el va fi nesigur. In această privință autorul nu va găsi con-

trazicători, mai ales dacă cuvintele d-sale nu ar fi luate *ad litteram*. Altminteri ori-ce studiu lingvistic asupra clasicilor greci și latini, păstrați, după cum se știe, numai în copii cu mult posterioare epocii în care ei au trăit, ar fi o zadarnică pierdere de timp.

Lipsa originalelor impunea autorului o lucrare prealabilă de reconstituire, prin comparația critică a copiilor existente. Fără o asemenea operațiune ori-ce concluziuni, de formă ca și de fond, ce s'ar trage din studierea unei singure copii, trebuiesc primite sub beneficiu de inventar. Acest lucru e recunoscut și de d. Gîdei, cînd constată că :

«Numai pentru cronică lui Miron Costin o recenziune și critică a tuturor variantelor (*cunoscute*) s'a îndeplinit deja de d. V. A. Urechia. Deci cu mai multă siguranță se poate procedea la studierea acestui cronicar.»

D. Gîdei însă se grăbește a strica efectul acestor înțelepte cuvinte adăogînd:

«Pentru cronică lui Ureche și a interpolatorilor săi o asemenea recenziune și critică nu s'a îndeplinit încă, și *nici noi nu vom întreprinde-o în studiul de față*» (p. 5).

Cu alte cuvinte cea ce s'a făcut de alții vom face și noi, ce nu s'a făcut «nici noi nu vom întreprinde-o». Lucrul e comod dar puțin științific. Declarația d-lui Gîdei, uimitoare într'o lucrare ce voește să studieze, între altele, și limba cronicarilor, arată de pe acum temeinicia rezultatelor la care, cel puțin în această privință, d-sa a ajuns în studiul de care ne ocupăm. Unde, de nu într'o lucrare special consacrată studierii cronicelor, trebuie a se căuta studiul și clasificarea manuscriselor în care aceste cronici s'au păstrat ? Ce garanție ofere un studiu asupra limbei și stilului cronicarilor, făcut înainte de a se fi ales cea-ce e propriu al lor, de adaosele copiștilor și interpolatorilor de mai tirziu ? După ce criteriu, în fine, s'au deosebit particularitățile lingvistice sau silistice ale lui Ureche, de exemplu, de ale copistului, după care Kogălniceanu și-a făcut ediția ?

La analiza capitoului respectiv vom vedea că autorul nu a luat, în această privință, nici precauțiunea de a compara limba și stilul cronicarilor cu ale scriitorilor bisericești contemporani, comparare ce ar mai fi micșorat câmpul erorilor. Aci ne mărginim numai a culege mărturisirea d-lui Gîdei că s'a servit de «a doua edițiune» a lui Kogălniceanu» (p. 5), deși se știe că această edițiune este inferioară chiar celei d'întîi. ¹⁾

Capitolul ce urmează este intitulat: «Caracterele vieții politico-economice», și cuprinde demonstrarea teoriei, justă de alt-fel, că toată istoria poporului român se explică prin situațiunea politică ce el a avut-o în trecut:

«Toată fenomenalitatea vieții poporului nostru, dealungul veacurilor, este determinată, în primul loc, de situațiunea sa politică. Starea sa economică, socială și intelectuală este subordonată stării sale politice» (p. 7).

Această situațiune politică este descrisă de d. Gîdei în puține cuvinte dar pline de amărăciune, arătînd căderea tot mai jos a poporului român:

«Puțin numeros, hărțuit mereu și din toate părțile, fără putință de a-și reîmprospăta forțele, lucru firesc era, ca în cele din urmă să cadă obosit, și a căzut. Taurul era trîntit; toreadorul s'a apropiat încet (?) de el și apăsînd genuchiul pe grumazii lui, făcu din el ce vru (?); era stăpînul absolut al înfricoșatului animal. Această e impresiunea ce capătă cineva, urmărind căderea tot mai joasă a poporului român sub

¹⁾ Cf. Tocilescu, *Studii critice asupra cronicilor române, I*, în *Revista pentru Istorie, etc.*, t. III, p. 268: «Edițiunea a doua a Letopisețelor d-lui Kogălniceanu pe lângă toate lipsele semnalate în prima edițiune mai are și inconvenientul că la transcripțiunea textului cirilic în caractere latine nu s'a observat cu stricteță nici ortografia textului, nici formele arhaice, ba chiar intenționat s'a căutat alt mai mult să se modernizeze texturile pentru ca edițiunea să fie mai populară.» — Xenopol, *Convorbiri literare*, An. VI, p. 279 sqq.

apăsătorul jug al otomanilor. — *Era pe la începutul secolului al XVII»* (p. 8).

Acest tablou al taurului învins și din care toreadorul face ce vrea, de un plasticism îndoelnic, are, în plus, neajunsul de a nu corespunde realității. Căderea definitivă a Țărilor Române sub Turci, nu are nici-o analogie cu prăvălirea bruscă a unui taur sub spada toreadorului, și, în nici-un caz, ea nu poate fi pusă la începutul secolului al XVII-lea. Chiar dacă am socoti domnia lui Mihai Viteazul (1593—1601) ca aparținând secolului al XVI-lea, teoria d-lui Gidei nu rămîne mai puțin eronată și în completă contradicere cu rezultatele la care a ajuns la noi știința istoriei.

Situațiunea Țărilor Române față de Poartă și Statele vecine, în secolul al XVII-lea, este cu mult superioară celeia ce ele o aveau în secolul precedent. Cu răscoala lui Mihai Viteazul se începe o noă eră pentru Romîni, o eră de ridicare morală și materială, în care voevozii noștri sînt niște personaje cu vază la Constantinople și aiurea, ear țările romîne niște adevărate centre culturale. Această ameliorare a relațiunilor dintre Poartă și Principate este foarte bine arătată în recenta conferență a d-lui Iorga,¹⁾ întemeiată, ca toate lucrările acestui distins istoric, pe o adîncă cunoștință și o inteligentă interpretare a faptelor. Cercetarea serioasă a isvoarelor va duce la alte conclusiuni decît vechile clișee despre o decadență continuă și progresîndă a Romînilor.

Concepțiã greșită însă ce autorul își face despre istovirea forțelor poporului romîn, poate că nu provine atît din necunoștința faptelor, cît din dorința de a emite o teorie originală asupra cauzelor ce au provocat nașterea literaturii noastre naționale și emanciparea de sub slavonism :

«Obsosit, dar nu ucis, urmează mai departe d. Gidei, a căzut în luptă poporul romînesc. Atunci, restul de energie, care-i mai rămăsese, l-a întrebuițat într'o alt-fel de muncă, decît aceea fizică (?), l-a întrebuițat în munca intelectuală

¹⁾ N. Iorga, *Doă conferinți*, București 1898, p. 36 sqq.

și ni-a dat producțiunile literare ale secolului al XVII, după ce mai întâiu lepădă slavonismul, care îi întunecase pînă aci spiritul» (p. 8).

Acum se explică de ce decadența politică a Romînilor începe din secolul al XVII-lea, pentru că în cursul acestui secol apar producțiunile literare în limba romînă. Restului de energie a poporului romîn, ne mai fiind cheltuit în «munca fizică», — sinonim: «răsboi», după d. Gidei, — i s'a găsit o întrebuițare în munca intelectuală, pentru a nu se pierde în zadar. Ear ca operațiune prealabilă s'a impus lepădarea slavonismului «care îi întunecase pînă aci spiritul». Se vede însă că această întunecare, nu era o eclipsă totală, de oare-ce strămoșii noștri din secolul al XVII-lea au putut vedea că ei trebuie să se lepede de slavonism înainte de a produce opere literare în limba romînească.

Aceasta e teoria d-lui Gidei. Pentru a o face admisă și de alții ea avea nevoie de o demonstrație dezvoltată. Autorul însă se mulțumește a o formula în mai multe rînduri (cf p. 22, 134, 136), socotind-o apoi ca admisă. Numai atita este insuficient pentru o teorie, cum este aceea a d-lui Gidei, care nu e atît de evidentă pentru a se lipsi de demonstrație.¹⁾

Caracterisarea situațiunii politice a țărilor romîne în secolul al XVII-lea, la care autorul revine, este făcută în termeni de o generalitate prea vagă, pentru a putea fi discutată. E atît de vagă încît autorul însu-și pare a se fi rătăcit, vorbind de vînzarea tronurilor romînești, ce «ajunseseră obiec-

¹⁾ Socotim această teorie ca originală a d-lui Gidei, deși Cantemir zisese mai nainte că: „Moldovenilor celor mai dinainte de noi le sta mai mult la inimă să facă fapte bune, nu să le scrie“; și mai nainte Sallustiu (*De bello catil.* VIII): „Prudentissimus quisque negotiosus maxume erat; ingenium nemo sine corpore exercebat; *optumus quisque facere quam dicere*, sua ab aliis benefacta laudari, quam ipse aliorum narrare, malebat.“

«tul de speculă și îmbogățire a cămătarilor și a înalților funcționari din Constantinopole», «încă din a doua jumătate a sec. XVII», și de «scurta întrerupere din timpul domniei lui Mihai Viteazul», ce este anterioară. Această confuziune ar putea fi însă provenită și din o eroare de tipar.

Cuvintele une-ori sînt întrebuițate de d. Gîdei în înțelesuri cu totul inedite :

«Fie-care domn avea partisanii săi devotați, ca și dușmanii săi de moarte. De aici isvorul unei adevărate *anarchii*(?): domnul îngăduind partizanilor săi jafurile și *abuzurile cumplite*, aceștia tolerînd domnului toate nelegiuirile, cruzimea și călcarea obiceiului pămîntului, osîndind și ucizînd fără judecată» (p. 11).

Toate acestea, nu trebuie să se uite că se petrec în secolul al XVII-lea.

Citatele făcute ne dispensează cred a discuta cu deamănuntul caracterizarea stării politice și economice ce a avut Țările Romîne în acest secol, după d. Gîdei. Starea politică am văzut-o, cea economică constă în «lupta *titanică* între proprietatea mare și cea mică.»

Nu putem însă a trece peste cuvintele pline de o laudabilă ambițiune cu care autorul termină acest capitol :

«A cunoaște acest lucru (lupta dintre marea și mică proprietate) este a înțelege perfect felul de a fi al poporului de azi, și, înțelegînd aceasta, *am putea cu mai mult succes să-i asigurăm fericirea*» (p. 14).

Pentru a cunoaște «Societatea moldovenească pe la jumătatea sec. XVII», autorul a crezut îndestulător a se adresa relațiunilor numai a doi călători străini, Bandinus și Paul din Alepo, care au vizitat Moldova pe vremea lui Vasile Lupu. Scurtul timp însă cît acești doi călători au petrecut în Moldova, nu le-a permis o cunoștință aprofundată a societății moldovenești, și ar fi riscat deci a socoti relațiunile lor ca o imagină fidelă a Moldovei din secolul XVII-lea. Această va fi cu atît mai mult cu cît asupra unor puncte

Bandinus și Paul din Alepo se contrazic. Asupra acestor contraziceri d. Gidei observă :

«Comparînd scrierile celor 2 călători, observăm că impresiunile lui Bandinus despre poporul moldovenesc difere întru cît-va de cele ale lui Paul de Alepo. Așa, de pildă, ospitalitatea moldovenilor, relatată de Bandinus, contrastează într'un mod curios cu vișiositatea grozavă, de care face mențiune Paul de Alepo, deși ambii vizitează Moldova aproape în același timp. *Explicațiunea credem că stă în aceea, că Bandinus a avut norocul ca în drumul său să nu cadă pe mâinile vr'unor oameni răi*» (p. 20).

Explicațiunea d-lui Gidei ridică însă relațiunilor ambilor călători și chiar tutulor călătorilor din trecut, present și viitor, ori-ce valoare ca texte istorice. Dacă Bandinus vorbește bine de țara pe care o vizitează, cauza e că el a avut norocul «să nu cadă pe mîinile vr'unor oameni răi». Soarta, mai puțin favorabilă cu Paul din Alepo, viu ca acest călător să cadă pe mîinile unor oameni vișioși, de unde și «vișiositatea grozavă» ce dînsul constată la Moldoveni. Dar, abstracțiune făcînd de norocul sau nenorocul călătorilor, e drept a ne întreba : Cum era țara pe care acești călători o descriu? Merita să se vorbească despre ea în bine ori în rău? Și dacă, un călător inevitabil trebuie să se întîlnească cu oameni ori buni ori răi, — după cum o ușă nu poate fi decît deschisă sau închisă, — ce temeii se poate pune pe niște relațiuni ce atîrnă de norocul călătorului? Cu toate acestea capitolul în care d. Gidei schițează societatea moldovenească de pe la jumătatea secolului XVII, se întemeează numai pe relațiunile acestor doi călători, din care numai unul cu noroc¹⁾. Insufi-

¹⁾ Cît de răutăcioși trebuie să fi fost informatorii lui Paul din Alepo se poate vedea, între altele, din povestirea ce ei fac acestuia despre isprăvile amoroase ale nepotului Itri Vasile Lupul, ce se urcau la suma fabuloasă de 4000 de fecicare. Un adevărat Hercul. Cifra această este înregistrată de naivul diacon fără nici o obiecțiune, ear d. Gidei o citează ca pe o trăsură de moravurile timpului.

ciința informațiunilor dă acestui capitol aspectul unui articol improvizat de gazetă mai mult decît al unei lucrări de erudițiune.

De alt-fel, așa cum este făcut, capitolul despre societatea moldovenească e absolut inutil pentru cunoștința subiectului, și nu vedem întru cît Ureche sau Miron Costin ar putea fi mai bine cunoscuți, știindu-se dacă Moldovenii păzeau posturile, versiunea Bandinus, ori nu le păzeau, cum afirmă Paul din Alepo.

Mai remarcăm, înainte de a termina cu acest capitol, că d. Gidei, care cu cîte-va pagini mai nainte, susținuse, cu atîta tărie, că Românul căzuse, ca un taur obosit sub genuchiul toreadorului, încă de la *inceputul* secolului al XVII-lea, în acest capitol îl arată din contra ca pe un popor rășboinic, și aceasta pe la jumătatea aceluiași secol :

«A fi oștean, a ști să se bată, a înfrunta primejdia și greutățile vremii, era preoupațiunea de căpetenie a romînilor de pe acele timpuri, cînd de cele mai multe ori cu mîna pe armă trebuia să-și apere omul ce era al său, ori să se înroleze, cînd vodă «striga la oaște» (p. 17).

Cu capitolul următor ne apropiăm de subiect. El este intitulat : «Emanciparea limbei și spiritului romînesc de sub influența slavonă», și tratează despre introducerea limbei romîne în biserica, cancelaria și istoriografia Moldovei și Munteniei.

«Inainte însă de a vorbi despre o emancipare de slavonism, e natural să ne întrebăm în treacăt ce este slavonismul și cum s'a introdus între romîni. *Această se impune cu atît mai mult, că cronicarul Ureche, ce avem a studia, represintă ruperea o dată pentru totdeauna de vechia influență bizantino-slavonă și pe calea indicată de el urmează apoi cei-l'alți croniciari de după dînsul*» (p. 23 sq.).

Cu alte cuvinte Ureche, fiind primul cronicar cunoscut ce a scris în limba romînă, se impune să ne întrebăm cum

s'a introdus slavonismul la Romîni. Cititorilor poate că nu va părea acest motiv destul de imperios pentru ca autorul să ea cestiunea tocmai de la năvălirea Slavilor. «Către finele secolului VI d. Chr. are loc invasiunea slavilor», începe d. Gîdei, și trebuie să recunoaștem că e prea de departe, subiectul fiind cronicarii moldoveni ce au trăit în doă jumătate a secolului al XVII-lea.

Ah ! passons au déluge.

De alt-fel compilația ce d. Gîdei face după scrierile lui Rambaud¹⁾ și Leger²⁾, singurele pe care le cunoaște asupra acestei cestiuni, este neîndestulătoare pentru a ști cum s'au creștinat Bulgarii, de prisos și inutilă pentru a cunoaște cum s'au emancipat Romîni de slavonism.

Dacă însă cestiunea creștinării Bulgarilor, neavînd decît raporturi foarte depărtate cu scoaterea limbei slavone din bisericile și cancelariile romîne, ar fi putut lipsi fără nici un inconvenient din lucrarea d-lui Gîdei; expunerea, chiar pe larg, a influenței slavone și a condițiunilor în care ea s'a manifestat asupra spiritului romînesc, nu era lipsită de interes. În ce consta această influență? Cînd a început ea să se manifesteze și cît a durat? Pentru a ajunge la cestiunea în mai imediată legătură cu subiectul: Din ce cauză slavonismul a încetat să mai exercite vre-o influență în Țările Romîne?

La aceste cestiuni d-nu Gîdei răspunde în următorul mod:

«Fiind (poporul romîn) de origine latină, firește că limba cultului a trebuit să fie în primele timpuri ale inva-

¹⁾ A. Rambaud, *L'empire grec au dixième siècle, Constantin l'orphrogénète*. Paris 1870.

²⁾ L. Leger, *Cyrille et Méthode. Etude historique sur la conversion des Slaves au christianisme*. Paris 1868. „Carte cam superficială“ Bogdan, *Revista noastră*, II, 160).

siunilor, cea latină,» zice d-nu Gidei, după cum tot așa de firește s'a susținut că Românii, fiind de origine latină, au trebuit să întrebuițeze, înaintea conciliului de la Florența, alfabetul latin, și după cum tot originea latină a Românilor a îndreptățit căutarea obiceielor noastre juridice în «Insitutele» lui Gaius și ale lui Justinian.

Cestiunea creștinismului la Români și deosebirea straturului primitiv romano-bizantin, — noțiunile abstracte ale creștinismului, — de cel bulgar posterior, — termenii de ritual, — fără îndoială că este cu mult mai complicată de cum o arată d. Gidei.¹⁾

Cu toată originea lor latină «Românii sînt nevoiți, *atit dincoace* cît și dincolo de Dunăre, să audieze Liturgia în limba slavonă a bulgarilor (*medio-bulgară*).»²⁾ Causele ce au nevoit pe Români la această, după d. Gidei, sînt: răspîndirea creștinismului sub forma slavonă în *Mesia*,» puternicul imperiu romîno-bulgar al Asanilor,» anatemiile ce Papa și Patriarhul își aruncau reciproc la 1504, «ura seculară» ce Romînii nutreau contra imperiului bizantin, ș. a.

Nici un cuvînt despre primul imperiu bulgar (680—1018), a cărei stăpînire asupra țărilor de dincoace de Dunăre este mai sigură decît a imperiului asanesc.³⁾ În schimb însă se aduce ca probe pentru îmbrățișarea ritualului creștinesc slavon de către Romînii de dincoace de Dunăre, răspîndirea acestui ritual în *Mesia*. De altă parte citatele din Nicetas Choniates și Benjamin de Tudela, aduse de d. Gidei

¹⁾ Cf. I. Bogdan, *Romînii și Bulgarii*, București 1895, p. 19 sqq.

²⁾ Curioase sînt și raporturile ce d. Gidei stabilește între limba bulgară de azi și cea medievală: „Bulgara modernă care e o *corupțiune* (?) a limbii medio-bulgare, sub influența limbilor vecine, mai ales albaneza...” (p. 26).

³⁾ A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor*, Iași 1888, t. I, p. 568 sq.; I. Bogdan, *În din titlul domnilor romîni* (Convorbiri literare, t. XXIII, p. 723 sq.); *ibid.*, *Romînii și Bulgarii*, p. 19 sq., 54; Hasdeu, *Negru-Vodă*, București 1898, p. XLVIII sqq., LXXIV.

(p. 29) după Rambaud, pentru a demonstra «ura seculară» a Românilor contra imperiului bizantin, privesc de asemenea tot pe Români din Balcani și Pind, nu pe cei de dincoace de Dunăre.¹⁾ Ele nu pot fi invocate deci pentru a se explica răspîndirea creștinismului slavon în Muntenia și Moldova.

Aceasta pentru introducerea limbei slavone în bisericile românești. Pînă aci era greu :

«Odată introdusă în Biserica romină, limba slavonă deveni și limba literară a Românilor, limba acestora nefiind considerată ca literară, neexistînd adică o literatură în limba poporului romin» (pag. 30).

In fine:

«De pe la jumătatea secolului al XVI-lea limba romină începu să se manifesteze prin traduceri mai întîi, prin mici însemnări cu mână (?) pe marginile vechilor cărți și documente slavone, însemnări originale, ce reprezintă graiul viu al poporului romin; pînă cînd, în secolul al XVII-lea, opere întregi, originale, es la lumină și nu numai cu conținut religios, ci scrieri profane, opere istorice de mare valoare, firul conducător al istoriografiei românești de astăzi. Limba romină căpătă fixitate, deveni limbă literară.

Acest fapt se numește în istoria romînilor: *Emanciparea limbei și spiritului românesc de sub influența slavonă*,» închee d. Gidei, neglijînd însă să indice și în ce anume tratat de istoria Romînilor se află intitulată atît de bombastic introducerea limbei romine în scrierea operelor literare.

¹⁾ Afară de aceasta termenii „ura seculară“ par cam exagerați pentru a arăta relațiunilor Vlahilor de la Pind cu Bizanțul, cel puțin așa cum le arată Benjamin de Tudela. Acest călător nu vorbește de cît de prăzile ce acest popor neastîmpărat făcea vecinilor săi Greci, locuitori ai cîmpiei (*Archiva istorică* II, 25: „De pe munți ei se pogoară în Grecia pentru pradă și hoție“). Din potrivă în unele răsboaie Vlahii de la Pind iau parte în rîndurile armatei imperiale în contra inamicilor Bizanțului. De o luptă seculară între Vlahi și Bizanț deci nu poate fi vorba.

Dacă însă întitularea este exagerată, în schimb proporțiunile în care influența slavonă s'a manifestat asupra Românilor sînt, după d. Gîdei, foarte înguste. După cele ce văzurăm s'ar putea crede că slavonismul la noi ar fi constat numai în faptul că în bisericile romîne se oficia în slavonește și că tot în această limbă se făcea corespondența publică și privată. Odată cu introducerea limbii romîne în biserici și cancelarii, încetează și influența slavonă, de aci: «emanciparea limbii și *spiritului* romînesc».

Acest mod de a înțelege influența slavonismului în Țările romîne este, fără îndoială, prea îngust. Influența a fost mult mai adîncă și mai intensă. Ea s'a manifestat asupra vieții sociale și politice a Romînilor ca și asupra celei culturale, ear aceasta nu s'a făcut prin imitarea «desființatului stat romîno-bulgar,» cum crede d. Gîdei, asigurîndu-ne că faima acestui imperiu «era încă vie în amintirea romînilor» (pag. 29).

Un stat nu se organizează după «faima» unui alt stat «desființat», ear lipsa textelor nu ne permit a cunoaște gradul de vioiciune ce această faimă a putut avea la Romîni. Influența slavonă asupra Romînilor e și mai veche și mai intensă:

«Toți germenii de stat și bisericești, din care, cu sec. XIII începînd, au eșit instituțiile noastre politice din evul mediu, își au originea în epocă preponderenței bulgare: organizarea socială și politică în cneziate și voievodate, hierarhia bisericească, începuturile nobilimei sau boerimei, limba bulgară în cancelariile domnești, în biserici, în literatura profană și în corespondența privată.»¹⁾

Faptul însă că cestiunca introducerii slavonismului în Țările Romîne, fiind străină oare-cum de subiect, nu a fost tratată de d. Gîdei cu îngrijirea cerută și-ar avea explicarea

¹⁾ Bogdan, *Romîni și Bulgarii*, pag. 22.

în acea că d-sa își reserva toată atențiunea asupra cauzelor care au provocat emanciparea de sub această influență.

Aceste cauze sînt în număr de trei, din care una fatală. Causa fatală este ignorarea din ce în ce a limbei bulgare :

«Prima și cea mai importantă cauză, care a pricinuit emanciparea de sub slavonism, e o cauză fatală. Aceasta este ignorarea din ce în ce a unei limbi, care aparținuse unui popor barbar și incult (?) și prin urmare inaccesibilă gândirei mai înalte, progresului; și noi am văzut mai în urmă (?) că poporul român, învins pe calea politică, își cheltuiește restul energiei sale în activitatea intelectuală» (p. 32).

Fatalitatea ast-fel înțeleasă devine fatală pentru autor, falsificîndu-i o teorie, justă în sine, și care, exprimată în termeni mai potriviți, constituia o explicație rațională a întroducerii limbei naționale în slujba religioasă a Romînilor.

Limba slavonă, fiind o limbă străină de poporul român, trebuia învățată prin școlii. Școlile cu dascăli de slavonie deveneau din ce în ce mai rare și neîndestulătoare pentru a satisface cerințele întregii populațiuni. Gheorghe Stefan aduce dascăli de la Kiev,¹⁾ iar Matei Basarab din Croația, după ce se adresase în deșert în Bulgaria. Aci chiar, centrul de altă-dată al slavonismului, în secolul al XVII-lea cultura slavonă este stinsă și înlocuită cu cea grecească.²⁾

Minăstirile românești, focarele culturii slavone, încă-puseră, ce și cele bulgărești, pe mîna clerului grec, care, bine înțeles, nu aveau nici un interes de a întreține mai departe slavonismul, mai curînd de a-l înlocui prin cultura grecească. Ast-fel că, neavînd de unde învăța limba slavonă toți preoții numeroaselor biserici din orașe și mai cu seamă cei

¹⁾ Doc. din 2 Aprilie 1656 (7164) în *Uricariul*, III, p. 279 sq.

²⁾ *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Acta Bulgariae ecclesiastica*, t. XVIII, Agram 1887, p. 48 et passim. — Cf. Xenopol, *Istoria Romînilor*, IV, p. 76 sqq.

de pe la sate, se impuse necesitatea traducerii și tipăririi cărților de ritual și în limba românească, singura cunoscută de majoritatea acelor preoți. Mai târziu, când cunoștința limbii slavone deveni o raritate, apanagiul câtor-va cărturari, aceste cărți se tipăriră numai în românește.

Zapisele de vânzare și alte acte private, ce se încheau la sate printre țărani în asistența megiașilor, au început, din aceeași cauză, a fi scrise de timpuriu în românește. Ele se scriau de diacii puțin cărturari, ce abia învățase la școlile rudimentare de pe prispele bisericilor să scrie «azbuchele» și să citească psaltirea. Numai actele oficiale de întărirea proprietății, emanate de cancelaria domnească, unde se mai putea găsi logofeți cu cunoștință de slavonie, numai acelea se scrieau în limba slavonă, lucru care a durat pînă la Dabija Vodă (1661—1666).¹⁾

De o «fatalitate», condiționată de atâtea cauze, a căror lipsă sau prezență îi puteau modifica caracterul, nu poate fi deci vorba. Și nici epitetele de «barbară și incultă», date limbii slavone, nu sînt potrivite pentru un popor și o limbă care a putut avea o influență culturală atît de puternică. Dacă limba slavonă a fost o limbă barbară și incultă, ce trebuie să fi fost a noastră pe acele vremuri!

Tot atît de gratuită este și afirmațiunea d-lui Gidei că limba slavonă era «inaccessibilă (*sic*) gîndirei mai înalte, pro-

¹⁾ Cit de puțin răspîdită era cunoștința limbii slavone în Țările Romîne, încă de la începutul sec. XVII, se poate vedea și de acolo că Mihai Viteazul, voevod al Țării Romînești și fost Mare Ban al Craiovei, nu știa slavonește, de aceea toate autografele rămase de la el sînt scrise în românește. V. Hurmuzaki, *Documente*, III, 1, p. 322; IV, 1, p. 22, 43, 166; N. Iorga, *Documente noi și în mare parte romînești, relative la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul*, București 1898, p. 21 sqq. — De remarcat este cunoscutul chrisov dat de Mihai Viteazul moșnenilor din Sularul (1 Febr. 1596), document scris în slavonește, ear în josul lui întărirea autografa a voevodului în românește. Tocilescu, *Revista pentru istorie*, t. IV, p. 543.

gresului.» În ori-cè cas inapținutudinea acestei limbi de a exprima ideile înalte nu putea constitui o cauză care să facă pe primii noștri scriitori naționali a o lepăda pentru cea română. Ei nu aveau de unde ști că limba română, neîncercată pînă atunci în lucrări literare, era mai «accesibilă» progresului de cît limba slavonă, mlădiată de secolii de literatură.

Dar teoria d-lui Gidei nu e în contrazicere numai cu logica, dar chiar cu realitatea faptelor. Dovadă că limba slavonă nu era pentru străbunii noștri «limba unui popor incult și barbar», e venerația de care ea se bucura în Țările Române. Și iar că Românii nu socoteau limba slavonă incapabilă de a exprima idei înalte, e faptul că singura scriere filosofică din vechea noastră literatură «Invățăturile» lui Neagoe Vodă au fost scrise în slavonește,¹⁾ iar mai tîrziu Udiște Năsturel, care mînuia cu așa îndemînare condeiul scriind romînește, probă traducerea romanului »Varlaam și Joasaf,» cînd avu să exprime «gîndiri mai înalte», traduse pe *Imitatio Christi* în limba slavonă.²⁾

Prin urmare nu lipsurile limbei slavone a cauzat dispariția ei cu încetul din viața culturală a Romînilor, ci faptul că ea era o limbă străină și cu timpul nu se mai găseau scriitori îndestul de cunoscători de slavonie ca să scrie în această limbă, și mai cu seamă, nici cititori îndestul de numeroși. Și unii și alții găseau mai comod să scrie și să ci-

¹⁾ P. Lavrovъ, Слова наказательныя воеводы Валашскаго Нбгоя сыну своему Θεодосію (Extr. din Memoriile Societății de istoria și antichitățile rusești din Moscova, 1896); Cf. I. Bogdan. *Luptele Romînilor cu Turcū*, București 1898, p. 79 sqq., 98.

²⁾ Tipărită la Min. Deal, 1647. Cf. Karataev, Описание славяно-русскихъ книгъ. Petersburg 1883, p. 529, No. 633; Sava Chilandarec, *Rukopisy a starotisky Chilandarské*, Praga 1896, p. 89, No. 92. — Relevăm aci un *lapsus*: Romanul Varlaam și Joasaf, tradus de Udiște Năsturel, nu s'a și tipărit cum crede d. Gidei (p. 48 nota 15), Traducerea învățatului boer a rămas inedită pînă acum. Cf. Gaster, *Literatura populară română*, București 1883, p. 35; Id. *Chrestomatie*, t. p. LII, 129; Sbierea, *Miscări culturale*, p. 282, etc.

tească în limba cea mai bine cunoscută lor, în limba maternă.

D. Gidei însuși aduce câte-va exemple în sprijinul acestei explicări. Paralelismul însă ce d-sa stabilește între «emanciparea de slavonism» de la noi și reforma lui Luther din apus, micșorează efectul exemplelor citate.

«Precum Luther, într'o scrisoare a sa din 1524... tot așa mitropolitul Varlaam, în predoslovია Cazaniei sale din 1643...» (pag. 34).

Luther și Varlaam !

Cei-l'alți doi factori «ajutatori la emanciparea de sub slavonism» sînt : propaganda calvină din Ardeal și curentul grecesc.

Intru cît privește propaganda calvină d. Gidei crede că ea a avut «o contrareacțiune (*sic*) în Principate», și că :

«Ori-cît ar fi fost de microlul jucat de acea propagandă la emanciparea de slavonism în țările noastre, nu i se poate însă cu desăvirșire nega o influență binefăcătoare pentru mișcarea culturală din aceste țări» (p. 39 sq.).

Dacă propaganda calvinistă din Ardeal a avut sau nu o influență binefăcătoare asupra mișcării culturale de dincoace de munți, este o altă cestiune, interesantă fără indoială și care se poate discuta, străină însă de aceea ce și-a propus autorul a demonstra. Cestiunea ce interesa era întru cît această propagandă a provocat înlocuirea dincoace de munți a limbii slavone cu cea romină, adică ceea ce d-sa numește «emanciparea de slavonism». Că d. Gidei crede reală influența mișcării reformiste în Țările Romine o probează cuvîntul «contrareacțiune», ce revine de mai multe ori sub condeiul d-sale, totdeauna pentru a demonstra că naționalizarea serviciului divin în Moldova și Țara Romînească a fost în parte un efect al tipăriturilor rominești ardelen.

Pentru aceasta d. Gidei stabilește mai întâi existența «relațiunilor literare» între Țările Române și Ardealul, sprijinindu-se pe faptul că Diaconul Coresi, care a tipărit primele cărți în Transilvania, «era venit acolo din Tîrgoviște.» Mai afirmă apoi că «exemplul tipăririi de Cazanii din Transilvania, a fost *imitat* în Moldova și Muntenia», peste un secol. Aci s'ar putea obiecta că o «imitație», ori-cît de tardivă ar fi, nu constituie o «contrareacțiune.»

Pentru a demonstra influența calvinismului în Țările Române d. Gidei trebuia mai întâi să precizeze ce înțelegea d-sa prin «contrareacțiune»? Era oare aceasta o «imitațiune» a sistemului calvinesc de a face cunoscute poporului adevărurile religiei? Citatul de mai sus îndreptățește aceasta presupunere. Era oare o adevărată «reacțiune», în sensul că, temîndu-se ca propaganda calvinistă să nu se întindă și în Principate, voevozii și prelații noștri, au preîntîmpinat pericolul, traducînd cărțile religioase în romînește, spre a păstra poporul la dreapta credință? Citatele ce d. Gidei face (p. 41) din prefețele Mitropolițiilor Stefan și Teodosie, justifică și această presupunere. În fine o a treia ipoteză, în care «contrareacțiunea» e «independentă de calvinism,» — deși provocată de propaganda calvină, — și în acelaș timp, protivnică înaltului cler și principilor de dincoace de munți, reese clar din următorul pasaj, luat tot din cartea d-lui Gidei :

«Iată dar, cum calvinismul din Ardeal intenția (*intenția*) dincoace de munți mișcarea spre o literatură proprie romînească, independent de literatura calvinistă; și această mișcare și-a luat avînt, cu toată părerea de rău și cu toate slabele încercări ale înaltului cler și ale principilor, de a reînvia curentul slavon; cărmuitorii politici și spirituali ai romînilor vedeau o scădere a simțimîntului religios în înlocuirea slavonismului prin limba cea profană, care slujea nevoilor zilnice» (p. 41 sq.).

Avem dar mișcarea literară de dincoace de munți provenită: a) din imitația propagandei calvine; b) din reac-

țiunea contra acestei propagande, și c) independență de propagandă. Cititorul nu are de cit greutatea alegei.

La urma urmelor însă d. Gidei conchide că :

«Introducerea limbei romîne în biserică se considera în-adevăr ca un abuz, căruia s'au supus principii Vasile (*Lupul*) și Matei (*Basarab*), numai constrînși de necesitatea izvorită din cauza cea fatală, pe care am studiat-o» (p. 42).

În cazul, dacă introducerea limbei romîne în biserici se datorește numai faptului ignorării celei slavone, ce rost mai are propaganda calvină și pentru ce acele cinci lungi pagini în care autorul se încurcă atît de rău, voind să o demonstreze ?

Adevărul este că între propaganda calvină din Ardeal și introducerea limbei romîne în slujba religioasă de dincoace de munți, nu a existat nici un raport de cauză și efect, de acțiune și reacțiune, cu atît mai puțin de «contrareacțiune»¹⁾

Curentul grec, «un alt *factor explicativ* al emancipării de slavonism», am văzut că indirect a contribuit la naționalizarea serviciului religios în țările romîne, acaparînd minăstirele, focarele de altă-dată ale slavonismului. E impropriu însă a zice că acest curent «interveni ca aliat în luptele romînismului cu slavonismul.» Aceasta pentru că nu a fost o luptă, în sensul obișnuit al acestui cuvînt, între romînism și slavonism, și nici nu poate fi vorba de o alianță între cel d'întii și grecism. Ar fi a le atribui sfinților părinți din Orient o tactică ce nici textele nici bunul simț nu le-o acordă.

¹⁾ Cf. Xenopol, *Istoria Romînilor*, t. IV., p. 69 : „Introducerea limbei romîne în slujba religioasă a Romînilor de dincoace de munți nu fu datorită, precum greșit s'a admis pînă acuma, unei reacțiuni contra propagandei calvine, care, întrebunțînd limba romînă, spre a pătrunde în cugetul înclinătorilor, ar fi provocat și pe Romîni a se sluji de acelaș organ spre a respinge eretica doctrină.”

De alt-fel acest capitol ar trebui întreg refăcut, pentru ca să se poată vedea mai bine ceea-ce vrea să spue autorul, cit și pentru a se corecta unele frase ca :

«Dincoace de munți, *de și vor fi existat tipografi* înainte de anul 1640, *totuși* pînă la această dată (tip. Pravilei delă Govora) nimic nu se cunoaște *tipărit în limba romină*» (p. 38).¹⁾

Sau :

«Relațiunile aceste literare ne explică pe de o parte contra-reacțiunea (?) din Principate, provocată de calvinismul din Ardeal, iar pe de alta *conștiința clară*, ce o întilnim la toți scriitorii acestui secol, despre comuna origină a Romînilor din cele trei țări. **Ast-fel**, mitropolitul Moldovei Varlaam convoacă sinodul la Iași pe la 1642, la care participă și patriarhul Constantinopolei, Partenie și apoi la 1645 tipări și *responsurile* sale, un catehism ortodox, în care combatăa învățăturile din catehismele calvinești.» (p. 40).

Nu vedem întru cît faptul că la sinodul din Iași a participat și Patriarhul din Constantinopole, sau că la 1645 Varlaam a tipărit un catehism anti-calvinesc, ar putea constitui niște dovezi de existența unei «conștiințe clare despre comuna origine a Romînilor din cele trei țări» ?

«Cultura și focarele culturale.» Sub acest titlu autorul voește să arate care era nivelul cultural în Moldova în secolul al XVII-lea și școlile din țară și din străinătate, la care au putut învăța cronicarii moldoveni în acea vreme.

«Care e focarul lăuntric (*sic*) cultural al lui Ureche?» se întreabă nedumerit d. Gîdei și negăsindu-l e nevoit să-l caute afară din țară.

¹⁾ În privința existenței de tipografii în Țara Romînească înainte de 1640, cercetările mai noi au înlăturat ori-ce îndoială, dovedind tipărirea la Tîrgoviște în 1545 a unui Moltvenic slavon. V. Bianu și Hodoș, *Bibliografia romînească veche*. București 1898, p. 23.

«Plecau (Romîinii) la învățătură înaltă prin țări străine, după ce mai întâi erau favoriți după chipul și asemănarea micului nivel cultural din țară». (p. 45).

Intocmai deci cum se petrece și în prezent, cînd tinerii noștrii bacalaureați sau licențiați se duc pentru a obține diplome superioare de la Universitățile franceze, germane sau belgiene. Nimic nou sub soare.

În acest capitol era locul de a demonstra influența ce au avut aceste focare lăuntrice sau externe asupra cronicarilor moldoveni: Întru cît Ureche sau Miron Costin datoresc felul lor de a vedea lucrurile, educațiunii primite în aceste școli. Am văzut că prima frază cu care studiul d-lui Gidei începe este tocmai afirmarea că «omul privit în manifestările sale», se presintă cu rezultat a două cauze, din care a două este educațiunea. Să privim deci pe cronicarii moldoveni în manifestările lor și să vedem ce datoresc ei educațiunii, școlilor unde au învățat.

Asupra acestei cestiuni însă, singura care interesează din punctul de vedere ce autorul și-a ales, nu găsim nici un răspuns. Găsim din potrivă un istoric al școalelor inutil și incoherent, presărat de demonstrațiuni curioase ca :

«Pentru ca de pe la 1544 să înceapă a se tipări cărți românești în *Ardeal*, pentru ca ace te cărți cu tendințe calviniste să poată fi periculoase ortodoxiei Romînilor, etc. trebuie numai de cît să fi existat școală cu învățătură și scrisoare românească, alături cu cea slavonească» (p. 46).

Adică pentru ca să se tipărească cărți românești în *Ardeal*, trebuie să fi existat școli românești în *Moldova*!

Ceea ce interesează însă nu e a se ști dacă existau școli la sate sau în Iași, ¹⁾ ci dacă un Ureche, fiul vornicului

¹⁾ E caracteristic calculul ce face d. Gidei asupra numărului școalelor din Iași, Bandinus (ed. Ureche, p. 84) spune că „scholae Valachorum, Ruthenorum, Graecorum et Armenorum, universim

Nestor Ureche, și un Miron Costin, feciori de boeri mari au frequentat, cu ghiozdanul după gît, aceste școli, și, în al doilea rînd, ce influență au putut avea ele asupra acestor cronicari.

Răspunsul ce dă autorul întrebării ast-fel puse, ne dispensează a mai insista asupra acestui punct :

«Totuși *nimic precis* nu știm, relativ la materia de învățămînt al acestor școale. Credem numai că . . .» (p. 47).

Atunci !?

Alături de aceste școli naționale, d. Gidei mai constată existența în Moldova a școalelor iezuitice, citind în primul rînd pe cea înființată de Despot-Vodă la Cotnari. Se știe însă că această școală era protestantă, nu catolică și cu atît mai puțin iezuitică. ¹⁾

În fine tot iezuite erau și școlile poloneze. Pentru cunoștința lor d. Gidei nu a consultat, cum am văzut, de cît

computando, sunt viginti in hac civitate.“ „Repartizînd acest număr, zice d. Gidei, între cele patru naționalități, rezultă pentru cultura romînească 5 școli ce! puțin.“ (p. 47). Tot acest calcul îi dă numai 50 tineri care urmau la școlile romînești, din 200 numărul total al elevilor.

¹⁾ De asemenea greșită este lista ce dă d. Gidei de profesorii școlii din Cotnari : *Limanius* în loc de *Lismaninus* (Legrand, *Deux vies de Jacques Basilicos*, Paris 1889, p. 179) *Lusinius Casper*, Peucer, Ioachim Reticul, Iohann Sommer, ș. a. — „Iohannes Lusinius“, nu „Lusinius Casper“ fusese adus din Polonia ca episcop nu ca profesor la Cotnari : „Ion Liubcenie, ce'l adusese (Despot) din țara Leșească și îl făcuse Episcop. (Miron Costin, ed. Kogălniceanu, I, 234; ed. Ureche, II, 320). De altă parte Casper Peucer, ginerile lui Melanhton, ca și Ioachim Reticul nici nu au fost în Moldova, de și fuseseră invitați de Despot. Ei nu pot deci figura pe lista „oamenilor docti“ ce profesau la această școală. Cf. Xenopol, *Istoria Romînilor*, III, 77 ; Idem, *Histoire des Roumains*, I, 326 ; M. Burghel, *Despot Vodă Ereticul*, Bucuresci 1897, p. 45, etc.

un mic articol al d-lui Hasdeu, «o schiță», cum îl numește chiar învățatul nostru istoric. Paginile consacrate de d. Gîdei acestei cestiuni, nefiind de cit o parafrază a cuvintelor d-lui Hasdeu, nu vom insista. Constatăm însă din nou că între iezuitismul școlilor și ideile cronicarilor nu e stabilit nici un raport, care să legitimeze acest excurs istoric. ¹⁾

Ultimul capitol al introducerii poartă titlul «Literatura romînă în sec. XVII și caracteristica ei generală.»

După o înșirare seacă de autori, traducători și titluri de cărți, luate din manualul d-lui Philippide, ²⁾ începe caracteristica literaturii din acest secol, împărțită în literatură ecleziastică, juridică, poetică și istorică.

Influența bibliei și a evanghelii este evidentă în scrierile cronicarilor moldoveni. Din nenorocire exemplul prin care d. Gîdei voește să o demonstreze este rău ales. Ast-fel d-~~sa~~ vrînd să arate că pină și «stilul se resimte de influența ecleziastică,» citează o frază din Ureche, în care conjuncțiunea și este repetată de noă ori. Tot d. Gîdei însă recunoaște că acest pasagi este luat de Ureche din cronica putneană. În cazul acesta nu poate fi vorba de o influență directă ecleziastică asupra lui Ureche. ³⁾

¹⁾ Poate că o citire mai atentă a cronicarilor ar duce la o concludiune contrară de aceea la care s'a oprit d. Gîdei, adică la lipsa de influență iesuitică în scrierile moldovenesti. Ast-fel Miron Costin cînd zice că „acest Gaspar Vodă niciodată post nu au avut, ce pe ascuns în toate posturile mînea carne“ (Kogăln. I, 291) nu pare a fi fost inspirat de iezuitism, și nici confusiunea ce el face numînd pe reformații aduși de Despot „papistași“ nu arată că dînsul a putut învăța acestea de la iezuiți, după cum n'a învățat nici d. Gîdei, care văzurăm că face aceeași confusiune.

²⁾ Al. Philippide, *Introducere la Istoria limbii și literaturii romîne*, Iași 1888.

³⁾ Cf. și p. 92, unde se dă ca un exemplu de frumusețea stilului lui Ureche „pribegirea lui Petru Rareș,“ pe care Ureche a luat-o din cronica lui Macarie, cum o spune însuși d. Gîdei.

Tot atit de fericită e o altă afirmațiune a d-lui Gidei, că «opera monumentală (*sic*) a lui Dosoftei «Psaltirea în versuri», a trebuit *cu deosebire* să influențeze poesia lirică romină din acele vremi» (p. 56). Psaltirea versificată de Dosoftei, nefiind introdusă în biserică nu a putut avea o mare influență asupra Romînilor.¹⁾

Despre «Proloagele tuturor sfinților», «opera, nu mai puțin remarcabilă, tot a lui Dosofteiu,» d. Gidei ne spune că «represintă desăvîrșita emancipare a l(*imbei*) romine de influența străină; *viețile unor sfinți le termină cu versuri*» (p. 56).

Mai sînt citate ca aparținînd secolului XVII, «Invățăturile lui Neagoe», scrise pe la începutul sec. XVI (1512—1521), pentru cuvîntul că ele s'au păstrat într'un manuscris din 1654. Un raționament analog le-ar atribui secolului al XIX-lea, ele fiind tipărite la 1843.

Trecînd la literatura poetică d. Gidei exclamă: «E de mirare cum l(imba) romină, abia la începutul său literar, se putea mlădia la toate genurile de activitate literară; chiar lucrări poetice avem de înregistrat la literatura sec. XVII» (p. 57). Uită însă autorul că lucrările poetice sînt la originile tuturilor literaturilor, sînt fatale, dovadă literatura greacă.

Vorbînd de literatura istorică, autorul nu se mărginește numai la Moldova, ci îmbrățișează mișcarea istorică din cîte-trele țările locuite de Romîni: Ardealul, Moldova și Țara

¹⁾ Cf. I. Bianu, *Psaltirea în versuri întocmită de Dosofteiu*, București 1887, p. XXXIII: „Psalmii lui Dosofteiu n'au avut nici-un răsunset, n'au dat nici-un impuls în mișcarea literară, ei au fost în curînd uitați. Cultul ortodox și tradițiunea nu le permitea să fie introduși și imitați de biserică.“ — Gaster, *Chrestomatie romină*, București-Leipzig 1891, p. XXII: „Nefiind introdusă în biserică, căci nu se întrebuintează în cultul religios, influența acestei psaltire nu a fost atit de mare precum s'ar putea aștepta cine-va judecînd după răspîndirea Psaltirei versificate prin restul Europei.“

Românească. Vrînd însă să îmbrățișeze prea mult d. Gidei nu observă că se contrazice, afirmînd într'un loc că :

«Tot în sec. XVII s'a făcut și cea d'întîi încercare de istoriografie în l(imba) romînă, și primul care a încercat acest lucru a fost cronicarul Gr. Ureche» (p. 59).

Ear în altă parte (p. 61), că viața lui Mihai Viteazul a fost scrisă de cancelarul acestui Voevod în romînește, de unde s'a tradus în limba polonă «și de aci în latinește de istoricul german Balthasar Walther, în Tirgoviște la 1597.»¹⁾ De unde urmează că această operă istorică este anterioară celeia scrisă de Ureche în a doa jumătate a secolului XVII.

Mărginindu-se la istoriografia Moldovei, aserțiunea d-lui Gîdei era justă, și încă cu reserva că Ureche este primul cronicar moldovean *cunoscut*, care a scris în limba romînă. Intinzîndu-se însă la întreaga mișcare istorică romînească, ea este falsă, după cum văzurăm.²⁾

Introducerea se sfîrșește cu cite-va considerațiuni generale asupra conștiinței de originea latină a neamului romînesc, conștiință datorită parte «tradițiunilor păstrate de poporul romînesc», parte «prin influența culturai iezuitice din Polonia și din țară» (p. 62). Alte considerațiuni sînt privitoare la «cunoștința ce au scriitorii acestui veac despre comunitatea de origină a Romînilor de pretutindeni.» D-nu

¹⁾ Cf. Papiu Ilarianu, *Tesaur de monumente*, t. I, p. 4.

²⁾ Cit despre „cronica foarte voluminoasă“, ce, după d. A. Densușianu, s'ar fi scris în romînește „încă din sec. XVI,“ și despre a cărei existență d. Gîdei, cu drept cuvînt, se îndoeste (p. 60 n. 25), ea nu e decît traducerea cunoscutului cronograf al lui Dorotei din Monembasia: *Βιβλίον ιστορικόν* etc. Pasagiul privitor la Petru Șchiopul din care d. Densușianu deduce contemporaneitatea acestei opere, s'a tradus de Dr. Barbu Constantinescu și publicat în *Columna lui Traian*, 1871 No. 45. Nu poate fi vorba decî de o cronică scrisă în romînește în sec. XVI, ci de una din numeroasele copii după o traducere posterioară (probabil din sec. XVII) a cronografului grecesc, scris într'adevăr în sec. XVI.

Gîdei crede că întru cît-va această din urmă cunoștință se datorește unirei țărilor romîne sub sceptrul lui Mihai Vi-teazul.

Cu aceasta am ajuns la finele analizărei introducerei. Dacă această analiză a fost prea întinsă, explicarea stă atît în dimensiunile introducerii cît și în faptul că cestiunile în ea tratate, tocmai prin generalitatea lor și lipsa de precisiune cu care au fost expuse, necesita o mai serioasă cercetare. Generalisările, chiar neîntemeiate, au avut în totdeauna darul, la noi ca și aiurea, de a se răspîndi mai repede decît însuși cunoștința faptelor.

Odată acestea lămurite, putem trece la cercetarea cronicarilor, cum se presintă ei în studiul d-lui Gîdei.

II

Întru cît privește biografiile cronicarilor studiul d-lui Gîdei nu adaugă nimic nou la ceea-ce se știa din lucrările d-lor Sbierea ¹⁾ și Urechia, ²⁾ deși aceste lucrări erau apărute cu doisprezece și patrusprezece ani mai înainte. Dacă acest neajuns în ceea-ce privește pe Miron Costin pare micșorat, prin faptul că în biografia ce d. V. A. Urechia a consacrat acestui cronicar, e utilizat foarte mult material inedit, și că, în urma aparițiunii acestei biografii, nu s'au mai făcut alte descoperiri privitoare la Costinești, — cu Ureche lucrul stă cu totul alt-fel, și o mulțime de texte, publicate în urma monografiei d-lui Sbierea și a «Schitelor» d-lui V. A. Urechia, ar fi permis d-lui Gîdei a prezenta cu mult mai complete, biografiile cronicarului Grigore Ureche și a tatălui

¹⁾ Ion Sbierea, *Grigoriu Urechie*; contribuiri pentru o biografie a lui. București 1884.

²⁾ V. A. Urechia, *Schițe de istoria literaturii romîne*, București 1885; Miron Costin, *Opere complete*, ed. V. A. Urechia, București, 1885t. I.

său Nestor. Era natural ca o lucrare, apărută în 1898, să nu se mulțumească numai cu resumarea cunoștințelor din 1884, Fără a mai vorbi de inedit, utilizarea căreia pare a nu fi intrat în moravurile noastre științifice, d. Gidei ar fi putut găsi în materialul deja publicat, cite-va notițe utile și ocasiunea de a da probe de discernămint critic.

Vom lua ca exemplu biografia lui Nestor Ureche, care la d. Gidei e resumată după «Schizele» d-lui Urechia, apărute în 1885.

Nestor Ureche apare în istorie deodată ca «Mare Logofăt», în locul lui Bărlădeanul, ucis de Aron Vodă la 1592 ca trădător. În cronica lui Ureche, așa cum o dă Kogălniceanu, acest fapt, — intitulat : «Răsboiul lui Aron Vodă, când s'au bătut la Răut cu un Domnișor ce-i ziceau Bogdan Vodă și pentru perirea lui Bucium Vornicul și *Trotușan Logofătul și Paos Vornicul*», — este relatat ast-fel :

«În anul 7100, Aron Vodă domnind și atâte răutăți și belituri făcînd, n'au mai putut suferi țara, ce s'au ridicat Orheienii și Sorocenii cu un Domnișor ce-i ziceau Ionașco, pre carele l-au fost ales dintre ei cap, și-i puseră nume Bogdan Vodă. Eară Aron Vodă, dacă au înțeles aceasta, au dat știre țării să se strîngă, și el, fără zăbavă au eșit cu curtea și cu lefeciii săi ; și mai'nainte de ce au eșit din curte, au tăiat pe Bucium, Vornicul cel mare, și pe *Trotușan Logofătul*, și pre Paos Vornicul, zicînd că-i cu știrea lor, apoi au purces împotriva vrăjmașilor săi ; și mergînd *au pus pre Ureche Logofăt Mare.*»¹⁾

Înainte de a continua cu biografia lui Nestor Ureche, o mică parentesă despre Marele Logofăt, pe care acesta l-a înlocuit.

Documentele timpului numesc pe Marele Logofăt, de

¹⁾ Kogălniceanu, *Letopisițile* t. I, p. 203 (239). — Se dă în parentes și paginația ediției a doua, mai accesibilă de cît prima, care acum a ajuns foarte rară.

la începutul domniei lui Aron Vodă : «Bârlădeanu» nu «Tro-
tușanu», cum îl numește letopiseșul. Ast-fel avem crisoavele
din 10 Ianuarie, ¹⁾ 29 Februarie, ²⁾ 7 Martie, ³⁾ 3 Mai ⁴⁾ și
8 Mai 1592 (7100). ⁵⁾

Cercetarea manuscriselor cronice, la care sintem nevoiți
a recurge în lipsa unei ediții critice a cronicei lui Ureche,
ne conduce la o curioasă constatare : În majoritatea lor aceste
manuscrise au în text de asemenea «Bârlădean Logofatul».
Ast-fel e : a) Un manuscris din secolul XVII, scris de al-
treilea Logofăt Vasile Damian «de pre izvodul lui Tudosie
Dubău Logofăt» ; ⁶⁾ b) Ms. de care am mai vorbit, și care
cuprinde copia lui Vladulovici, după cronica lui Ureche și
adoasele lui Simion Dascăl ; ⁷⁾ c) Un manuscris anonim din
secolul XVIII ; ⁸⁾ d) Mss. copiat pe la începutul secolului
XVIII de Gregoraș sin Vasile Uricariul ; ⁹⁾ e) Mss. ce
aparținut lui Enache Văcărescu, scris pe la începutul secol.
XVIII, unul din mss. luate de basă de d. Urechiă pentru
editarea cronicei lui Miron Costin ; ¹⁰⁾ f) Mss. din secolul
XVIII ; ¹¹⁾ g) Trei manuscrise aparținând Museului de anti-

¹⁾ Acad. Rom. Doc. XIX, 30.

²⁾ Acad. Rom. Mss. 13, f. 45 v. — Cf. Bianu, *Catalogul* etc.
p. 55.

³⁾ *Ibid.*, XLIX, 84.

⁴⁾ *Ibid.* Pecete 58. — *Archiva istorică*, III, 201.

⁵⁾ *Ibid.* XIX, 74.

⁶⁾ Acad. Rom. Mss. 169, f. 162 v. — Descrierea acestui ms. în V.
A. Urechiă, *Miron Costin*, I, p. 11 sqq. : „Codex G. Teodosie Dubău.”

⁷⁾ Acad. Rom. Mss. 174, f. 180 v.

⁸⁾ *Ibid.* Mss. 232, f. 69 v. — Cf. Ureche, *Miron Costin*, p. 3 sqq.
„Codex A.”

⁹⁾ *Ibid.* Mss. 115 f. 114 v. Ureche, *op. cit.* p. 7 sqq. : „Codex
C. Gligorășan.”

¹⁰⁾ *Ibid.* Mss. 353, f. 352 v ; Ureche *op. cit.* p. 26 sqq. : „Codex
AA. (Văcăresceanu).”

¹¹⁾ *Ibid.* Mss. 59, f. 289. — Cf. Ureche, *op. cit.* p. 46 sqq. :
„Codex Navrea” ; I. Bianu, *Biblioteca Academiei Romine ; catalogul
manuscrisurilor rominești*, București 1898, p. 136 sqq.

chităși din București; ¹⁾ b) Textul avut de Costinoști; ²⁾ i) Textul tipărit de Ioanid; ³⁾ j) Textul cunoscut de Șincai; ⁴⁾ — toate aceste douăsprezece manuscrise spun, în textul cronice, că Logofătul tăiat de Aron Vodă, se numea «Bârlădeanul.»

Dintre manuscrisele cronicei lui Ureche cercetate de mine nu cunosc decît pe unul, scris la 1746 de Ion Pavel Gramaticul, care să aibă varianta «Trotușan Logofătul», ⁵⁾ și altul, — cel pe care Kogălniceanu îl socotea pe nedrept după cum am văzut, una din cele mai vechi copii după cronica lui Ureche, compilată de Miron Costin, — are «Pătrășcan Logofătul.» ⁶⁾

Față dar cu numărul cel mare al manuscriselor ce au «Bîrlădeanu Logofătul» am fi în drept a conchide că aceasta e forma originalului. Cestiunea însă se complică prin faptul că chiar unele din mss. ce au această formă în textul cronice, dau în titlul paragrafului numele Marelui Logofăt «Trotușan.» Ast-fel sînt mss. Acad. Rom. n. 59, 115, 120, 174 : «Trotușan Logofătul»; iar mss. Acad. Rom. n. 169 : «Pătrășcu logofătul.»

Numele de «Pătrășcu» sau «Pătrășcan» ar putea fi acela de botez al Marelui Logofăt, rămînînd atunci contrazicerea

¹⁾ Tocilescu, *Revista pentru istorie, etc.* t. III, p. 257.

²⁾ Kogălniceanu, *Letopisîtele I*, apend. p. 102 sq. (474). — D. Urechia, care a utilizat peste trei-zeci de manuscrise pentru restabilirea textului lui Miron Costin, dă numai varianta : „Bîrlădean Logofătul“ (*Miron Costin*, II, p. 383), fără ca printre o notă să spună dacă vre unul din acele manuscrise numea pe Marele Logofăt al lui Aron Vodă „Trotușan“.

³⁾ *Istoria Moldo-Romîniei*, ed. G. Ioanid, București 1858, t. I, p. 281.

⁴⁾ Șincai, *Chronica Romînilor*, ed. Gr. G. Tocilescu, București 1886, t. II, p. 388.

⁵⁾ Acad. Rom, Mss. 120, f. 102 v. — Urechia, *op. cit.* p. 37 sq. : „Codex AA, Ion Pavel Gramaticul.“

⁶⁾ *Ibid.* Mss. 103, f. 71 v.; Urechia, *op. cit.* p. 5 sqq. : „Codex B. Răcovitean.“

între numele său de familie, contrazicere ce ar putea avea două explicări:

a) Marele Logofăt, ucis de Aron Vodă la 1592, se numea într'adevăr Birlădeanul, cum îl dă documentele și majoritatea manuscriselor cunoscute, iar numele de «Trotușan», dat de unele variante, cu deosebire în titlurile paragrafului respectiv, a putut proveni din o confușiune a cronicarului său a vre unui copist, între Logofătul lui Aron Vodă și un «Trotușan Mare Logofăt», care a trăit pe la începutul sec. XVI-lea. ¹⁾ Confușiunea s'ar explica prin faptul că și acest Trotușan s'a arătat viclean față de domnul său Ștefan Lăcustă ²⁾ ca și Marele Logofăt al lui Aron Vodă.

b) A doua explicare e că Birlădeanul, Marele Logofăt de la 1592, care se iscălea tot-d-auna ast-fel în diplomele domnești, ³⁾ mai era cunoscut și cu numele de «Trotușan», după niște moșii ce le-ar fi avut pe la Trotuș. ⁴⁾ În sprijinul

¹⁾ Cf. doc. din 9 Noembre 1517 (Wickenhauser, *Molda*, III, 192), 26 Dec. 1517 (7026) (*Arch. ist.* I, 28), 6 Oct. 1519 (7028) (Wickenh., *Radauz*, 137), 9 Ianuarie, 23 Aprilie și 28 Iulie 1520 (7028) (*Arch. ist.* I, 1, 38; *Uric.* XVIII, 87; *Melchis. Rom.* I, 156), 4 Februarie și 21 Aprilie 1522 (7030) (*Uric.* XVIII, 92, 99) 4 Ianuarie 1523 (7031) (Wick. *Molda*, III, 205), 30 Martie 1537 (7045) (Wick. *Molda*, III, 208).

²⁾ Kogăln. *Letopisițile* I, p. 167. Trotușan moare la 1541, ucis de Petru Rareș (Kogăln. p. 169).

³⁾ V. pe lângă doc. citate mai sus, contrasemnate de Birlădeanu ca Mare Logofăt, și următoarele din 1587, în care el figurează în sfatul domnesc al lui Petru Șchiopul, ca spătar: Doc. din 12 Mai 7095 (*Uricarul* XVIII, 208), 20 Octombrie și 20 Decembrie 7096 (Wick. *Molda*, III, 198, *Uric.* XVIII, 215). Copii Birlădeanului cer, în 2 Aprilie 1605 (7118), de la Ieremia Movilă, întărirea stăpînirii peste siliștea Zelinei, ale cărei „dresuri au perit, cînd au perit singur Birlădeanul logofătul, în zilele lui Aron Vodă. (*Uricarul* t. 1, ed. 2 Iassy 1873, p. 159: cf. *Uric.* XVIII, p. 224). — Un uricar „Brlădean“ a scris în 9 Iulie 1577 (7085) un document al lui Petru Șchiopul (*Arch. ist.* I, 2, p. 27).

⁴⁾ În acest cas el ar putea fi un descendent al ueigașului lui Lăcustă Vodă. Cf. și Picot: „Le Logothète Trotușan (al lui Aron). Était sans doute un descendant du Trotușan que nous suivons de 1517 à 1589.“ (*Chronique d'Ureclii*, p. 573).

acestei ipoteze, care ar concilia contradicțiile dintre manuscrise, vine și faptul că mai târziu un «Solomon Birlădeanu» Mare Logofăt, mort la 1680, este îngropat la mînăstirea zidită de el, Bogdana din ținutul Troțușului.¹⁾ E posibil ca moșia pe care acest Birlădean a zidit mînăstirea să fi fost din veci a familiei Birlădenilor, și că de la aceste proprietăți din Troțuș să poarte și numele de «Troțușanul» ce cronica dă unuia din membrii acestei familii, Marele Logofăt din 1592.

Acestea sînt, fără îndoială, numai niște simple ipoteze, materialul de care se poate dispune nepermițînd concluziuni definitive. Așa însă cum sînt, ele își au utilitatea lor, atrăgînd atențiunea asupra contradicției, reale sau aparente, dintre cronică și documente.²⁾

Parentesa despre Birlădeanu închisă, să revenim la biografia lui Nestor Ureche. Am spus că acesta apare în istorie de odată ca «Mare Logofăt.» Cronică însă nu spune ce fusese el înainte de a fi urcat de Aron Vodă la cea mai înaltă boerie a Moldovei. Din cuvintele interpozației lui Costin: «au pus pe Ureche Vornicul, logofăt mare»,³⁾ s'a dedus că «N. Ureche era vornic încă din 7100, cînd Aron Vodă îl pune log». ⁴⁾ Dar atributul lui Costin «Ureche vornicul», pe care de alt-fel nu l-am găsit în nici unul din manuscrisele ce am cercetat,⁵⁾ se poate explica, cu mai multă probabilitate și alt-fel: Autorul copiei editată de Kogălniceanu, a

¹⁾ Melchisedec, *Notițe istorice și archeologice*. București 1885, p. 116 sqq.

²⁾ Cf. Al. Papadopol-Calimah, *Notiță despre Birlad*, Birlad 1889 p. 55; Hasdeu, *Cuvențe den bătrîni*, București 1878, t. I, p. 50; Xenopol, *Istoria Romînilor*, Iași 1890, t. III, p. 146, etc. — V. însă Iorga *Pretendenții domnești în secolul al XVI-lea*, București 1898, p. 245 nota 1.

³⁾ Kogălniceanu, *Letop.* I, apend. p. 103 (474).

⁴⁾ Ghibănescu, *Uricarul*, XVIII, p. 476.

⁵⁾ În ediția d-lui Urechia de asemenea lipsește.

numit pe Nestor Ureche cu numele cu care acesta era cunoscut mai târziu, acela de «Ureche Vornicul», fără ca acel copist să se gîndească că Ureche obține vornicia tocmai în 1595.

Un caz analog am constatat altă-dată ¹⁾ în cronica lui Ureche, care numește pe Moțoc în 1551 «Moțoc Vornicul,» ²⁾ pe cînd documentele atestază că Moțoc începe a figura în statul domnesc ca vornic de la 1558.

Despre un Ureche, care din punct de vedere cronologic s'ar putea identifica cu Nestor Ureche dinainte de 1592, găsim următoarele mențiuni în documentele timpului :

Doă documente din 1560 (7068), unul din 29 Aprilie ³⁾ și cel-l-alt din 21 Iunie, ⁴⁾ mărturisesc în Muntenia un «Stolnic Ureche» la curtea lui Petru Șchiopul.

Un document din 9 August 1572 (7080), dat de Ion Vodă cel Cumplit, este scris de un uricar ce iscălește «Ureche». D. Hasdeu, care a publicat acest document, observă într'o notă că : «de pe identitatea iscăliturii se descopere că acesta este celebrul Nestor Ureche.» ⁵⁾

La Mai 1587 (7095) un «Clucer Ureche» este trimis de Petru Șchiopul la Poartă cu tributul Moldovei. ⁶⁾

La 1 ori la 9 Aprilie 1588 (7096) Ureche era vornic de gloată. ⁷⁾ În alte zapise din acelaș an (14 Martie, 15 Aprilie), Ureche iscălește numai «Ureche Vornicul» sau Ne-

¹⁾ Kogăln. *Letop.* I. p. 176 (209).

²⁾ *Convorbiri literare*, XXXI, p. 664 sq. și nota.

³⁾ Archiva Statului, Doc. Mitrop. București, CXXXVIII, 1.

⁴⁾ Venelin, *Влахо-Болгарскія граммати* St. Petersburg 1840, p. 177. — D. V. A. Urechiă constată prezența acestui Ureche Stolnicul la curtea lui Petru Șchiopul între Iulie 1560 — Iulie 1561 (Pref. la Gidei, *op. cit.* p. V sq.) La 24 Septembrie 1563 Ureche este înlocuit prin Pană (Venelin, *op. cit.* p. 178).

⁵⁾ *Archiva istorică*, I, 1 p. 117, — Cf. Urechiă, *loc. cit.*, p. V, nota 2.

⁶⁾ Iorga, *Documente noi, în mare parte românești, relative la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul*, București 1898, p. 21.

⁷⁾ Urechiă, *Schite etc.* p. 182; prefață. la Gidei, p. VI.

stor Dreche Vornicul.»¹⁾ Cu titlul acesta însă nu îl întâlnim niciodată ca martur în sfatul domnesc, de unde urmează că el era tot «Vornic de gloată», nu «Mare Vornic».

În fine, între 1591—1592 întâlnim un «Ureche Logofătul», căruia Petru Vodă, în 5 Martie 1591 (7099),²⁾ și Aron Vodă, în 20 Martie 1592 (7100)³⁾ îi întărește stăpânirea satului Fundeni, din ținutul Romanului. Aci el este simplu Logofăt, — probabil Vtori-logofăt, — nu «Mare Logofăt», care în doc. din 1591 este «Stroici».⁴⁾

Mare Logofăt devine Nestor Ureche după uciderea lui Birlădeanul. Am văzut relația cronicei, cum Aron Vodă, bănuind pe acest Birlădeanul și pe alți doi boeri, de complicitate în răscoala Orheenilor și Sorocenilor, a pus de i-au ucis, iar Mare Logofăt numi pe Ureche. Această înaintare în cel mai înalt rang boeresc a unuia care nici nu figura în divanul domnesc, cu totul neobicinuită, se explică de îndată ce ne gândim că Ureche era, în calitate de al doilea logofăt în cancelaria gospod, în măsură de a cunoaște mai bine lucrările cancelariei decât un alt boer, mai mare în rang, dar mai puțin inițiat. De alt-fel numărul boerilor la curtea lui Aron Vodă pare a fi fost foarte redus, parte prin cruzimile acestuia, parte prin emigrare; și, grăbit cum era acest voevod de a eși înaintea resculașilor, el nu avea timp de a zăbovi cu alegerea Marelui Logofăt, pentru care cel mai nemerit se prezenta Nestor Ureche, ca unul din logofeții cancelariei domnești.

Cînd s'a petrecut răscoala Orheenilor și numirea lui Ureche ca Mare Logofăt?

1) *Ibid.*, *Schițe* p. 182.

2) *Ac. Rom. Doc.* XLIX, 75.

3) *Ibid.*, XLIX, 103.

4) La doc. din 1592 lipsește numele Marelui Logofăt, el însă trebuia să fi fost Birlădeanul, pe care l-am văzut că ocupa, pe acea vreme, funcțiunea de Mare Logofăt.

Cronica dă numai anul: «In anul 7100 (1592) Aron Vodă domnind...» Faptul e caracteristic și poate constitui un argument contra teoriei ce atribuie lui Nestor Ureche paternitatea croniceii. E cu anevoe de admis ca cronicarul Ureche, care precisează luna și ziua cînd s'au petrecut evenimentele pe care le povestește, ori-de cîte-ori e în măsură de a le cunoaște,¹⁾ să nu dea cu aceeași precisiune și data răscoalei Orheenilor, mai ales că această dată avea pentru el o deosebită importanță, fiind cea a înălțării sale la rangul de Mare Logofăt. Din contra, părerea că autorul croniceii este Grigore Ureche ocolește această contrazicere. Acesta dă date precise asupra timpilor anteriori, pentru că le găsește și el tot ast-fel în izvoarele ce a consultat. Principalul său izvor, letopisețul moldovenesc se oprea, după cum vom vedea, la domnia lui Petru Șchiopol, ast-fel că, pentru evenimentele interne ale domniei lui Aron Vodă, Ureche nu avea decît tradițiunea orală, în care nu se putuse păstra luna și ziua evenimentelor.

Letopisețul deci dă numai anul 1592. Documentele însă ne permit a ști mai mult: luna și poate chiar ziua.

Am văzut că pe Birlădeanul Mare Logofăt, îl întîlnim în documente pînă la 8 Mai 1592. A doua zi însă (9 Mai 1592) Mare Logofăt este Nestor Ureche.²⁾ Dacă data acestui chrisov este bine citită, răscoala Orheenilor s'a petrecut în Mai 1592, ear pentru uciderea lui Birlădean Logofătul, Bucium Marele Vornic și Paos Vornicul, putem precisa chiar

1) V. *Letop.* I, p. 108 (142): „In săptămîna albă, Luni, în zi în-tîi a lui Fevruarie“; p. 116 (150): „Vineri în rāvārsatul zorilor, Octomvrie 16, în anul 6963“; p. 118 (151): „au dat războiū în zioa de Gioi mari April 12“; p. 138 (171): „în 19 zile a lui Octomvrie, Gioi, s'au întors Craiul de la Suceava“; p. 204 (237): „ în anul 7095, Ghenarie 8, rădicatu-s'au o samă de Cazaci...“ „Intr'acestaș an, 7095, Iunie 20, Petru Vodă au făcut nuntă nepotului său...“ „...le-au eșit Petru Vodă înainte cu oaste, den sus de Tuțora, Noemvrie 23“, etc.

2) Urechia, prefața la Gidei, *Studiu*, p. VII.

ziua: 8—9 Mai 1592. D. Urechii¹⁾ mai citează și alte două documente din 14 și 15 Mai, date tot de Aron Vodă, și contrasemnate de Nestor Ureche ca Mare Logofăt.²⁾ La 27 Iunie 1592 știrea despre răscoala Orheenilor a ajuns la Constantinopol, de unde bailul venețian, Marco Zane, o anunță dogelui.³⁾ Ținând socoteală de timpul ce a trebuit să treacă pînă ce știrea să ajungă la Constantinopol și să ia loc, împreună cu altele, în raportul bailului, începutul lunii Mai este o dată acceptabilă pentru fixarea cronologică a acestui eveniment.⁴⁾

Nestor Ureche a ocupat dregătoria de Mare Logofăt în timpul primei domnii a lui Aron Vodă. Cronica chiar spune că acest Voevod, aflînd de mazilirea sa, lasă pe Ureche «să păzească Scaunul», iar el se duse la Constantinopol pentru a-și pleda cauza. «Aron Vodă încă în Țarigrad n'au fost ajuns, iar i-au dat domnia Moldovei», și pentru a-și răbuna trimise înainte în țară pe un credincios al său, Oprea Armașul, «să prinză pe o seamă de boeri», ca să-i ucidă. Nestor Ureche nevoind să se facă părtaș la aceste nelegiuiri, ori de frică să nu-l ajungă și pe el rîndul, fugi în țara Leșească, unde mai erau și alți boeri pribegi, «de au așteptat sfîrșitul lucrului.»⁵⁾

Mazilirea lui Aron Vodă petrecîndu-se prin Iunie 1592,⁶⁾ și întoarcerea lui în țară prin Septembrie din acelaș an,⁷⁾

1) *Ibid.*

2) Cf. Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, t. XI, p. 318: „Eu Ureache Logofătul cel Mare a lui Aron-Vodă.”

3) Hurmuzaki, *Docum.* IV, 2, p. 161.

4) Cf. Picot, *Chronique d'Urechi*, p. 572, care pune, întemeiat tot pe raportul venețian, răscoala în Iunie.

5) Kogălniceanu, *Letop.* I, p. 206 sqq. (240)

6) Un raport venețian o anunță la 10 Iulie 1592. Hurmuzaki, *Doc.*, IV, 2, p. 162.

7) Xenopol, *Istoria Romînilor*, III, p. 149.

urmează că Nestor Ureche a ocupat rangul de Mare Logofăt pînă prin Iulie sau August 1592, cînd fugе în Polonia.

În documentele de mai târziu ale lui Aron Vodă, Nestor Ureche nu mai figurează. Ast-fel unul din 8 Ianuarie 1593 (7101) este contrasemnat de «Gligorcea Crăciun logofătul»,¹⁾ iar alte două din 27 Martie²⁾ și 15 Mai,³⁾ acelaș an, de «Oprea vel logofăt.»

În 1595 Nestor Ureche se întoarce, împreună cu ceilalți boeri emigrați, și la 27 August 1595 îl vedem iscăbind «Urekie dwornik» jurămîntul lui Eremia Movilă de supunere către regele polon.⁴⁾

În divanul lui Eremia Movilă Nestor Ureche figurează ca «Mare Vornic al Țării de Jos». Acest voevod dăruiește, în 28 Martie 1596 (7104), satul Barboși pe Ialpuh lui Ureche Mare Vornic al Țării de Jos, «pentru că ne-au slujit domniei mele bine și cu dreaptă credință, cînd au venit Răzvan asupra domniei mele, cum și la alte trebi și slujbe a domniei mele și ale țarei.»⁵⁾

Rangul de Mare Vornic al Țării de Jos îl păstrează Nestor Ureche în tot timpul domniei lui Eremia Movilă (August 1595—Iunie 1606), dovadă chisoavele acestui voevod din 22 Ianuarie⁶⁾, 8 și 22 Iunie⁷⁾, 12 Iulie⁸⁾, 2 August

1) Acad. Rom., Doc. XV, 104.

2) *Ibid.* LXI, 11.

3) Arch. Stat. Doc. min. Pingărați III, 6.

4) Hurmuzaki-Bogdan *Doc.* I, 345 — Cf. Hurmuzaki, *Doc.* III, I, 485, unde jurămîntul are data de 22 August, iar numele boerilor greșit copiate: „Vrielis Ouornili“ și „Serstie Suornik“, p. „Ureke Vornic“.

5) *Uricariul*, XIV, p. 160.

6) *Ibid.* XIX, p. 5.

7) Arch. Stat. Pobrata XV, 7; *Uricariul*, XVI, p. 258.

8) Wickenhauser, *Geschichte der Klöster Homor, Sct. Onufri, etc.* [Molda I.] Czernowitz 1881, p. 211.

1597 (7105);¹⁾ 19 Septembrie²⁾ și 22 Decembrie 1597 (7106);³⁾ din 25 Martie⁴⁾ și 20 Iunie 1598 (7106);⁵⁾ din 30 Martie 1599 (7107)⁶⁾ și 25 Octombrie 1599 (7108);⁷⁾ din 4⁸⁾ și 25 Martie 1600 (7108);⁹⁾ din 5 Iunie 1601 (7109);¹⁰⁾ din 20 Aprilie¹¹⁾ și 9 Iunie 1602 (7110);¹²⁾ din 6¹³⁾ și 22 Aprilie 1603 (7111);¹⁴⁾ din 3 Iulie 1604 (7112);¹⁵⁾ din 22¹⁶⁾, 25 Martie¹⁷⁾ și 1 Iunie 1605 (7113);¹⁸⁾ din 15¹⁹⁾ și 30 Martie²⁰⁾ 2 Aprilie²¹⁾ și 12 Mai 1606 (7114).²²⁾

La 31 Ianuarie 1603 Eremia Movilă trimete dietei po-

1) *Archiva istorică*, III, p. 76.

2) Acad. Rom. Doc. XL, 78.

3) *Uricariul*, XVIII, p. 227.

4) Wickenhauser, *Geschichte und Urkunden des Klosters Solka*, (Moldawa II), Czernowitz 1877, p. 68.

5) Tocilescu, *Revista pentru istorie*, etc., t. IV, p. 706. — Acad. Rom. Doc. Pec. 117.

6) Wickenhauser, *Geschichte der Klöster Homor, Sct. Onufri, etc.* (Molda, I), Czernowitz 1881, p. 108. — Cf. un alt document, tot din 1599 (7107), fără lună, în *Uricariul*. XIV, p. 92.

7) *Uricariul*, XVIII, 232.

8) Acad. Rom. Doc. pec. 102.

9) Записки одесскаго общества истории и древностей, Odesa 1858 t. IV. p. 342.

10) Acad. Rom. Doc. V, 69.

11) V. A. Urechia, *Miron Costin, opere complete*, t. II, p. 581.

12) *Archiva istorică*, III, p. 80.

13) Acad. Rom. Doc. pec. 112.

14) Записки, IV, p. 343.

15) *Archiva istorică*, I, 1, p. 77.

16) *Analele Academiei Române*, ser. II, t. XVII, 1, p. 628.

17) Записки, III, p. 255.

18) Wickenhauser, *Geschichte und Urk. d. kl. Solka* (Moldawa II), p. 71.

19) *Archiva istorică*, III, p. 70.

20) *Uricariul*, IX, p. 142; Melchisedec, *Notițe*, p. 235.

21) *Arch. ist.* III, 74.

22) Melchisedec, *Chronica Romanului*, I, p. 25.

lone soli pe Ureche Mare Vornic de Țara de Jos și pe Petriceicu Logofătul.¹⁾

Nestor Ureche își păstrează titlul de «Mare Vornic al Țării de jos» și figurează ca martor (?) în diplomele lui Eremia Movilă, chiar între anii 1600--1602, când alte documente ni-l arată ca Ban al Craiovei la Curtea muntenă a lui Simion Movilă.²⁾

La 30 Iunie 1606 moare Eremia Movilă.³⁾ Sub urmașul și fratele acestuia, Simion Movilă (1 Iulie 1606—14 Sept. 1607) Nestor Ureche își păstrează rangul său boeresc, dovadă chrisoavele lui Simion Movilă din 1⁴⁾, 10 Martie⁵⁾ și 17 Iulie 1607 (7115).⁶⁾ În 29 August 1607 Nestor Ureche aduce de la Constantinopol și depune în minăstirea Secul, zidită de dînsul, piciorul sfîntului Ion Botezătorul.⁷⁾ În același

1) Hurmuzaki-Bogdan, *Doc.* II, 256.

2) V. A. Urechia, pref. la Gidei, *Studiu*, p. VIII. — Cf. Hurmuzaki-Bogdan, *Docum.* II, p. 145: „Ureki ban Kralewski“. Este curios însă că Ureche este desemnat cu acest titlu numai în raportul către regele Poloniei (4 Mai 1602), al lui Ioan Potocki, comandantul trupelor polone în Muntenia; în scrisoarea lui Simion Movilă către rege (21 Martie 1602) Ureche poartă titlul de „dwornicka“. (*Ibid.* p. 120). — De altă parte într'o altă diplomă a aceluiași voevod, dată în Gherghița 25 Iunie (1602?) Ban de Craiova este Sidor (Hasdeu, *Cuventen Bătrâni*, I, p. 122).

3) V. inscripțiunea de pe mormîntul lui Ieremia Movilă: «*и ѿ ѿѣрѣи мѣдѣ о юнѣ а*» (E. A. Kozak, *Archiv für slavische Philologie*, XIV, p. 250); cf. inscripț. din jurul portretului lui Ieremia (Hurmuzaki-Bogdan, *Docum.* I, la început). — La 12 August 1606 moartea lui era cunoscută la Constantinopol, de unde Octavian Bon o comunică Dogelui (Hurmuzaki, *Doc.* IV, 2, p. 239). Din 26 și 28 Iulie 1606 (7114) s'au păstrat chrisoave date de Simion Movilă ca Domn al Moldovei. (*Archiva istorică* III, p. 68 sq.; Wick. *Die Urkunden des Klosters Moldawiza* (Moldawa, I) Wien 1862, p. 98.

4) *Uricariul*, XVIII, p. 256.

5) *Archiva istorică*, III, p. 74.

6) V. A. Urechia, *Miron Costin*, II, p. 582.

7) Acad. Rom. Mss. 103, f. ; Kogălniceanu, *Letopistițiile*, p. 0 (lista manuscriselor); Melchisedec, *Chronica Hușilor*, p. 102.

an el obține indigenatul polon,¹⁾ un indigenat pur onorific, cum se va vedea mai jos.

În lupta ce se deschide, după moartea lui Simion Movilă (14 Septembrie 1607),²⁾ între Mihail fiul acestuia și Constantin Movilă, fiul mai mare al lui Eremia Movilă, Nestor Ureche ia partea acestui din urmă.³⁾ În timpul domniei lui Constantin Movilă (Ianuarie 1608⁴⁾ — Iulie 1612), el își păstrează rangul de Mare Vornic al Țării de Jos, cum figurează în diplomele acestuia din 1, 21 și 30 Mai 1609 (7117).⁵⁾ La 6 Iulie 1610 Mitropolitul Sucevei, Anastasie, raportează

1) Okolski, *Orbis polonus*, Cracovia f. a. t. III, p. 359; Niesiecki, *Herbarz Polski*, Lipsca 1842, t. IX, p. 204.—D. Picot crede că Ureche era în Polonia cînd a obținut indigenatul, emigrat din cauză că se certase cu Simion Movilă, care căuta să și favorizeze filii în paguba lui Constantin Movilă, legitimul moștenitor al tronului (*Chronique d'Urechi*, p. VII). În cazul acesta Ureche a trebuit să treacă în Polonia după 29 August 1607 și să obțină indigenatul înainte de 14 Septembrie același an. Timpul ar fi prea scurt.

2) Data inscripțiunei de pe mormîntul lui Simion Movilă de la mîn. Sucevița: *ѡборѣ, мѣца сеп. дѣ=7113* (=1604), luna Septembrie 14, este falsă (Kozak, *op. cit.* XV, 162, 165 sq.)—La 20 Octombrie 1607 moartea e cunoscută la Constantinopole (Hurmuzaki, *Doc. IV*, 2, p. 291).

3) Este adevărat însă că de la Mihail Movilă nu cunosc de cît două chrisoave și acelea fără de lista boerilor, astfel că nu se poate afirma cu siguranță dacă Nestor Ureche a făcut sau nu parte din divanul acestui voevod. (Acad. Rom. Doc. XXII, 8; XLVI, 146; doc. din 29 Septembrie și 16 Novembre 1607).

4) La 20 Noembrie 1607 Salaygnat raportează regelui Franciei că Polonii au gonit pe Mihailaș Movilă, înlocuindu-l cu Constantin, care după 9 zile a fost silit de vărul său a se refugia din nou în Polonia. (Hurmuzaki-Tocilescu, *Doc. I*, p. 129). Văzurăm mai sus că în 16 Noembrie 1607 s. v. Mihail Movilă dă un chrisovca domnului Moldovei.

5) *Записки* t. II, p. 566.—Acad. Rom. Doc. pec. 93.—*Записки* t. IV, p. 345.

Domnului asupra neînțelegerilor dintre Vornicul Urechea și călugării mănăstirii Agapia pentru delimitarea unor sate.¹⁾

Nestor Ureche pare a se fi bucurat de mare trecere la curtea lui Constantin Movilă. Un raport al lui Gregorio di Nicolo Raguseo către regele Matei îl numește (23 Noiembrie 1611): «Vrecchia Dvornik supremo locotenente d'esso Vaivoda».²⁾ La 16 Octombrie 1611, Nestor Ureche Mare Vornic și Paharnicul Constantin Bucioc sînt trimiși de Constantin Movilă cu o misiune de încredere la regele Poloniei.³⁾ La apropierea lui Ștefan Tomșa, trimis de Poartă Domn în Moldova în locul lui Constantin Movilă, Ureche se retrase, împreună cu Movileștii, în Polonia,⁴⁾ la Kaminiec, de unde e datată o scrisoare a sa (1 Februarie 1612), scrisă în ungurește către Sigismund Fargách.⁵⁾

Cînd Constantin Movilă se întoarse cu ajutor polon în potrivea lui Tomșa, Ureche nu-l însoți. Ba chiar el combătu întreprinderea acestei expedițiuni, «zicînd să lese să se mai vechiască domnia lui Ștefan Vodă, că acmu, fiind domnie nouă, Moldovenii sînt din fire pururea la domnie lacomi».⁶⁾ Sfatul prudent al lui Ureche însă nu fu ascultat, ear Constantin Movilă dispăru în lupta de la «Cornul lui Sas» (19 Iulie 1612).⁷⁾

1) *Archiva istorică*, I, 1, p. 22.

2) Hurmuzaki, *Doc. IV*, 1, p. 456; cf. p. 441 o scrisoare în limba latină, a lui „Nestorius Vrechia Vornik“, din 16 Iulie 1611, către același Gregorio Raguseo.

3) *Archiva istorică*, I, 1, p. 24.

4) Kogăln., *Letop.* I, p. 229 (261); Miron Costin, ed. V. A. Urechia, I, p. 458.

5) Hurmuzaki, *Doc. IV*, 1, p. 466 sq., iscălit: „Nestorius Vreka Duornik, gubernator Moldaviae“.

6) Kogăln., *Letop.* I, 230 (262); Miron Costin, ed. Urechia I, 461.

7) *Chronicon Fuchsio-Lupino-Ottardinum*, ed. Trausch, Kronstadt 1847, t. I, p. 257. Cf. N. Iorga, *Călători, ambasadori și misionari în țările noastre*. București 1899, p. 8. — La 11 August 1612 știrea acestei bătălii ajunge la Constantinopol. (Hurmuzaki-Tocilescu, *Doc. I*, p. 149)

Ureche rămăsese la Camenița, unde continuă de a fi omul de încredere al Movileștilor. Pe el îl însărcinează Elisabeta Movilă, văduva lui Eremia Vodă, să raporteze asupra lucrărilor bisericeii din Lemberg Stavropighia, care solicitase ajutorul Movileștilor.¹⁾

Ureche (*Urzeki*), figurează, împreună cu Bucioc și alții, printre cei opt boeri partizani ai lui Constantin Movilă, refugiați în Polonia, a căror extradare Sultanul o cere de la regele polon (1613).²⁾ Înainte de cererea Sultanului, Ștefan Tomșa, pusese Polonilor ca condițiune liberării lui Potocki și a altor Poloni prinși, cedarea Hotinului și extradarea acelor boeri.³⁾

Inercarea de mai târziu a Doamnei Elisabeta, de a restabili pe al doilea fiu al său, Alexandru Movilă, pe tronul Moldovei, era făcută «și cu sfatul lui Nestor Ureche».⁴⁾ Biruind Movileștii, stătu Domn Alexandru Movilă aproape un an, în care timp «toate divanurile era prin Nistor Ureche»,

sq.). Greșește dar Piasecki când o datează pe la începutul lunii lui August. (Piasecius, *Chronica gestorum in Europa singularium*, Cracovia 1648, p. 280). Data admisă de d. Picot (*Chronique d'Urechi*, p. VIII): Mai 1612, este și mai depărtată de adevăr.

1) Акты относящиеся къ истории южной и западной Россіи. St. Petersburg 1863, t. I, p. 276; Hurmuzaki-Bogdan, *Docum.* II, p. 366; Scrisoarea Elisabetei Movilă, din Ustia, 9 Septembrie 1612, către membrii Stavropighiei.

2) Hurmuzaki-Bogdan, *Doc.* II, p. 380. — Cf. și p. 401 (409) discursul de deschiderea Dietei din Varșovia (27 Aprilie 1616).

3) Hurmuzaki-Tocilescu, *Doc.* I, p. 152; raport frances din 9 Septembrie 1612.

4) Miron Costin, ed. Kogălniceanu, *Letop.* I, p. 232 (264); ed. Urechia, I, 464. — Cf. Piasecki, *op. cit.* p. 261. Acești scriitori greșesc însă numind pe pretendent „Bogdan”, al treilea fiu al lui Ieremia, în loc de „Alexandru”, fiul mijlociu, care nu e adevărat că fusese făcut prizonier în bătălia de la Cornul lui Sas. V. *Arhiva istorică*, III, p. 78 sq. — Eroarea lui Miron Costin a trecut și la d. Gidei, *op. cit.* p. 66.

spune Miron Costin, arătînd prin aceasta influența mare ce Ureche avea la curtea Movileștilor. După 1616, cînd Alexandru Vodă, învins de Radu Mihnea, fu trimis, împreună cu mama și fratele său Bogdan, la Constantinopol,¹⁾ viața politică a lui Nestor Ureche încetează. El nu fu făcut prizonier în această luptă, la care poate nici nu a luat parte din cauza virstei sale înaintate, ci reușise a trece din nou în Polonia. De aci însă Ureche, deși obținuse cetățenia polonă, este expulsat, împreună cu Bucioc, probabil după cererea Sultanului. O scrisoare a acestuia, din Ianuarie 1617, către regele Poloniei, ne dă această știre.²⁾ La 19 Februarie 1617 (7125) Ureche este citat într'un document de la Radu Mihnea, ca trăind în țară: «Ureke ce-au fost vornik».³⁾ Altă mențiune despre el găsim într'un document de la Miron Barnovski din 11 Martie 1628 (7136), privitor la un proces al fiului său Grigore Ureche cu răzeșii satelor Negrilești ș. a.⁴⁾ Aci însă se vorbește de Nestor Ureche ca de un om mort de mult.

Soția lui Nestor Ureche se numea Mitrofana. D. Sbiera, și după dînsul alții, a spus că Mitrofana era fiica lui Teodor Jora.⁵⁾ Din documentul însă la care d. Sbiera trimete nu reese decît că Maria și Anghelina, fetele lui Teodor Jora, primise, împreună cu alte rude ale lor jumătate din satul Posadnicii, ca moștenire de la Anghelina Berhecioaia, care era sora Mitrofanei și murise fără copii.⁶⁾ Mitrofana nu putea

1) O scrisoare a castelanului de Sandomir anunță bătălia în 16 August 1616 (Hurmuzaki-Bogdan, *Doc.* II, p. 417). — Cf. Picot, *Chronique d'Urechi*, p. IX: „La funeste bataille du 23 août 1616 livra la Moldavie à Radu, fils de Mihnea.“

2) Hurmuzaki-Bogdan, *Doc.* II, p. 420 (422).

3) *Archiva istorică*, I, 1, p. 13.

4) *Uricariul*, XVIII, p. 391. — Cf. *Archiva* din Iași, I, p. 378.

5) I. Sbiera, *Grigoriu Urechie*, p. 15; Picot, *Chronique d'Urechi*, p. IX; V. A. Urechia, *Schițe*, p. 185.

6) *Archiva istorică*, III, p. 70 sq.—Un „Berheaci Logofătul“ este iscălit în două chirosove ale lui Ion Vodă cel cumplit, din 22 Mai și 9 August 1533 (*Archiva istorică* I, 1, 134, 117).

fi deci fiica lui Teodor Jora. De alt-fel numele părinților Mitrofanei: Ioan și Maria, acum sînt cunoscuți dintr'un act de danie al acestuia și al soțului ei Nestor Ureche, din 1604.¹⁾

Un alt punct obscur în biografia lui Nestor Ureche este anul cînd, el și soția lui Mitrofana, au fundat mînăstirea Secul. Kogălniceanu, și după dînsul d. Sbierea, admit anul 1604.²⁾ Pisania mînăstirei, rău conservată, dă, după citirea unui călugăr Chiriac, anul 7110 (1602).³⁾ Episcopul Melchisedec, care admisesese dintru'ntii această dată,⁴⁾ o corectează mai tîrziu în *ꙗꝑꝛ* (7103 = 1595).⁵⁾ Invățatul episcop adaogă însă în notă, că această din urmă dată a fost reconstituită de dînsul prin comparația cu altele.⁶⁾ Pe o cruce însă dată mînăstirei Secul de Nestor Ureche dvornicul și Mitrofana, se citește data *ꙗꝑꝛ* (7102 = 1594) *IOH A*,⁷⁾ anterioară deci fundării mînăstirei.

Avem prin urmare următoarele date: a) 1594, data de pe cruce, admisă de d. Urechia ca acea a fundării mînăstirei.⁸⁾ Această dată trebuie să fie rău citită. În Iunie 1594 Nestor Ureche nu era vornic, cum spune inscripția, ba chiar el lipsea din țară, fiind pribegit în Polonia, de teama lui Aron Vodă. El era, prin urmare, în imposibilitate de a zidi în Moldova mînăstiri. Că dînsul a dăruit crucea înainte chiar

1) Melchisedec, *Notițe istorice*, p. 14 nota.

2) Kogălniceanu, *Letopisițele* I, p. X, XXIV; Sbierea, *Grigoriu Ureche*, p. 15.

3) I. Bianu, *Columna lui Traian*, 1882, p. 110; Picot, *op. cit.*, p. VII; Ar. Densușianu, *Istoria limbii și literaturii române* Iași 1885, p. 162.— Cf. Pr. Grig. Musceleanu, *Calendarul antic* pe anulul 1863, p. 87.

4) Melchisedec, *Chronica Romanului*, I, p. 233.

5) Melchisedec, *Notițe istorice și archeologice*, p. 15.

6) *Ibid.* p. 15 nota: „Cifra r (3) din inscripție nu se distinge bine. Noi am tradus-o așa comparînd-o cu alte date, din alte documente.“

7) *Ibid.* p. 16.

8) Urechia, *Schițe*, p. 185.

de a fi zidită, aceasta iar nu se poate, căci atunci pe inscripție nu ar fi gravat titlul de vornic, ce el începe să-l poarte de prin August 1595. Mai probabil e că anul 1594 e o greșeală de citire.¹⁾

b) A doa dată este 1595, acea reconstituită de episcopul Melchisedec, prin comparația cu alte documente: «Și s'a întemeliat în anul 7103 Iunie 7 și s'a săvârșit în acelaș an Octombre 5» Anul 1595 a fost admis de d. Gîdei (p. 66), ceea-ce nu-l face însă mai probabil.

Intr'adevăr în Iunie 1595 și pînă prin Decembre, cînd Răsvan este prins și pus în țeapă,²⁾ Nestor Ureche nu avea răgaz de a zidi minăstiri, fiind ocupat, documentul din 28 Martie 1596, citat mai sus, o atestă, cu luptele contra fostului Domn al Moldovei, Ștefan Răsvan.

Că data 1595 nu este exactă se mai poate vedea și din nepotrivirea dintre ea și coprinsul inscripțiunei. In pisanie se spune că Nestor Ureche, Marele Dvornik al Țărei de jos și doamna lui Mitrafana, au zidit minăstirea Secul, «cu bună voința și cu porunca Domnului nostru Iw Eremia Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domnul țărei Moldovei, și dăruiților de Dumnezeu fii ai lui Iw Constantin și Alexandru Voevozi și a fratelui său Iw Simion Moghilă Voevod și cu fii lui și cu bine-cuvîntarea fratelui domniei lor prea sfinișitul kir Gheorghe Mitropolitul Sucevei». ³⁾

1) De alt-fel aceasta nu ar fi singura a păr. Melchisedec. Ast-fel tot Sf. sa citește *зрѣ, март кѣ* (7115=1607) data inscripției de pe un evangheliar slavon, dăruit de Ieremia Movilă, soția acestuia Elisabeta și fiul lor Constantin, (Tocilescu, *Revista pentru istorie*, II, p. 48), când se știe că Ieremia era mort încă din 30 Iunie 1606. Inscriptia evident că este anterioară anului 1600, căci lipsește numele lui Alexandru, cel d'al doilea fiu al lui Ieremia Movilă, ce începe să figureze în chisrove la această dată (4 Martie 1600). V. mai jos.

2) Piasecki, *op. cit.* p. 129; „medio mense Decembre (1595).“ — *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum* t. I, p. 123.

3) Melchisedec, *Notițe*, p. 12 sq.

Această inscripție nu poate fi din 1595: a) Pentru că în acest an Simion Moghilă nu purta titlul de Voevod. El era numai «Hatman și Pircălab de Suceava», cum este intitulat în toate documentele fratelui său pînă la 1599. Numele lui Simion, chiar este citat în aceste documente după acela al lui Ureche Marele Vornic. Titlul de Voevod dar ce-i dă inscripția, arată că această inscripție trebuie să fie contemporană, dacă nu posterioară anului 1600, cînd Simion devine Voevodul Țării Românești.

b) Inscripția nu poate fi din 1595, pentru că la această dată Alexandru, al doilea fiu al lui Eremia Movilă, nu era încă născut. Numele lui Alexandru Movilă nu apare în diplomele tatălui său, de cît începînd cu cele din anul 1600. Cea d'întîi diplomă ce cunosc în care Alexandru să fie menționat este cea din 4 Martie 1600; la 30 Martie 1599 el lipsește. O altă dovadă că el nici nu era născut la 1595 ne oferă dî diplome ale lui Eremia Movilă din 2 August 1597¹⁾ și 25 Martie 1598 (7106),²⁾ în care sînt pomeniți toți copii acestuia; Constantin, Irina, Maria, Ecaterina, afară de Alexandru.

c) În fine al treilea argument e cel adus mai sus, că țara era prea turburată în 1595 pentru ca Nestor Ureche, direct amestecat în lupta dintre Răsvan și Eremia Movilă, să se mai gîndească la clădirea de biserici.

În sprijinul părerii că minăstirea Secul a fost clădită mai tîrziu de cît 1595 vin și alte texte. Ast-fel în monografia consacrată aducerei în această minăstire a piciorului lui St. Ioan Botezătorul la 1607, se spune că Nestor Ureche «mai înainte cu trei ani au fost zidit o minăstire din temelie anume Săcul,»³⁾ prin urmare la 1604. Într'un document din 17 Iulie 1607 dat de Simion Moghilă, se spune că minăstirea

1) *Archiva istorică*, III, p. 76.

2) Wickenhauer, *Geschichte u. Urkunden des Klosters Solka* (Moldawa, II), Czernowitz 1877, p. 68.

3) Acad. Rom. Mss. 103, f. 176 r.

Secul e, «de curind zidită.»¹⁾ De altă parte însă episc. Melchisedec citează inscripțiunea unei cruci dată de Nestor Ureche minăstirei Secul în 1 Septembrie 1596 (7105).²⁾ Și dacă s'ar înlătura și această inscripțiune ca rău citită, procedeu prea comod pentru a se recurge prea des la el, — rămîne un act din 1 Octombrie 1599 (7108), prin care Nestor Ureche, Mare Vornic al Țarei de Jos și Ion Mogâldea, Vornic de gloată, dăruiesc moșia Giulești minăstirei Xeropotamul (Secul) zidită de ei.³⁾ La 1599 dar minăstirea Secul era zidită, sau începuse a se zidi pentru ca să poată primi donațiunea ce Ureche și Mogâldea îi făceau. În ori-ce caz pisania nu a putut fi scrisă înainte de 1600, cînd probabil s'a terminat și ridicarea minăstirei.

Dacă notița de mai sus asupra min. Secul nu a putut preciza data întemeerii, ea nu va fi de prisos, atrăgînd atențiunea asupra unei date, socotite pînă acum pe nedrept ca certă, fiind transmisă de o inscripțiune contimporană.

În resumat biografia lui Nestor Ureche ni-l arată pornit din rangurile inferioare ale dregătoriilor; om de încredere al lui Petru Șchiopul, care îi încredințează tributul pentru a-l duce la Poartă; apoi logofăt, probabil al doilea, în cancelaria domnească. La plecarea din țară a acestui voe-

1) V. A. Urechiă, *Miron Costin, Opere Complete*, II. p. 582.

2) Melchisedec, *Notițe*, p. 15.

3) *Arhiva istorică* I, 1, f. 46. — Pentru identitatea numelor Xeropotamul și Secul v. Melchisedec, *Cronica Romanului*, I, p. 233. — Un „Mogâldea, vornic de gloată“ și un „Mogâldea Vornic“ sînt citați în două documente fără dată de pe la finele sec. XVI (*Uricariul*, XXII, p. 378; Miletic și Agura, *Дакo-Ромънитѣ и тѣхната славянска писменостъ*, Sofia 1893, No. 67 — Gligore Mogâldea e citat ca pircălab al Neamțului la la 1 și 30 Mai 1609. — Cf. trei documente: 12 Iunie 1593 (Wick. *Homor*, 211), 19 Septembrie 1593 (Acad. Rom. XL, 78) și fără dată (c. 1598, *Uric*. XVIII, 237) în care, un Mogâldea este pircălab de Neamțu.

vod, Ureche nu îl însoțește, cum au făcut Stroici și Movileștii,¹⁾ ci rămâne în funcțiunea sa, din care Aron Vodă îl înalță la rangul de Mare Logofăt. Am văzut circumstanțele în care el a părăsit această boerie; — circumstanțe prezentate în cronică fiului său Grigore Ureche, într'o lumină prea favorabilă pentru dînsul, și cum Nestor reapare sub Eremia Movilă și succesorii din neamul acestuia, ca «Mare Vornic al Țării de Jos.»

Vornicia după Logofeție e o scădere și de mirare s'ar parea cum Nestor Ureche, Mare Logofăt sub Aron Vodă, să primească o funcțiune inferioară, în divanul amicilor săi Movilești. Rar, deși nu cu totul neobicinuit,²⁾ acest fapt se explică prin aceea că la rangul de Mare Logofăt avea mai mult drept de cît Nestor Ureche, învățatul boer Luca Stroici,

1) Kogăln., *Letop.* I, 205 [238].

2) Vezi cazul lui Bucium: paharnic sub Ion Vodă cel Cumplit, cum figurează în documentul acestuia din 6 și 17 Martie 1573 (Hasdeu, *Ion Vodă cel Cumplit*, p. 224; Sbiera. *Familia Sbiera*, p. 50) și 10 Martie 1574 (Hasdeu, *op. cit.* p. 234, Записки, III, p. 254). — Sub Ion Sasul, Bucium devine Mare Vornic: *Letop.* I, 201, apend. 99, (234, 470), doc. din 3 Martie 1581 (7089) (Wick. *Putna*, 214), 20 Decembrie 1581 (7090) (Kogăln., *Archiva romînească* I, p. 92), 28 Februarie 1582 (7090) (Wick. *Bohotin* I, 68). Tot Mare Vornic al Țării de Jos este la început Bucium și sub domnia lui Petru Șchiopul (doc. din 29 Martie 1593, Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, I, p. 50), mai tîrziu însă el trece ca Pircălab de Neamțu: doc. din 1584 (70 2) (*Uric.* X, 229), 14 Aprilie 1584 (7092) (Venelin, *op. cit.* p. 217) și 8 Aprilie 1585 (7093) (Archiva Statului, Pingărați, I, 4); Pircălab de Hotin: doc. din 3 Septembrie și 3 Noembrie 1585 (7094) (*Uric.* II, 254; XIV, 155), 28 Februarie 1586 (7094) (Arch. Stat. Ping. I, 6) și 5 Martie 1587 (7095) (*Uric.* XIV, 158). Pe la finele lui 1587 Bucium devine din nou Mare Vornic, și păstrează această boerie pînă la tragica sa moarte din 1592: doc. din 20 Octombrie și 20 Decembrie 1587 (7096) (Wick. *Putna*, 198; *Uric.* XVIII, 215), 15 Aprilie 1588 (7096) (Hasdeu, *Cuvente*, I, 51), 2) Iunie 1589 (7097) (Wick., *Solka*, 65), 3 Mai 1592 (7100) (*Arch. ist.* III, 200). — În 1592 Bucium împreună cu Birlădean și cu Iașos este tăiat de Aron Vodă. Cf. Xenopol, *Istoria Romînilor*, III, p. 146 unde, din eroare de tipar, este trecut „marele vornic Buhuș.”

tovarășul de pribegie al lui Eremia Movilă, și care ocupase acea boerie încă de pe timpul lui Despot Vodă (1561).¹⁾

Intrat în rîndul boerilor mari, Nestor Ureche devine statornic în simpatiile sale politice, atașindu-se pe lîngă Movilești, pe care îi urmează cu credință în ridicare ca și în cădere. Ca și aceștia, ca și Stroici, el obține indigenatul polon. Poate că la fixarea liniei de purtare a lui Ureche să fi contribuit întru cît-va, pe lîngă simpatiile și recunoștința sa pentru Movilești, și teama de adversarul acestora, Ștefan Tomșa ale cărui cruzimi se exercitau mai cu seamă asupra boerilor.²⁾ Sub domnia lui Radu Mihnea el trăește în pace ca biv-vornic.

Din actele vieții lui și din cuvintele ce Miron Costin îi atribuie, Nestor Ureche pare a fi un om cuminte și cu o mare experiență de oameni. Era el și un învățat? Lucrul e mai puțin sigur. Faptul că au rămas scrisori de la el în limbile latină și maghiară nu dovedește nimic. Ele puteau fi scrise de vre-un secretar al lui Ureche, care, boer mare cum devenise, își putea permite luxul unui grămătic poliglot.

Acestea se pot spune despre biografia lui Nestor Ureche, biografie, necesară în starea actuală de împărțire a opiniunilor asupra paternității primei cronice moldovenești. Bio-

1) Somner în Legrand, *Deux vies de Jacques Basilicos*, p. 24, și Costin ed. Kogăln., p. 65 apend. (437), ed. Urechia, II, p. 317. E de remarcat că acest boer, în actele interne oficiale iscălește „Stroici“, sau „Lupul Stroici“, pe cînd în cele externe „Luca Stroici: „Lukasz Stroycz“ și „Лукашъ Стрончъ“. Cf. Hurmuzaki-Bogdan, *Documente*, t. I-II *passim*.

2) Cf. Miron Costin, ed. Kogăln. I, p. 231 (263); ed. Urechia I, p. 462: „Domniea lui Ștefan Vodă Tomșa precum s'au început în vărsări de sânge tot așa au ținut. Avea un țigan calău, adecă perzător de oameni, gros și mare de trup; acela striga de multe ori înaintea lui, arătând la boieri: „Doamne! s'au îngrășet berbecii, buni sînt de junghiat! „Ștefan Vodă la aceste cuvinte rîdea și dăruia bani țiganului“.

grafia lui Grigore Ureche, numărul mai mare al documentelor din secolul XVII, o face mai lesnicioasă. Nu e locul însă aci de a o întreprinde. Intențiunea noastră, oprindu-ne mai mult asupra vieții lui Nestor, a fost de a arăta că, chiar cu materialul disponibil, se poate spune mai mult asupra acestor cestiuni, decît s'a spus pînă acum.

Acestea zise, să trecem, împreună cu autorul, la cestiunea paternității cronicei, atribuită în genere lui Grigore Ureche.

Această cestiune, foarte mult desbătută și a cărei soluțiune nu s'a dat încă, este importantă întru cît de răspunsul ce se va da întrebării: «Care din cei doi Mari Vornici Ureche, Nestor sau Grigore, este autorul croniceii?» atîrnă și valoarea relațiunilor de la finele sec. XVI-lea, pentru care cronicarul nu avusese izvoare scrise anterioare. Dacă Nestor este autorul croniceii, evenimentele din acest timp trebuiesc socotite ca transmise de o relațiune contemporană și prin urmare demne de credință, cel puțin întru cît privește existența lor și ordinea în care ele s'au petrecut;—dacă, din potrivă, este Grigore, atunci acesta nu le-a putut cunoaște decît din povestirea altora și ast-fel nu numai interpretarea ce dînsul dă evenimentelor, dar chiar cronologia lor trebuiesc controlate cu izvoare contemporane.

Care sînt aceste evenimente le vom vedea pe dată. Acum ne mulțumim a constata interesul deosebit ce prezintă această cestiune, pentru a provoca din partea istoricilor noștri politici și literari, discutarea ei cu deamănuntul și chiar polemici.

Pentru d. Gîdei însă cestiunea se presintă alt-fel:

«Credem că chiar (?) în studiul de față nu ar fi fără interese, și nici prea străin de subiect, a atinge — fie și în treacăt — cestiunea paternității cronicei, atribuită în genere lui Grigore Ureche. Asupra ei s'a ivit o discuțiune» (pag. 67).

«Prea străină de subiect» nu poate fi o cestiune de a cărei rezolvire depinde cunoștința subiectului însuși; iar un studiu serios asupra cronicei lui Ureche nu va putea fi întreprins decît după ce se va determina timpul cînd s'a scris această cronică, și cînd s'au putut produce particularitățile de limbă, cugetare, etc. ce ea coprinde. Prin urmare nu «în treacăt» ci «critic» și «cu deamănuntul» trebuia studiată cestiunea paternității cronicei, spre a avea o temelie solidă pentru studierea ei din diferite puncte de vedere.

D. Gîdei, care, în întroducere atribue cronica lui Grigore Ureche ca ceva sigur, descriind, după relațiunile lui Paul din Aleppo (1650—1660) și Bandinus (1646), și mediul în care acesta a trăit, acum, cînd are ocaziunea de a-și justifica această opiniune, d-sa se mulțumește a trata cestiunea «în treacăt», pentru a ajunge la concluziunea:

«Precum vedem cestiunea nu e încă pe deplin lămurită; argumente se aduc puternice și dintr'o parte și dintr'alta» (p. 72).

Fără a pretinde ca d. Gîdei să rezolve toate cestiunile privitoare la cronicari, nu putem însă a nu constata că concluziunea de mai sus nu denotă multe cercetări personale, lucru regretabil pentru o monografie. Intre cît privește cestiunea: «Cine este autorul cronicei?» se putea face mai mult, de cît a se împărți cei cari s'au ocupat cu ea în două

tabere: una, compusă din d-nii: Hasdeu, D. Iarcu (?) și Aron Densușianu, cari susțin că autorul este Nestor Ureche, cealaltă, cea mai răspîdită, că este Grigore; — a înșira argumentele unora confruntîndu-le cu ale adversarilor, și a conchide cum văzurăm că conchide d. Gîdei.¹⁾

Dar ori-cît de rudimentară ar fi această manieră de a studia o cestiune, aplicată cu atențiune asupra casului ce ne preocupă, ea ar fi permis autorului a ajunge la conclusiuni mai puțin vagi, și a alege printre argumentele aduse în această discuțiune, pe cele ce presintau mai multă serioșitate. Ast-fel contrazicerea dintre cele două mențiuni ale numelui lui Ureche din predoslovia cronicei sale: «Cum și eu Grigore Ureche, care din mila lui Dumnezeu și a domnului meu *am fost Vornic Mare*», în contextul predosloviei, și «Grigorie Ureki, *vornic mare*»,²⁾ din iscălitură, trece neobservată de d. Gîdei. Ba chiar, d-sa, întemeiat pe cuvintele «cari *am fost vornic mare*», datează scrierea cronicei între anii 1646—1647, — anul de cînd Grigore Ureche începe a iscăli bivornic și acela al morței, observînd apoi că «restimpul de un an ni se pare a fi prea insuficient», ear aceasta «poate pune la mare îndoială dreptul lui Grigore Ureche la scrierea cronicei» (p. 72).

Argumente de asemenea natură nu aduc nici-o lumină asupra cestiunei, ci din contra slăbesc teoria în sprijinul căreia sînt invocate. În ori-ce cas d. Gîdei era dator înainte de a-l cita să înlătore sau să explice contrazicerea dintre

1) Mai simplu decît așa desleagă această spinoasă problemă o broșură recentă, numai prin schimbarea a „trei semne de punctuație: După cuvîntul *lătit* în loc de *virgulă* să punem *punct*; după *toate țările*, în loc de *doă puncte*, să punem *virgulă*; și după *fără minte* în loc de un *punct* să punem *doă puncte*.” (Th. D. Speranția, *Predoslovia lui Ureche*, București 1893, p. 15). — Mai nemerit ar fi fost că autorul, după *fără minte* să fi pus *punct*.

2) Kogăln., *Letop.* I, p. 95, 96 (129, 130).

cele două titulaturi ale lui Gr. Ureche, și chiar autenticitatea predosloviei.¹⁾

Hotărîtor însă în această cestiune este faptul citat de d. Hasdeu. Se știe că distinsul nostru istoric e cel d'întîi care a susținut că Nestor Ureche este «adevăratul autor al cronicei cunoscute sub numele fiului său Grigore,»²⁾ întemeindu-se pe cuvintele lui Cantemir că «Ureche au trăit și au scris pe vremile lui Aron Vodă Tiranul, într'a căruia domnie și sfîrșitul istoriei sale face.»³⁾

Dacă însă cronicarul Ureche ar fi trăit pe la finele secolului XVI el nu putea face enorma greșală de a povesti că pe timpul domniei lui Ștefan cel Mare (1476) s'a întîmplat invasiunea Cazacilor sub hățmanii lor Loboda și Nalivajco.⁴⁾ Această expedițiune nu a putut avea loc pe timpul lui Ștefan cel Mare, pentru mai multe cauze, din care cea mai puternică e că pe acea vreme nici nu existau Cazacii.⁵⁾ De altă parte Ureche, dacă ar fi trăit într'adevăr pe la finele secolului XVI-lea, nu putea comite această greșală, de oare-ce el trebuia să aibă cunoștinși precise cel puțin de anul expedițiunii lui Loboda și Nalivajco, care s'a

1) D. Ar. Densușianu însuși, care la început s'a folosit de asemenea de acest argument (*Istoria limbei și literaturii romîne*, ed. 2, p. 166) pentru a demonstra că cronica nu putea fi scrisă de Grigore Ureche, l'a părăsit mai tîrziu, cînd s'a convins că predosloviea este scrisă de un copist posterior al cronicei. Cf. *Revista critică-literară*, I, p. 201 sqq.

2) *Archiva istorică*, I, 1, p. 117.

3) Cantemir, *Hronicul*, I, 103.

4) Kogăln. *Letop.* I, p. 128 (162). — Eroarea a trecut și la Xenopol, *Istoria Romînilor*, II, p. 331.

5) Hasdeu, *Ion-Vodă cel Cumplit (1572—1574)*, București 1865, p. 156.

petrecut în 1595—1596,¹⁾ adică pe timpul vieții sale. O confuziune deci a cronicarului nu se poate admite.²⁾

Această contradicție între povestirea cronicarului și evenimentele contemporane a determinat pe d. Hasdeu să-și modifice prima sa părere, admitând o altă mijlocie, că Nestor Ureche :

«nu avuse timp de a-și redege definitiv opera, lăsând numai niște extracte și *notițe împrăștiate*, pe cari un altul, mai probabil că fiul său Grigorie Ureche, le va fi redesc mai în urmă într'o ordine sistematică.»³⁾

Greșita datare a expedițiunii Cazacilor din 1596 nu lasă nici-o îndoială în privința autorului croniceii, care nu putea fi Nestor, contemporan cu expedițiunea. De altă parte ipoteza cu care d. Hasdeu voește să explice eroarea din le-topiseț, prin aceea că Nestor Ureche numai adunase materialul, pe care l'a redactat după moarte-i fiul său Grigorie, ni se pare puțin probabilă, pentru o epocă cînd istoria se scria contopind povestirile din două sau trei cronici. În aceste izvoare evenimentele erau înșirate în mod cronologic și o asemenea eroare nu se putea produce înconștient de

1) Heidenstein, *Rerum polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti libri XII*, Frankfurt 1672, p. 327 sq.; M. Bjelski, *Kronika*, ed. Turrowski, Sanok 1856, t. III, p. 1750 sqq.; Engel, *Geschichte der Ukraine*, Halle, p. 97 sqq.

2) Simion Dascălul, mai bine informat, datează just această incursiune a Cazacilor: „In anii 7103 (= 1595) au venit Lobodă cu oaste căzăcească și au gonit pre Aron Vodă den scaun, și au ars tirgul Iași.“ Kogăln. *Letop.* I, p. 209 (242).

3) Hasdeu, *Ion-Vodă*, p. 155. — Cf. *Anuariul general al Instrucțiunii publice 1864—65*, București 1868, p. XIX: „Cronica cunoscută sub numele lui Urechiă, precum amău probat-o în cartea mea despre Ionu Vodă, e datorită amîndorurū Urecheștiilor; tatălū Nestorū a adunatū notele și fiulū Grigorie le-au complectatū și a redactatū întregulū.“ — *Columna lui Traianu*, III (1872), no. 31 (131), p. 274.

compilatori.¹⁾ Metoda de a lucra cu notițe luate pe «fișe» mobile, pe care să le ordonezi ulterior, în momentul redactării, este cu totul modernă, și fără îndoială necunoscută primului nostru cronicar național.

La această dovadă pozitivă putem adăoga pe aceea constatată mai sus, că pentru domnia lui Aron Vodă, letopiseșul lui Ureche dă date mai puțin precise decât pentru domniile anterioare, ceea-ce ar rămîne inexplicabil în ipoteza continuității cronicarului cu aceea domnie.

În susținerea părerii că autorul cronicii este Nestor Ureche, nu mai rămîne, în afară de cuvintele lui Cantemir, de cît niște conjecturi, unele ingenioase, dar nu îndestul de tari pentru a înlătura teoria păstrată de tradițiunea literară, ce atribuie cronica lui Grigore Ureche.

Cuvintele lui Cantemir, nici ele nu pot fi hotărîtoare în această privință, cum ele nu pot fi nici în privința interpolatorilor lui Ureche. Vom vedea mai la vale cunoștințele eronate ce învățatul principe are asupra acestora. Afirmățiunea că autorul cronicii a trăit pe timpul lui Aron Vodă poate să nu fie decât o simplă ipoteză a lui Cantemir,²⁾ provenită prin o asociațiune de idei, între cunoștința ce avea despre existența unui Ureche pe timpul lui Aron Vodă și faptul că cronica atribuită lui Ureche se termina cu aceeași domnie. De aci idea că același Ureche trebuia să fie autorul cronicii.

Despre argumentele, ce s'au adus în sprijinul teoriei ce atribuie lui Nestor paternitatea cronicii, din biografia ipotetică a lui Simeon Dascălul, ne vom ocupa în analiza capitoulului consacrat acestui scriitor. Aci vom adăoga numai că nici faptul terminării cronicii cu anul 1594 nu poate

1) Cf. Hasdeu, *Ion-Vodă*, p. 156: „E vederat că redactorul cel posterior, găsind o notiță fără dată despre acest eveniment, îl atribuie pe ghicite timpului lui Ștefan cel Mare.“

2) Cf. Aron Densușianu, *Istoria limbii și literaturii române*, pag. 165.

constitui o dovadă că autorul ei ar fi Nestor.¹⁾ El putea fi și Grigore, pe care moartea să-l fi împiedicat de a duce povestirea pînă la evenimentele contemporane cu sine.²⁾ Vanitatea personală a celui d'întîi ca și cea fiască a lui Grigore Ureche ar fi găsit deopotrivă satisfacție ducînd firul povestirii pînă la domnia lui Alexandru Movilă (1615—1616), cînd știm că «toate divanurile erau prin Nestor Ureche.» Cea mai frumoasă epocă a acestuia era, deci fără îndoială, domnia Moveștilor, iar nu efemera logofeție de cîte-va luni de sub Aron Vodă, și dacă cronica nu spune nimic de aceste vremuri de atotputernicie a lui Nestor Ureche, explicarea nu poate fi decît că moartea sau alte cauze involuntare au împiedicat pe autor. Aceste cauze puteau împiedica deopotrivă pe Nestor ca și pe Grigore, deci faptul că cronica lui Ureche se termină cu sfîrșitul domniei lui Aron Vodă, nu poate fi adus în sprijinul nici-uneia din cele două păreri contrarii asupra paternității acestei cronici.

Un studiu asupra cronicii lui Ureche din punctul de vedere al limbei, întreprins înainte de a se stabili textul acestei cronici, nu poate fi decît provisoriu, o simplă adunare de material, în care fenomenele fonetice, de morfologie, sintaxă și vocabular, să fie grupate metodic. Concluziuni te-meinice însă nu se pot trage, pînă nu se va stabili ce a- nume aparține lui Ureche, ce are acest cronicar comun cu

1) Ar. Densușianu, *Istoria limbei*, p. 165: „Toți cronicarii au scris cu deosebire evenimentele contemporane. Gr. Urechia ar' fi o escopțiune curioasă, să nu scrie nimicū nici despre timpul seu nici despre *întreaga activitate a tată-seu* ca omū de statū, ci să se oprască chiar pela începutulū adevăratei *sale* (?) activității (*a acestuia*), la 1594“.

2) Cf. Miron Costin, ed. Kogăln. I, p. 215 (249), ed. Urechia, I, 434: „Eară de la Aron Vodă scrisū nu se află, nici de alții, nici de Ureche Vornicul; *ori că l-au împiedicat datoria omenească*, moartea, care multe lucruri taie, și să obirșască nu lasă, ori că isvoadele lui, ce va fi mai scris de la Aron Vodă încoace, s'au risipit“.

contemporanii săi, de ceea-ce provine de la copiştii și interpolatorii posteriori. D. Gîdei însuși recunoaște aceasta, socotind, nu fără exagerare, de «imposibil» un studiu fonetic asupra croniciei lui Ureche, lipsind originalul autograf. Pentru a ocoli în parte acest neajuns d-sa împrumută scrierei d-lui Philippide cîte-va din particularitățile fonetice ce acest filolog constată în limba romînă din veacurile XVI și XVII.¹⁾ Trebuie observat însă că, pentru punctul de vedere al d-lui Gîdei: studiul lingvistic al croniciei lui Ureche, cadrul d-lui Philippide este prea întins, coprinzînd două veacuri. Ar fi fost mai potrivit și mai util dacă d. Gîdei ne-ar fi dat adunate fenomenele lingvistice din letopisețul lui Ureche, în comparare cu cele din *Cazania* lui Varlaam de exemplu, rămînînd ca tot d-sa, sau un altul, să verifice ulterior cu manuscrisele, dacă aceste fenomene pot fi sau nu atribuite lui Ureche sau epocii în care el a scris.

Mai originală este partea privitoare la particularitățile morfologice și sintactice. Aci cu drept cuvînt autorul spune că «nesiguranța e în mai mică măsură» și că schimbările copiștilor în această privință sînt mai rare și de o mai mică importanță. D. Gîdei deosibește 29 fenomene morfologice și 16 sintactice, proprii limbei lui Ureche, dînd numeroase exemple. Chiar fără compararea cu limba scriitorilor contemporani, această parte a lucrării d-sale va rămîne utilă, înlesnind cercetările viitoare.

Fonetica, morfologia și sintaxa studiate, mai rămîne partea lexicală, vocabularul. Despre acesta însă nici-un cuvînt în capitolul consacrat de d. Gîdei «limbei lui Ureche.» Unspre-zece pagini de considerațiuni asupra gramaticii și nici-un rînd despre vocabular! Să nu presinte oare această parte a limbei cronicarului nici-o importanță? Glosarul de la finele lucrării nu poate ține locul unui asemenea studiu, de oare-

1) Philippide, *Introducere la istoria limbei și literaturii romîne*, Iași 1888, p. 97—102.

ce în el nu găsim decit explicarea prin termeni noi a celor vechi și eșiți din uz. Bogăția sau sărăcia vocabularului lui Ureche, partea elementelor străine, slavone sau altele, față de cele românești, precum și alte cestiuni de aceeași natură, nu sînt nici atinse în studiul d-lui Gidei, care deși intitulat «Studiul din punct de vedere al limbii», se ocupă numai de partea gramaticală.

Trecînd la analiza cronicei lui Ureche din punctul de vedere al stilului, vom culege mai întii o afirmațiune ce ar avea nevoie de a fi demonstrată, cea despre existența a două limbi românești, pe timpul cînd cronicile încep a fi scrise în românește:

«În momentul, cînd vornicul Ureche își începea cronică sa, erau în uz: limba romînă cea din cărți, fasonată după modelul străin, și limba romînă vorbită la fel de toți locuitorii țării» (p. 86).

Aceasta încă din secolul XVII-lea. Ureche însă a reușit, cu un eclecticism laudabil, să împace pe unii și pe alții, scriind în amîndouă limbile:

«Atunci marele vornic, neavînd dinaintea ochilor un model format gata (?) pentru exprimarea ideilor, și format **anume** pentru ideile ce le avea el în cap (?!), se sluji de limba romînă cea vorbită de întreg poporul țării sale; însă, în acelaș timp el nu uită că e autor, și atunci își reîmproșpătă (?) în minte tipicul de construcții sintactice și forme stilistice — cîte putuse reține în memorie, — din cărțile cele traduse...» (p. 86; cf p. 92 sq.).

O altă constatare tot atît de inedită e că în cronică lui Ureche:

«sînt mulțime de cuvinte, slavone în cea mai mare parte, și expresiuni, dintre care pe multe le aflăm în uz, astăzi

încă, la poporul moldovenesc; *ele nu mai pot fi întrebuințate* (?) în literatura cultă.»

De unde concluziunea :

«Cronica lui Ureche este scrisă — *sub raportul stilului* — în limba românească vorbită obștește pe vremea sa, limbă care astăzi se chiamă poporană, și numai în mică parte utilizează și limba cea literară, *de la care împrumută slavonismele*» (p. 87).

«Sub raportul *stilului*» limba lui Ureche este cea poporană. Nu ni se spune însă cum este ea și «sub raportul limbei.» Și acele slavonisme pe care Ureche le împrumută limbei literare, probabil fiind-că ele lipseau cu desăvârșire din limba poporană !

Să trecem însă asupra acestor fraze ca și asupra altora ca :

«vorbirea poporului se caracterizează prin stilul *liber de disciplină gramaticală*» (p. 87).¹⁾

pentru a lua, împreună cu autorul, un exemplu de stilul popular al lui Ureche :

«Aflat-au Turcii pre Aron Vodă, mânia lui Dumnezeu pentru păcatele noastre, căruia i-au dat domnia cu multă datorie,»

1) Cf. p. 84 : „Am spus că limba română, fiind la începutul său literar, avea fraza scurtă și *sintaxa nefixată* ; de acea scriitorul, dacă cumva dădea o mai mare desvoltare frasei, adese-ori greșea și făcea *construcțiuni sintactice, cari se abăteau de la adoptatele (?) regule gramaticale*“. — Ciudată limbă ! *Sintaxa nefixată* și totuși existau adoptate (*de cine ?*) regule gramaticale, după care se puteau deosebi dacă unele construcțiuni *sintactice* erau sau nu greșite ! ?

zice Ureche.¹⁾ În această frază destul de simplă a bătrînului cronicar, d. Gidei vede o mulțime de lucruri:

«Mai întîi verbul «aflat-au» spune foarte mult; acest singur cuvînt exprimă abusivul obicei al succesiunii la tron, despre care am vorbit în Introducere; el ne arată că Turcii dădeau domnia țării la întîmplare, după bunul lor plac, acelaia pe care-l aflau că oferă mai mulți bani, ori-cine ar fi fost și ori-unde l-ar fi aflat: *ori-ce om din lumea întreagă* putea ajunge la Domnie în țările romîne. *Toate aceste idei sînt exprimate prin verbul «aflat-au»*. Epitetele de «minia lui Dumnezeu» etc. ne descoper idea ce avea poporul despre persoana oare-cum sacră a domnitorului; și de aceea, precum urgia divină se manifestează prin ploi torențiale, trăsnete, epidemii, foamete, ș. a. fenomene, în care voința omului nu poate interveni, tot asemenea se poate manifesta și printr'un domnitor tiran, cum era Aron Vodă. A exprima o serie de idei, în acest fel, numai poporul o poate face» (p. 87 sq.).

Ce de lucruri în aceste cîte-va cuvinte! Mai multe fără îndoială decît coprindea *Bel-men* de jourdain-escă memorie.²⁾

O critică serioasă a acestui fel de analiză a stilului este imposibilă. Nu o vom încerca deci. Înainte însă de a ne despărți de acest capitol să cităm o ingenioasă și cu totul neprevăzută constatare a d-lui Gidei:

«Mai aflăm apoi în cronică lui Ureche *unele expresiuni arhaice, care astăzi au eșit cu totul din uz*» (p. 89).

Intr'adevăr prezența unor expresiuni arhaice, — arhaice pentru noi, care trăim în secolul XIX, — este foarte caracteristică într'o cronică scrisă acum două secole.

1) Kogăln., *Letop.* I, p. 205 (239).

2) Molière, *Le Bourgeois gentilhomme*, act. IV, sc. IV.

De alt-fel, punctul de plecare din care se fac, în genere, studiile asupra limbei și stilului vechilor scriitori este greșit. Se ia ca frumuseți de stil proprii autorului ceea-ce era poate pe acel timp, limbajul obicinuit al tuturilor, metafore și expresiuni figurate ce nu provin în realitate decît din faptul că termenii admirați ca plastici în sensul întrebuițat de cronicar, și-au schimbat în urmă înțelesul, ori și l-au tocit prin mult uz. Un exemplu ni-l oferă chiar d. Gidei, cînd dă (p. 89) ca pildă de «întrebuițare de termeni proprii și expresiuni figurative nimerite» frasa :

«..... și hotarul cel bătrîn pre unde au fost au lăsat...»¹⁾

De aci nu urmează însă că Ureche, scriind «bătrîn», în loc de «vechiu», a făcut prin aceasta, o «fericită alegere», pentru a da frazei mai mult colorit. Este probabil că pe vremea sa «hotar bătrîn» în loc de «hotar vechiu» se întrebuița fără de nici-o pretențiune stilistică.

Utilitatea acestor studii, greșite din chiar punctul lor de plecare, este cu totul negligeabilă, mai ales cînd, pentru caracterizarea stilului se întrebuițează tot vechile calificative ale manualelor de retorică: stil maiestuos, viguros, vehement, ș. a.

«Studiul din punctul de vedere al metodei» începe prin a stabili o împărțire a literaturii vechi istorice în : a) Opere istorice în sensul modern ; b) Cronice. Voind să arate însă în ce constă deosebirea între aceste două «grupe», autorul atribuie cuvîntului «cronică» un înțeles cu totul inedit :

«Cronicarul obicinuește în general a scrie originile națiunii sale sau faptele unui principe, cu deosebire călugării

1) Kogăln., *Letop.* I, p. 148 (181).

de prin mînăstiri se ocupau cu asemenea scrieri; de aceea sînt unii, cari au relatat pur și simplu detaliile, fără nici-o importanță istorică, a(*le*) vieții din mînăstire...

«*Materialul istoric al cronicarilor* îl formează cu deosebire istoriile atrăgătoare — cit mai numeroase — relațiuni despre foamete, comete, cutremure, construcțiuni de edificii, etc., lucruri fără importanță pentru istorie *în genere*, dar foarte însemnate pentru numerosul public cititor al acestor detalii minunate» (p. 98).¹⁾

Presupuneri gratuite, provenite din confusiunea ce autorul face între cronice și cronografele ce începeau cu Adam și Eva și în cari se intercalau apocrifele biblice și evanghelice. Cronicele, după chiar etimologia lor, sînt scrierile istorice în cari evenimentele sînt povestite în ordinea cronologică cum s'au petrecut.²⁾ Marea operă a lui Șincai, de exemplu, este o cronică, de și ea nu coprinde relațiuni despre comete, cutremure, etc.

De alt-fel deosebirea ce autorul face între cronicari și istorici, — deosebire ce există, însă din alte puncte de vedere decît cele ce văzurăm, — conduce pe d. Gidei la concludsiunea neașteptată că bătrînul cronicar Ureche nu e un cronicar ci un istoric.³⁾

Dar, calificînd pe Ureche de istoric sau de cronicar, nu am înaintat cu nimic în cunoașterea metodei sale, care nu se poate deosebi decît știînd modul cum el a utilizat isvoarele de care s'a slujit. De aceea vom trece și noi, împreună cu autorul, la cercetarea isvoarelor lui Ureche.

1) Cf. Gidei, p. 99: „Ei (cronicarii) scriu *pentru a fi citiți* și sînt în adevăr citiți de vulgul cel mare.“

2) Cînd evenimentele se însemnează an cu an, pe măsură ce ele se petrec, scrierea poartă numele de „*anale*“.

3) Gidei, p. 99: „La care din aceste două grupe (cronicari și istorici) se cuvine a număra pe Grigore Ureche?“ — Răspunsul la p. 100: „Grigore Ureche se anunță cu calitățile istoriografului modern.“

Ureche s'a slujit de isvoare scrise în țară ca și de isvoare straine. D. Sbiera,¹⁾ și după dinsul d. Gîdei, socotesc printre cele d'intîi «Letopisețul latinesc», pe care Ureche îl citează cu începere de la Alexandru cel Bun pînă în Noembrie 7009 (1500).²⁾ D. Gîdei mai adaogă chiar că:

«Nu e spre mirare existența unui asemenea letopiseț latinesc *lăuntric*, căci putea fi scris de vr'unul din *numeșii* călugări minorii, ce erau prin țările noastre în secolii anteriori celui al XVII-lea; *a fost pus la cale poate de Alexandru cel Bun*, cu domnia căruia își începe istorisirea» (p. 102).

Minoritul, în acest cas, a trebuit să aibă o viață cam lungă, pentru ca, începîndu-și letopisețul din îndemnul lui Alexandru cel Bun (1400—1432), să-l poată continua pînă la anul 1500. Această eroare de raționament a d-lui Gîdei pleacă însă de la o eroare de fapt: Dacă letopisețul latinesc ar fi fost început pe timpul și din îndemnul lui Alexandru cel Bun, el trebuia să aibă data exactă a suirei pe tron a acestui voivod. Ureche însă ne spune că acest letopiseț dă anul întronării lui Alexandru cel Bun la 6921 (= 1413),³⁾ pe cînd din documente reese că acest voevod domnea încă din 1400.⁴⁾ Ast-fel că «letopisețul latinesc» nu putea fi scris din îndemnul lui Alexandru cel Bun, nici contimporan cu acesta.

Acum, întru cît privește cestiunea dacă acest letopiseț a fost scris în țară sau nu, un text, rămas necunoscut d-lui

1) Sbiera, *Gr. Ureche*, p. 56 sqq.; V. A. Urechia, *Schițe*, p. 192; Densușianu, *Istoria limbii și literaturii române*, ed. II, p. 205 sq., etc.

2) Kogăln, *Letop.* I, p. 103, 109, 111, 113, 118, 124, 143 (137, 143, 144, 146, 147, 152, 158, 176).

3) *Ibid.*, p. 103 (137). — E curios că aceeași dată se află și în analele serbo-moldovenești de la minăst. Neamțul. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 95 (100).

4) Acad. Rom. Doc. XLV, 150, doc. din 29 Iunie 1400 (6908).

Gidei, deși nu e inedit, — permite a înlocui ipoteza d-sale cu soluțiunea precisă a problemei : Letopiseșul latinesc nu e o cronică națională și nici nu se ocupă exclusiv cu istoria Moldovei.

Aceasta reese clar dintr'un pasagiu, scris de unul din primii interpolatori ai lui Ureche, probabil de Simion Dascălul, și păstrat în patru manuscrise mie cunoscute.¹⁾

«Însămnaré anilor a scriitorilor noștri nu se tocără cu a striinilor, că létopisățul nostru scrie că au fost vlétul 6067 (ꙗꙗꙗꙗ),²⁾ cându au stătu domnu Dragoș Vodă, iar létopisățul striinilor scrie că au fost vlétul 6867 (ꙗꙗꙗꙗ) in zilele acestuia Stefan Vodă ; iar ce se va fi trecut înapoi nu să află însămnat de striini. Cunoașta-să că cum nu se află de scriitorii noștri însămnat viața Domnilor și lucrurile lor, așa și vlétul când ai (*sic*) să'l nu'l hie smintit. De au și însămnat n'au știut ce au scris. Iar létopisățul lălinesc putem cunoaște că poate hi mai adevărat, că fiind oameni așezați de demult și cronicarii lor neavând altă treabă, ce numai vlétul păzia și niște lucruri mari ca acestea păzia și socotia, să nu rămăe ceva neînsămnat, pentru ca să nu le zică vecinii lor de prin pregiur că au fost adormiți sau ne-

1) Acad. Rom. Mss. 103, 169, 174 ; Bibl. Univ. Iași, Mss. 25, ap. Ar. Densusșianu, *Revista Critică-literară*, t. V, p. 68. — Acest interesant pasagiu lipsește în edițiile lui Kogălniceanu, iar d. Urechia (Miron Costin, ed. Urechia II, p. 173 nota) îl atribue lui Miron Costin. Faptul însă că pasagiul se află numai în manuscrisele ce copind „adăosăturile“ compilerilor anteriori, ne hotărăște a'l atribui, mai pe drept, lui Simion Dascălul.

2) Această evidentă eroare de copist (6067 în loc de 6867), trebuie să fi fost foarte veche, căci o întilnim în cite patru copiile după Simion Dascălul. În copiele cunoscute Costinilor trebuie să fi fost 6807. De aceea Nicolae Costin zice : „iară ce scrie Ureche vornicul că au fost veleatul 6807 la descălicarea țării cu Dragoș Vodă nu se tocmește.“ (*Letop.* I, 90). Calculul lui Miron Costin de altă parte, care spune că „durata Moldovei are abia 380 de ani“ (*Arch. ist.* I, 1, 167, M. Costin, ed. Urechia II, 121) și într'altă parte : „patru secolii“ (*Arch. ist.* I, 1, 160, ed. Urechia, II, p. 79 ; cf. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 153 [179]), este de asemenea întemeiat pe o copie ce da anul 6807 (= 1299) pentru descălecarea lui Dragoș. Cf. Bogdan, *Vechile Cronice*, p. 244.

învățați și nestrăbătuți cu istoria. Pentru aceia și pentru aceasta lucru putem cunoaște, că ei cum au înțeles de descălecarea țării noastre și de lucrurile Domnilor, îndată au apucat de au însămnat toate pre rând ș'a noastre ș'a lor; pentru aceia ei știu că au fost vlétul la domnia lui Ștefan Vodă 6867.»¹⁾

De aci reese: a) că pentru Simion Dascălul «letopisețul latinesc» e sinonim cu «letopisețul străinilor»; b) că începea notițele despre Moldova cu cearta dintre fiii lui Ștefan Vodă, nu cu Alexandru cel Bun; c) că acest letopiseț da pentru domnia lui Ștefan Vodă, predecesorul lui Iuga, anul 6867 (= 1359), același an pe care-l dă și cronicarii poloni luptelor dintre fii acestui voevod.²⁾ Din această potrivire ar urma că letopisețul latinesc ar fi o cronică polonă,³⁾ sau care a utilizat izvoarele polone.

Mai e interesant pasagiul ce citărăm și prin acea că dă o mostră de critică istorică a lui Simeon Dascălul, pe nedrept socotit pînă acum ca un copist neinteligent al lui Ureche.⁴⁾

1) Acad. Rom. Mss. 169. f. 15; Mss. 174, f. 11; Mss. 103, f. 1 v.

2) Dlugosz, *Historiae Polonicae libri XII*, Lipsiae 1711, t. I, IX, col. 1122; Sarnicki, *Annales*, în Dlugosz, II, col. 1143 sq.; Kromer, *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX*, Basileae 1554, p. 322; Strykowski, *Kronika polska litewska*, etc. Osterbergera 1582, p. 440; Bjelski, *Kronika*, ed. Turowski, I, p. 405, etc.

3) D. Picot crede că Ureche înțelege de ordinar prin „letopisețul latinesc“ pe Dlugosz. (*Chronique d'Urechi*, p. XIV). Numele lui Dlugosz însă nu este pomenit niciodată în toată cronica lui Ureche, cum e a eia al lui Bjelski, citat une-ori și prin cuvintele „cronicarul leșesc“. Miron Costin de asemenea nu citează și pe Dlugosz printre istoricii poloni folosiți de Ureche (Kogăln., *Letop.* I, 6). De alt-fel d. Picot însuși recunoaște că citatele de la p. 55 și 71 ale edițiunii sale (Ed. Kogăln., 109, 113) nu sînt luate din Dlugosz sau Kromer. S'ar putea deci ca și celelalte potriviri, ce vor fi existînd între „letopisețul latinesc“ și Dlugosz, să nu provie decît din faptul că ambele cronici au avut un izvor comun, sau una a fost izvorul celeilalte, pentru unele puncte.

4) Densușianu, *Revista Critică-literară*, I, p. 451 sq. — Cf. însă Bogdan, *Vechile cronicе moldocenești*, p. 132 nota.

Mai important este isvorul pe care Ureche îl numește «Letopisețul nostru cel moldovenesc.» Natura și copriusul acestui letopiseț acum sînt cunoscute, în urma publicațiunilor d-lui Bogdan. O întrebare însă se pune mai întii: Înainte de Ureche exista un singur letopiseț al Moldovei sau mai multe? Citațiile, ce Ureche face din «cărțile și isvoadele noastre», «unele isvoadele noastre», și «un letopiseț moldovenesc» fac mai probabilă a doua ipotesă. Aceasta e și credința d-lui Sbiera;¹⁾ tot ast-fel crede și d. Gîdei:

«Deja din numirea de *un* letopis(eț) moldovenesc urmează că erau anterioare lui Ureche mai multe letopisețe, și însuși el *cunoștea mai multe decît unul*. «Cărțile și isvoadele noastre» (letopisețe și aceste) erau isvoare interne utilizate de Ureche.»

«În legătură cu aceasta, adaugă însă mai jos d. Gîdei, și înainte de a vedea ce erau letopisețele moldovenești, sa relevăm o *contrazicere*, ce există în cronica lui Ureche, între cea-ce ne spune el în «predoslovie»: că letopisețul nostru moldovenesc mergea pînă la *Petru Vodă Rareș* și că de-acolo s'au stins,²⁾ și între faptul că și de la Petru Rareș înainte el citează totuși un letopiseț moldovenesc de 5 ori» (p. 104).

La dreptul vorbind o contrazicere, între cuvintele lui Ureche din predoslovie și citatele din corpul croniceii, nu există, dacă admitem, cum face d. Gîdei, că Ureche cunoștea mai multe letopisețe indigene: «Cărțile și isvoadele noastre», pe care el le citează chiar de la început, în predoslovie. Nimic nu împiedică ca unul din aceste isvoade sau letopisețe să fi mers cu povestirea și după domnia lui Rareș, și la acesta să se refere cele cinci ultime citate din cronica lui Ureche.

1) Sbiera, *Gr. Ureche*, p. 59 sq.

2) Cf. Kogăln., *Letop.* I, p. 95 (129): „Letopisețul nostru cel moldovenesc... pre scurt scriind și însemnînd, de la început pînă la domnia lui Petru Vodă *Rareș*, și s'au stins.“

Aceasta ar fi o explicație. O alta se poate da admitînd existența reală a contradicției relevate mai sus.

«Putem face două ipoteze pentru explicația acestei contradicții,» zice d. Gidei. În realitate însă d.-sa face trei:

a) «Că Gr. Ureche și-a scris predosloviea înainte de cronică, și în momentul acela cunoștea în adevăr un letopiseț moldovenesc, ce mergea pînă la Petru Rareș, și probabil că era hotărît să se oprească cu scrierea la acest voevod(?); iar în cursul lucrării sale a mai aflat și alte letopisețe, referitoare tot la anii anteriori lui Rareș, dar cari mergeau și de la acest domnitor mai departe.

b) Că există în predoslovie vre-o interpolare făcută de copiiști (adică aceasta: că letopisețul nostru cel moldovenesc mergea pînă la Petru Rareș);

c) sau în fine (*a treia ipotesă*) mai poate fi și o schimbare arbitrară a copiiștilor; ca din alt nume să fi făcut Rareș» (p. 104).

Ipotesa cea admisă pînă acum, și cu care natural că se unește și d. Gidei,¹⁾ este cea d'întîi: că Ureche scriindu-și predosloviea nu cunoștea decît un letopiseț moldovenesc, ce mergea pînă la Petru Rareș.²⁾ Ea însă este întemeiată pe două

1) E drept însă a recunoaște că d. Gidei, în sentimentul său de imparțialitate, admite că intercalări și modificări s'au introdus în textul lui Ureche de copiiști. Exemplul însă prin care d.-sa voește să ilustreze această concesie nu e fericit: „Spusa lui Dim. Cantemir care zice că „eșirea lui Dragoș Vodă o pune Ureche vornicul la anul de la Adam 6821, care este de la Hristos 1313“, nu provine, cum crede d. Gidei (p. 105, cf. Sbiera, *Gr. Ureche*, p. 66), din faptul că D. Cantemir a avut un manuscris ce da acest an, în loc de 6867, pentru descălecatul lui Dragoș, ci e rezultatul unui calcul al învățatului principe, ce a scăzut din 1359, — anul dat de cronicarii poloni pentru luptele dintre fii primului Stefan Vodă, — anii 46 ce Ureche spune că au trecut de la Dragoș pînă la finele domniei acestui Stefan: 1359—46 = 1313, adică 6821. Cf. Onciul, *Dragoș și Bogdan* („Convorbiri literare“, XVIII, 256).

2) Hasdeu, *Archiva istorică* III, 25; Picot, *op. cit.* p. XIII; Bogdan, *Vechile cronice moldovenești*, p. 51 nota, 105, 135.—Divergența

alte ipoteze, care ele înseși au nevoie de a fi demonstrate: a) că predoslovia a fost într'adevăr scrisă de Ureche; b) că ea este exact reprodușă în ediția lui Kogălniceanu.

Și una și alta din aceste două presupuneri s'au dovedit de d. Densușianu a fi neîntemeiate.¹⁾ Predoslovia nu este, nu poate fi de Ureche, ci de un compilator al acestuia, poate de Simion Dascălul. De altă parte Kogălniceanu a alterat, în edițiunea sa, textul dat de manuscrise, modernizându-l și introducînd iscălitura lui Gr. Ureche, care nu exista.

Ast-fel fiind toate concluziile trase din predoslovie atît despre autorul cronicei cît și despre coprinsul letopiseșului moldovenesc, cad, dacă ele nu au și alte dovezi care să le sprijine.

Pentru atribuirea cronicei lui Grigore Ureche am văzut că există și alte dovezi. Intru cît privește însă cestiunea dacă povestirea letopiseșului moldovenesc avut de Ureche se oprea la Petru Rareș, textul suspect din ediția lui Kogălniceanu constituie singura mărturie. Manuscrisele, chiar cele utilizate de Kogălniceanu, dau altă versiune.

Predoslovia atribuită lui Ureche am găsit-o numai în două manuscrise de cronici, și, lucru semnificativ, ambele cuprind cronica lui Ureche în redacțiunea transmisă de primii ei compilatori. Din redacțiunea modificată de Costinești ea lipsește. Aceste manuscrise sînt ale Academiei Romîne Mss. n°. 169 și 174.²⁾ Acî pasagiul ce ne interesează sună ast-fel:

începe la precisarea dacă acest letopiseș mergea inclusiv sau exclusiv pînă la domnia lui Rareș. De prima părere e d. Bogdan, care crede că letopiseșul mergea „pînă la a doua domnie a lui Rareș, 1541“, pe cînd d. Hasdeu că el „înceta cu moartea lui Ștefan cel Tânăr, adică la anul 1527“. Cf. Gidei, *op. cit.*, p. 105.

1) Ar. Densușianu, *Cronica lui Nestor Ureche*, în *Revista critică-literară*, t. I, p. 207 sqq.

2) În Mss. Bibl. Univ. Iași n°. 25, nu s'a păstrat decît sîrșitul predosloviei, de la : „lipind de ale noastre, potrivit vremea și anii...“ Cf. Densușianu, *Revista critică-literară*, V, p. 66.

«Letopisețul nostru cel moldovenesc așa de pre scurt scrie, că nice de viața Domnilor care au fost toată cirna nu alege, necum lucrurile den lăuntru să aleagă, și pre scurt scriind și însămînd dela început pînă la domnia lui Petru Vodă Șchiopul, și s'au stins.»¹⁾

Petru Șchiopul deci, nu *Petru Rareș*. Aceasta în singurele manuscrite ce ne-au păstrat predoslovია.

Tot această versiune dă și manuscrisul avut de Canteмир, o copie a lui Misail Călugărul:

«Așijderea Misail și Simion vede-să, acel vechiu hronic să'l fi avut la mină, căci și ei pomenesc de același hronic (ca și Ureche), precum și de a lui Ureche, și ales Misail Călugărul anume însămnează, precum acel dintăi istoric au fost însămînd viața Domnilor de la Dragoș Vodă numai pînă la *Petru Vodă Șchiopul*.»²⁾

De altă parte Ureche, care a cunoscut fără îndoială mai multe letopisețe indigene, urmărește de aproape numai pe unul, pe care el îl numește «letopisețul nostru», «letopisețul nostru cel moldovenesc», «letopisețul moldovenesc» sau «letopisețul cel moldovenesc». Pe acest letopiseț Ureche îl deosebește bine de «unele isvoadele noastre», de «cărțile și isvoadele noastre» și chiar de «un letopiseț moldovenesc».³⁾

1) Acad. Rom. Mss 169, f. 12 v°; Mss. 174, f. 2 r°. Cf. Densușianu, *Revista critică-literară*, I, p. 205. — E curios cum d. Gidei (p. 6), crede că *Petru Rareș* este varianta originală, iar *Petru Șchiopul*, cea „modificată“ a copistului, adică tocmai contrariul de cum e în realitate.

2) Canteмир, *Hronicul Romano-Moldo-Vlahilor*, Iași 1836, t. II, p. 376.

3) *Letop.* I, p. 156 (189): „Scrie la un letopiseț moldovenesc, de zice că pre acest Ștefan Vodă l'au otrăvit Doamna sa.“ Acest letopiseț nu era letopisețul moldovenesc din redacțiile ce ni s'au păstrat, și nu era nici „letopisețul cel moldovenesc“, principalul isvor al lui Ureche, ci un altul, mai corect o altă variantă a cronicei putnene, necunoscută încă. — Cf. Bogdan, *Vechile cronicе*, p. 181.

Ori, împrumuturile lui Ureche, chiar după domnia lui Petru Rareș, sînt luate din «letopiseșul moldovenesc»¹⁾ și din «letopiseșul cel moldovenesc.»²⁾ Din potrivă citatele din cronica lui Macarie sînt indicate în mod vag, sau prin cuvîntul *zic*,³⁾ ceea-ce probează că «letopiseșul moldovenesc» din ultimele citate ale lui Ureche coprindea o altă redacțiune decît cea a lui Macarie sau Eftimie.

În cazul acesta nimic nu împedică a admite că isvorul de căpetenie al lui Ureche pentru domnia lui Petru Rareș și ale voievozilor următori,⁴⁾ era același corp de cronici și anale din care el luase și notițele pentru epocile anterioare, era același «letopiseș moldovenesc».

În fine, un ultim argument pe care se întemeiază teoria despre existența unui letopiseș moldovenesc pînă la Petru Rareș, este deosebirea dintre cuvintele cu care Ureche caracterizează acest letopiseș în predoslovie și cele din corpul croniceii, la domnia lui Petru Rareș.

1) *Letop.* I, p. 171, 179, 186 (205, 213, 219).

2) *Ibid.* p. 170, 182 (203, 215).

3) *Ibid.* p. 154 (187): „Au tăiat Ștefan Vodă pe Arbure Hatmanul, pre care *zic* să-l fie aflat în violenție;“ p. 161 (194): „*Zic*, că și den țară au mers pe taină jalobă la împărăție.“ — Cf. Macarie, în Bogdan, *Vechile cronice*, p. 152 (202 și n. 12), 157 (207 n. 25); cf. și p. 134.

4) În ediția Kogălniceanu este citat pentru ultima oară „letopiseșul moldovenesc“ la domnia lui Tomșa Vodă (*Letop.* I, 186). În unele manuscrise însă el este citat și după aceea, la 1584, vorbind de moartea lui Iancu Vodă Sasul (Densușianu, *Revista critică-literară*, V, 69). — Dacă acum, mai admitem și că „letopiseșul sîrbesc“ al adnotatorilor, era același sau o variantă a „letopiseșului moldovenesc“ din Ureche (Bogdan, *Vechile cronice*, 37), cum găsim acel letopiseș sîrbesc citat la a doua domnie a lui Petru Șchiopul (*Letop.* I, 235 nota), se confirmă și prin aceasta ceea-ce susținem noi, bazați pe manuscrise, că „letopiseșul moldovenesc“ al lui Ureche mergea pînă la domnia a doua inclusiv a lui Petru Șchiopul, nu numai pînă la Petru Rareș.

În predoslovie citim că:

«letopisețul nostru cel moldovenesc așa scrie de pe scurt, că nice de viața Domnilor, cari au fost toată cîrmă, nu alege, necum lucrurile din năuntru să aleagă.»¹⁾

Vorbînd însă de pribegirea lui Petru Rareș, Ureche caracterizează alt-fel «letopisețul cel moldovenesc»:

«Aceste povești ce scriu de Petru Vodă Rareș, că au lăsat scaunul și au pribegit în țara ungurească... cronicarul leșeșc de aceste foarte pre scurt scrie... Iar letopisețul cel moldovenesc deagiuns și deschis toate pre rînd însemnează...»²⁾

De aci s'a conchis că Ureche cunoscuse la început un singur letopiseț național foarte pe scurt, ce se oprea la domnia lui Petru Rareș, și că la acest letopiseț se referă cuvintele din predoslovie; mai tîrziu însă el dobîndi și un altul, ce descria pe larg domniile lui Rareș și urmatoarele.³⁾

Un alt pasagiu însă din cronică lui Ureche înlătură și această ipotesă. E pasagiul privitor la domnia lui Despot Vodă:

«Pentru acest Despot Vodă, letopisețul moldovenesc foarte pre scurt scrie...»⁴⁾

1) *Letop.* I, p. 95 (129).

2) *Ibid.* p. 170 (203); cf. p. 186 (219).

3) Sbera, *Gregoriu Ureche*, p. 62 sq.; Gidei, *op. cit.* p. 106.

4) *Letop.* I, p. 179 (213); cf. apend. p. 55 (428). — Compararea ambelor pasaje e interesantă întru cit vedem că același isvod pe care Simion Dascălul îl numește „letopisețul sîrbesc“, ori de cîteori îl citează direct, poartă aci numele de „letopisețul moldovenesc“, fiind citat după Ureche. V. și Bogdan, *Vechile cronice moldovenești*, p. 37.

Domnia lui Despot Vodă fiind posterioară celeia a lui Rareș, urmează că și letopisețul moldovenesc ce povestea aceste domnii avea părți tratate foarte pe scurt ca și cel de care vorbește Ureche în predoslovie. Nimic nu mai împedică dar a conchide că «letopisețul cel moldovenesc», isvorul principal al lui Ureche, era un singur corp de cronici și anale, înădite unele de altele, care mergea pînă la Petru Șchiopul; că el avea unele părți tratate foarte pe scurt, cum sînt cele de la început, în care într'adevăr că «nice de viața Domnilor nu alege»; altele pe larg, cum e domnia lui Petru Rareș, pentru care, chiar în afară de cronica lui Macarie, «letopisețul moldovenesc» oferea lui Ureche bogate informațiuni; că în fine, această abundență de amănunte nu continua pînă la sfîrșitul letopisețului, ci cu întreruperi pe ici pe colo, cum era la domnia lui Despot, ceea-ce nevoește pe Ureche să recurgă la isvoare externe ca Bielski, pentru a da o povestire mai complectă.

Dacă însă din forma citatelor lui Ureche nu reese că acesta deosibea doă letopisețe moldovenești: unul ce se oprea la Petru Rareș și altul ce mergea mai departe; o deosebire isbitoare există între notițele evident analistice din părțile privitoare la Petru Șchiopul sau domnii anteriori și cele relative la Aron Vodă Tiranul. De o parte vedem date precise, indicînd anul, luna și chiar ziua în care s'au petrecut evenimentele, lucruri ce nu le putea cunoaște și nota decît un contimporan; de alta indicațiuni cronologice în care se dă numai anul, și nici aceasta pentru unele evenimente, și pe care Grigore Ureche le-a putut afla din tradițiunea orală, de la tatăl său ori de la alți bătrîni.

Deosebirea dintre isvoarele de care Ureche s'a servit în ultima parte a croniceii sale; analistice scrise pînă la 1594, tradiționale orale pentru domnia lui Aron, se vede clar din comparația notițelor consacrate acestui voevod cu acelea în care se vorbește de Petru Șchiopul.

Vom cita aci numai doă exemple: Ureche dă anul, luna și ziua în care a fost mazilit Petru Șchiopul: «De

mazilia lui Petru Vodă Șchiopul, *in anul 7088, Dechemvrie 2,*»¹⁾ este întitulat capitolul privitor, pe cînd acela despre mazilirea lui Aron numai «Pentru mazilia lui Aron Vodă,»²⁾ fără să se dea macar anul cînd ea s'a petrecut, și nici din întreg capitolul nu se dă o dată cronologică mai precisă :

«Gătindu-se Aron Vodă să facă mai mari vrăjmășii după aceste, i-au sosit (*cînd?*) un călăraș de la Țarigrad cu cărți, de i-au dat știre că l'au mazilit...»

Mai bine însă se poate vedea deosebirea din compararea felului cum povestește Ureche incursiunile Cazacilor în vremea lui Petru Șchiopul și a lui Aron :

«Intr'aceiași an, după ce s'au așezat al doile și al triile rînd la scaun, *in anul 7086, Iulie 26,* niște Căzaci cu un Domnișor au venit la Nistru, și aciași toți și-au pus capetele. Așjidere, după acești Căzaci, curînd *in anul 7087, Octomvrie 12,* un Domnișor Constantin iară cu Căzaci au întrat în țară și s'au topit toți în Nistru și aciași.»³⁾

«Pentru venirea lui Petru Căzacul, *in anul 7101.*

«Pînă a venire Aron Vodă la scaun, iară Petru Căzacul s'au ridicat din țara căzăcească cu pușintei Căzaci și cu o samă de pribegi, înțelegînd că scaunul este deșărt, și sârguind să apuce scaunul, au întrat în țară (*In ce an, lună și zi?*) și au apucat scaunul la Iași și au domnit două luni. Deaciași au sosit și Aron Vodă și au prins pre Petru Căzacul (*cînd?*) și l'au trimis la împărăție.»⁴⁾

1) *Letop.* I, p. 201 (233).

2) *Ibid.* p. 206 (240).

3) *Ibid.* p. 200 (233). Cf. p. 203 (236): „Intr'acestaș an, 7092 August 7, s'au strins Căzacia, și fără veste au lovit la Tighinea de o au ars...“

4) *Ibid.* p. 208 (242).

Toate acestea îndreptăţesc părerea că «letopiseţul moldovenesc», principalul isvor al lui Ureche, din care acesta ia toate notiţele cu caracter analitic, mergea cu povestirea pînă la o doa domnie a lui Petru Şchiopul, inclusiv. Cît pentru numele *Petru Rareş* în loc de *Petru Şchiopul*, din ediţia lui Kogălniceanu, negăsindu-l în nici-una din copiile croniceii lui Ureche, poate fi o eroare a editorului, eroare de copiat sau de tipar, necorectată prin colaţionarea cu textul. A patra ipotesă.

Un «letopiseţ moldovenesc» care să coprinză istoria Moldovei de la Dragoş pînă la Petru Şchiopul (1359—1594) nu s'a descoperit pînă acum. În schimb cunoaştem alte patru, care începînd toate cu Dragoş se coboară cel mai departe pînă la domnia lui Alexandru Lăpuşneanul, cum e letopiseţul scris pe la 1560 în mînăstirea Slatina. Ce raporturi sînt între aceste letopiseţe şi originalul lui Ureche?

În această privinţă lucrările anterioare ale d-lor Hasdeu şi Bogdan au facilitat mult studiul. Nu urmează de aci însă că despre cestiunea isvoarelor interne ale lui Ureche, cercetările viitoare trebuie a se mărgini la resumarea lucrărilor citate, şi în ori-ce caz nu la resumarea lor, aşa cum o face d. Gidei.

În loc de a lua pe rînd, mai întii studiul d-lui Hasdeu despre «Cronica putneană», apoi pe acelea ale d-lui Bogdan şi a le prescurta pe fie-care în parte, — lucrare pur mecanică ce se obicinueşte în şcoli pentru memorizarea cestiunilor la examene, — ar fi fost cu mult mai folositor dacă autorul, cercetînd împreună toate studiile anterioare asupra cestiunei, ar fi arătat rezultatele la care ele au ajuns, rămî-nînd ca, în notele din josul paginei, să indice care e partea fie-căruia dintre cercetători.

Interesul principal era de a cunoaşte natura letopiseţelor ce au servit de isvoare lui Ureche, pentru ca de aci

să se poată vedea usagiul ce acesta a făcut de ele, nu cine dintre erudiții moderni a constatat mai întâi diferitele caractere ale acelor letopisețe. Resumatul d-lui Gidei din contră are în vedere acest din urmă punct, care, interesant într'un studiu asupra d-lor Hasdeu sau Bogdan, e cu totul secundar în studiul izvoarelor lui Ureche.

Din această cauză cititorului, doritor de a avea asupra acestei cestiuni o idee mai limpede, resumatul d-lui Gidei nu-i poate fi de mare folos. Va fi nevoit deci, acel cititor, să noteze singur conclusiunile d-lui Hasdeu, pe care să le compare cu acelea la care a ajuns d. Bogdan, pentru ca, văzînd ce se confirmă din ele prin descoperirea însăși a originalelor slavone, să cunoască ultimul cuvînt al științei, asupra acestei cestiuni.

O asemenea lucrare ar fi evitat și repetițiunea inutilă a analizei «Cronicei moldo-polone», odată după publicația d-lui Hasdeu, a doua după d. Bogdan (p. 106 sq., III).

Din cele patru cronici slavo-romine cunoscute care era izvorul de căpetenie al lui Ureche, sau care din ele se apropia mai mult de redacția avută de acesta? Părerea d-lui Bogdan e că «vechiul letopiseț moldovenesc, pe care-l citează mereu Ureche»,¹⁾ este cel descoperit de d-sa în biblioteca clubului bulgar «Soglasie» din Tulcea:²⁾ Noi am arătat altă-dată³⁾ obiecțiunile ce se pot aduce acestei păreri. D.

1) Bogdan, *Cronice inedite atîngătoare de Istoria Romînilor*, București 1895, p. 4 și *passim*.

2) Observăm aci că acest letopiseț se află în posesiunea bibliotecii clubului „Soglasie” din Tulcea, nu cum afirmă d. Gidei (p. 109), în acea a „gimnasiului bulgar”, care nu există. Eroarea d-lui Gidei e provenită, probabil, din neatenta citire a frasei d-lui Bogdan: „Nu de mult, în urma indicațiunilor ce mi-a dat d. Alexandru Pop, pe atunci profesor la gimnasiul romîn din Tulcea, am găsit într'un codex al bibliotecii clubului bulgar de acolo un al patrulea letopiseț, etc.” (Bogdan, *Cronice inedite*, p. 4). Am avea deci gimnasiul romîn + clubul bulgar = gimnasiul bulgar.

3) *Convorbiri literare*, t. XXXI. n° 6 și 7.

Gîdei, căruia de alt-fel articolul nostru i-a rămas necunoscut, primește opinia d-lui Bogdan cu o rezervă formulată ast-fel:

«Putem mai lesne crede, zice d-sa, că redacțiunea avută de Ureche diferea, *însă foarte puțin*, de redacțiunea din sbornicul de la Tulcea» (p. 114).

Dacă diferea «mai mult» sau «mai puțin» nu se poate ști numai după o simplă afirmațiune, iar de la un studiu științific cititorul e în drept a se aștepta la mai multă precisiune. Afară de aceasta, neunindu-se cu părerea documentat expusă de d. Bogdan prin citate paralele din Ureche și letopisețul tulcean, d. Gîdei era dator să justifice divergența sa prin argumente nu mai puțin întemeiate, prin compararea relațiilor din ambele cronici, comparare din care să se vază bine întru cât «letopisețul moldovenesc» diferea de cel tulcean.

Și această cercetare personală a textelor ce i-am fi dorit d-lui Gîdei, nu trebuia să se oprească nici aici. Subiectul studiului d-sale fiind Ureche în raport cu izvoarele sale, compararea trebuia să se întindă asupra citor patru cronici, sau variante de cronici slavo-romîne, pînă acum cunoscute, pentru a vedea dacă toate au fost folosite de Ureche, ori dacă «letopisețul moldovenesc» avut de acesta, avea puncte de asemănare și deosebire cu fie-care din acele cronici slavo-romîne, coprinzînd și date ce lipsesc din cîte patru.

D. Gîdei e convins însă că Ureche a cunoscut toate letopisețele anterioare pe care le cunoaștem și noi, afară de cronica lui Eftimie, precum și altele ce nouă ne-au rămas încă necunoscute. O bibliotecă întregă!

Noi credem că cercetări personale l-ar fi condus la altă concludsie: că Ureche a urmărit de aproape, reproducînd-l în întregime, un singur letopiseț, ce începea cu Dragoș și mergea pînă la Petru Șchiopul (1359—1594), pe care el îl numește «letopisețul moldovenesc» prin excelență. Pe acest

isvor de căpetenie el îl traduce, complectându-l cu relațiuni luate fie din alte letopisețe indigene, — pe care Ureche le deosibește bine de cel d'întii, numindu-le «cărțile și isvoadele noastre» sau «un letopiseț moldovenesc», deși ele de fapt erau numai niște variante ale aceluiași letopiseț moldovenesc; — fie din isvoare străine cum e «letopisețul latinesc» sau «cronicarul leșesc». Pentru domnia lui Aron Vodă (1594—1596), Ureche nu mai avea firul său conducător, «letopisețul moldovenesc» oprindu-se la Petru Șchiopul, și această lipsă se resimte din însăși cronica sa, care în ultimii doi ani nu are datele analistice precise ce merg numai pînă la domnia precedentă.

Acest «letopiseț moldovenesc» avut de Ureche nu este încă cunoscut. Mai complect probabil decît toate pe care le cunoștea, — ceea-ce a determinat pe Ureche să-1 ia de bază, — acest letopiseț coprindea, pe lîngă notițele din letopisețul bistrițean, cel mai bogat în informațiuni din cele patru ce ni s'au păstrat, și alte relațiuni care lipsesc sau diferă de acesta, dar pe care Ureche spune precis, pentru unele, că le-a luat din isvorul său de căpetenie, din «letopisețul cel moldovenesc»¹⁾. De altă parte, relațiuni ce se află în letopisețul bistrițean, lipsesc din Ureche,²⁾ ceea-ce dovedește că ele lipseau și din isvorul principal al acestuia și chiar din toate isvoarele ce dînsul a avut, căci alt-fel Ureche, fidel tendinței sale de a fi cit mai complect, le-ar fi reprodus și pe acestea în cronica sa.

1) Cf. Kogăln., *Letop.* I, p. 111, 113, 118, 141 (149, 150, 152, 174 sq.) ș. a.

2) Cf. data urcării pe tron (6907, *Aprile 23*) și a morței lui Alexandru cel Bun (6942, *Ianuarie 1*); datele nașterii fiilor acestuia Iliăș, Ștefan și Petru (6917 *Iulie 20*, 6919, 6930); a căsătoriei lui Iliăș (6933 *Octombrie 23*); notița întregă despre moartea Despinei, soția lui Radu cel Frumos, ș. a. Cf. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 35 (49 sq.), 47 sq. (62).

Trecînd la isvoarele externe, d. Gidei se ocupă mai întîi de ceea-ce Ureche numește «letopisețele latinești», prin care acesta ar fi înțeles :

«isvoare istorice străine, ce se ocupau *exclusiv numai* cu descălecatul întîiu al Moldovei, și cu origina și scoborirea Moldovenilor din Maramureș, pînă la domnia lui Dragoș Vodă» (p. 118).

Ureche era într'adevăr foarte fericit că avea cunoștință de niște monografii, care să se ocupe «*exclusiv numai*» cu aceste cestiuni. Mai puțin norocoși, noi ignorăm existența unor asemenea scrieri.¹⁾

Mai citează însă Ureche și «alte istorii». Ce erau acestea ?

«Ureche nu ne spune Poate fi Dione sau Eutropiu, cari au scris despre răsboaiele lui Traian cu Dacii pe aceste locuri ; ori Stricowskie (1547—1582), ori Cromer (1512—1589), ori alți istorici, ce au pomenit despre descălecatul d'întîi al Moldovei de Traian și despre origina Moldovenilor...» (p. 121 sq.).

«Poate fi», este posibil, ce nu poate fi pe lume ! Mai probabil însă e că acești istorici nu au servit de isvoare lui Ureche, și aceasta pentru mai multe cuvinte.

Fără a mai vorbi de faptul, ce își are însemnătatea lui, că Ureche nu citează niciodată pe acești istorici, și că nici Miron Costin, care le cunoștea scrierile, nu spune că ele au

1) Afară numai dacă pretinsele monografii nu și-ar fi trăgînd origina din reaua construcție a frazei d-lui Gidei, care vrea să spue cu totul alt-ceva, și anume că : Ureche citează aceste letopisețe numai cînd vorbește despre colonisarea Daciei, iar nu că ele se ocupau exclusiv cu această cestiune. De alt-fel se știe că scrierile lui Enea Sylviu și Reichersdorffer nu aveau de subiect ceea-ce le atribue frasa rău construită a d-lui Gidei.

fost folosite de Ureche, în contra ipotezei d-lui Gîdei, sau mai bine zis adoptată și de d. Gîdei,¹⁾ vin și alte cuvinte:

Dion Casiu și Eutropiu nu au putut fi cunoscuți lui Ureche, care în acest cas ar fi stăruit mai mult asupra răsboaelor lui Traian cu Dacii. Din letopisețul bătrînului nostru cronicar reese însă că dînsul avea o cunoștință foarte vagă despre Traian și nici nu pomenește chiar de vre-un război al acestui împărat cu Dacii.²⁾

Știrile din Strykowski, Kromer, Miechowski, Dlugosz, etc. Ureche le cunoștea din Bielski, singurul istoric pe care el îl citează și probabil că și singurul pe care l'a folosit în cronica sa. Aceasta se poate vedea mai bine din capitoul în care Ureche vorbește despre «Domnia feciorilor lui Ștefan Vodă celui d'întii.»³⁾ Ureche spune că acest capitol este luat din «cronicariul Bielschie». Am văzut însă mai sus că el se află și în Dlugosz, Kromer, Strykowski, Sarnicki, etc. Citînd însă numai pe Bielski Ureche arată prin aceasta că el cunoștea sau utiliza numai pe acesta din urmă dintre istoricii poloni. De alt-fel se pare că Ureche era mai familiarizat cu limba polonă decît cu cea latină.⁴⁾

1) Cf. Picot, *Chronique d'Urechi*, p. XIV; Sbiera, *Gr. Urechie*, p. 40.

2) *Letop.* I, p. 97 (131): „Scriu alte istorii pentru țara noastră. Moldova, cum au stătut pustie peste 600 de ani, trecînd pre aicea Traian împăratul Rimului, a căruia se cunosc semnele puterii lui, pre unde au tras Troian, peste multe țări, trecînd cu oștile lui peste cîmpi și peste ape.“ — Fără îndoială că alt-fel ar fi vorbit Ureche de învingătorul Dacilor, dacă el ar fi cunoscut vre-unul din istoricii „cari au scris despre răsboaale lui Traian cu Dacii.“

3) *Letop.* I, p. 100 (134).

4) Picot, *Chronique d'Urechi*, p. XIV. — O deslegare definitivă a cestiunei isvoarelor polone ale lui Ureche, nu se va putea da însă decît comparînd relațiunile mărturisite de Ureche ca imprumutate din cronicarul leșesc, sau cari nu pot fi luate din isvoare indigene, cu Bielski și cu cei-alți cronicari poloni, pentru a se vedea dacă cronicarul moldovenesc a cunoscut acele relațiuni numai prin inter-

Necunoștința limbii polone a împedat pe d. Gidei a face cercetări proprii asupra raporturilor dintre Ureche și isvoarele sale polone. D-sa s'a mărginit a repeta (p. 122—128) cele spuse mai 'nainte de d. Sbiera.¹⁾

Intru cît privește cestiunea: care din cei doi Bielski, Marcin sau Ioachim, a servit de isvor lui Ureche, ea era lămurită de d. Sbiera, care a arătat că Ureche a cunoscut și utilizat cronica celui d'al doilea. Neaducînd în această privință nici fapte nici argumente noi, studiul d-lui Gidei se putea lipsi de a reproduce întreaga argumentare a d-lui Sbiera, și citatele paralele din cei doi Bielski și Ureche. O simplă mențiune a concluziunilor la care a ajuns d. Sbiera era suficientă, rămînînd ca printr'o notă cititorul să fie trimis la studiul citat, unde va găsi cestiunea tratată pe larg și după cercetări proprii. Aceasta, cu atît mai mult cu cît «Analele Academiei Romîne» (t. V), în care studiul d-lui Sbiera se află publicat, nu este o raritate bibliografică.

Mai complicată se presintă cestiunea raporturilor dintre Ureche și Paszkowski, un alt cronicar polon, citat de mai multe ori în textul cronicii lui Ureche, editat de Kogălniceanu, și despre care Miron Costin²⁾ afirmă că «l'au urmat răpusatul Ureche Vornicul.» După acesta pare să se fi luat și Niculcea cînd spune că Ureche a scris cronica sa din «istoriile a doi istorici leșești.»³⁾

mediul lui Bielski sau direct de la iluștri predecesori ai acestuia, ca Dlugosz, Kromer, Wapowski, Orzechowski, etc. Din acest punct de vedere excelentul comentariu cu care d. Picot a însoțit cronică lui Ureche, este insuficient.

1) *Gregoriu Ureche*, p. 41 sqq.

2) *Letop.* I, p. 6 (5, 7): „Mai ales Bielschie și Martin Pașcovskie, pre cari i-au urmat răpusatul Ureche Vornicul.“

3) *Ibid.* II, p. 195 (177). — D. Gidei (p. 127) adaugă și pe Nicolae Costin, fără a cita și textul care să justifice acest adaos.

Există însă de altă parte un pasagiu în interpolarea lui Simion Dascălul, din care reese că acesta și nu Ureche a utilizat cronică lui Paszkowski :

«Pentru domnia acestui Despot Vodă, letopisetul cel moldovinesc foarte pre scurt scrie..., iar răposatul Ureche vornicul, vrînd să arate această poveste a lui Despot mai deschis și mai adevărat, împreunînd isvoadele *au cetit la cronicul leșesc, care este isvodit de cronicarul leșesc Bielski*, și de acolo aflînd mai ales de Despot, au scos această poveste ce scrie mai sus... *Iar eu, Simion Dascălul*, vrînd cu adevărat ca să pot dovedi acest lucru, mai ales și mai deschis pentru Despot Vodă, cetînd isvoadele am cercat și eu la cronicul leșesc și am aflat isvodul carele este isvodit mai de 'nainte vreme de Alecsandru Gvagnen, pre limba latinească, și deacii, dupre acel isvod l'au isvodit Marțin Pașcovski, den limba latinească pre limba leșască. *De acole și eu m'am silit cu nevoiță de am isvodit de pre acel isvod pre limba romînească această poveste a lui Despot Vodă...*»¹⁾

Din aceste cuvinte ar resulta : a) sau că Ureche nu a cunoscut scrierea lui Paszkowski, și toate citatele din acest autor ce le găsim în prima cronică moldovenescă trebuie atribuite interpolatorului posterior, Simion Dascălul; sau b) că Ureche a cunoscut pe Paszkowski dar nu a scos din scrierea acestuia tot ce privea istoria lui Despot.

D. Gîdei înclină mai mult către această din urmă explicație. Preferința d-sale neconvîngîndu-ne să ne oprim puțin.

Mai întii trebuie stabilit că edițiunea cronicilor moldovenești, făcută de Kogălniceanu, nu este o edițiune critică. Acest lucru deși cunoscut de toți, nu a împeditat totuși a se discuta și conchide asupra istoriei și istoriografiei Moldovei, pornind de la textul cronicelor așa cum e dat de Kogălniceanu, nediscutat, ca de la un text stabilit după toate

1) *Letop.* I, ap. p. 55 (423).

cerințele critice. Cele două cazuri întâlnite mai sus¹⁾ arată ce temei se poate pune pe această ediție, chiar din punctul de vedere istoric, fără a mai vorbi și de cel pur lingvistic.

Înțelegi asupra acestui punct nu trebuie ținut deci socoteală dacă citațiunile din Paszkowski sînt puse de Kogălniceanu în text, ca aparținînd lui Ureche, ori în note și apendice, ca adaose ale interpolatorilor. Am văzut de asemenea mai sus că manuscrisul pe care Kogălniceanu îl atribuie lui Miron Costin sau vre-unui contemporan al acestuia, are o vechime mai puțin adîncă, și că în plus, «adaosurile» acestui manuscris, arată că el nu coprinde textul cronicei lui Ureche în redacțiunea sa originală. Prin urmare nici acest argument, care pentru d. Sbiera venea în sprijinul ipotezei că Ureche a folosit pe Paszkowski,²⁾ nu dovedește nimic.

Rămîn dar numai afirmațiunile lui Miron Costin și Niculcea că Ureche a cunoscut și utilizat cronica lui Paszkowski.

Afirmațiunea lui Niculcea nu poate fi hotărîtoare în această privință. Acesta nu face decît să reproducă ce spusese Miron Costin mai înainte. Niculcea nu cunoscuse cronica lui Ureche decît în redacțiunea lui Simion Dascălul și a lui Miron Costin.³⁾

Rămîne Miron Costin. Acesta, aproape contemporan cu Ureche, era în măsură de a poseda de nu originalul cronicei acestuia, cel puțin o copie directă și nemodificată după ea.

1) Birlădeanul ori Troțușanul, și Petru Rareș în loc de Petru Schiopul.

2) Sbiera, *Gr. Urechie*, p. 49.

3) Că Niculcea cunoștea pe lângă redacțiunea lui Miron Costin și pe cea a lui Simion Dascălul, se poate vedea de acolo că el știa părțile din această din urmă redacție pe care Costin le lăsase afară, neadmițîndu-le în redacțiunea sa, cum sînt legendele „pentru Dumbrava Roșie“, „pentru neamul Movileștilor“, ș. a. Cf. *Letop.* II, p. 196 (178).

Avut-a Miron Costin o asemenea copie, sau chiar existat-a o copie identică cu originalul cronicii lui Ureche?

Ori cât de hasardată ar părea această opinie, noi credem însă că Miron Costin nu a cunoscut letopisețul lui Ureche decît în copia prelucrată și complectată de Simion Dascălul. Ast-fel că Miron Costin cînd spune că «pre acești doi — Bielski și Paszkowski — au urmat răposatul Ureche-vornicul,» el face această afirmațiune din cauză că, necunoscînd originalul lui Ureche, nu are mijlocul de a deosebi în copia lui Simion, ceea-ce aparținea lui Ureche de ceea-ce era adăos de Simion. Partea de la începutul cronicii, despre origina Romînilor, Miron Costin o știa că nu aparține originalului, pentru că însuși interpolatorul o spusese.¹⁾

În sprijinul părerii noastre vine mai întîi faptul că Ureche, în pasagele ce cu siguranță i se pot atribui, ori de cîte-ori citează pe «cronicarul cel leșesc», sau «letopisețul leșesc», înțelege prin aceasta pe Bielski.²⁾

Nu mai puțin hotărîtoare este și afirmațiunea lui Simion Dascălul, că el, nu Ureche a adăogat ceea-ce Paszkowski spune despre Despot.³⁾ Cea-l-altă interpretare ce se dă cu-

1) Cantemir, *Hronicul*, I, p. 145: „Ce să venim la *Simeon*: scrie-dară Calugărul (?) acesta în predoslovia (sau precum noi zicem în pre-voroava) hronicului lui Ureke (pre carele noi îl avem mai știut istoric moldovenesc) precum el această poveste (a originii Romînilor din criminali) în hronicul lui Ureche însemnată neaflînd'o n'au vrut și pe aceea să o treacă cu condeiul său.“ Aceste cuvinte lipsesc în edi-ția lui Kogălniceanu, dar de sigur că ele figurau în copiii lui Si-mion Dascălul, pe care le-a cunoscut Cantemir și Miron Costin, și din care acesta din urmă a putut afla că povestea despre origina Moldovenilor nu aparținea lui Ureche. Pe timpul lui Nicolae Costin această distincțiune se ștersese, pe semne, de vreme ce el crede că Ureche a alunecat după Eustratie logofătul etc., ca și cum Ureche ar fi fost posterior acestora.

2) Cf. Sbierra, *Gr. Ureche*, p. 50, 55.

3) Cf. Ureche, *Letop.* I, p. 178, 181 sqq. (211, 212 sq.) și M. Bielski, *Kronika*, II, p. 1138 sq., 1147 sq.

vintelor lui Simion Dascălul, că Ureche deși cunoscuse cronica lui Paszkowski, nu extrăsese tot ce aceasta coprindea privitor la Despot și Moldova, nu poate rămîne cînd ne vom gîndi la felul cum utilizează Ureche isvoarele sale, din care el ia, aproape cuvînt cu cuvînt, tot ce se refera la istoria Moldovei.¹⁾ Vom vedea că acesta chiar este caracterul esențial al metodei lui Ureche, și e inadmisibil ca el să fi lăsat afară ceva din notițele privitoare la Despot, cînd îl vedem că reproduce și numele nobililor polonesi, făcuți prizonieri în lupta din codrii Sepenițului.²⁾

O soluțiune definitivă a acestei cestiuni însă nu se poate da, decît numai după compararea diferitelor manuscrise în care ni s'a păstrat cronica lui Ureche, de o parte; de alta din confruntarea textului ast-fel reconstituit cu scrierile lui Bielski și Paszkowski, pentru a se vedea din care sînt făcute împrumuturile. Dacă însă această lucrare era naturală și chiar necesară într'un studiu asupra lui Ureche, ea ar fi trecut peste marginele unei recenziuni. Ne vom opri deci la cele zise pînă aci.

Caracterul esențial al metodei lui Ureche, enunțat mai sus, de a înregistra tot ce găsea, în isvoarele de el utilizate, privitor la istoria Moldovei, îl recunoscuse și d. Bogdan mai înainte,³⁾ îl recunoaște și d. Gidei :

1) Cf. Sbiera, *op. cit.* p. 43, (Gidei, p. 125): „Din compararea acestor trei citate ne convingem, că Gregoriu Urechie la compusul cronicei sale nu s'a folosit de cronica lui Marcin Bielski, tatăl, ci numai de a lui Ioachim Bielski, luînd dintr'aceasta aproape cuvînt cu cuvînt datele relative la Moldova.“

2) *Letop.* I, p. 100 sq. (134).

3) I. Bogdan, *Vechile cronice*, p. 107: „Ureche în tot mersul cronicei sale nu pierde din vedere firul letopisetului moldovenesc al cărui știri el le amplifică, le îndreaptă, le așează după socotința lui, „careși la locurile sale“; cite-o dată le defigurează, nici o dată însă nu le prescurtează și nu le omite.“ Cf. *Ibid.* p. 110. — D. Bogdan vor-

«Acesta e un punct caracteristic în ce privește metoda cronicarului Ureche; *el nu lasă nimic afară din izvoarele sale istorice, relativ la Moldova*, urmînd însă ca fir conducător în alcătuirea cronicii, letopisețul moldovenesc, pe care îl completează cu informațiuni din cele-l-alte izvoare istorice» (p. 130).¹⁾

În cazul acesta cum va împăca d. Gidei această afirmațiune cu cea de mai sus, că Ureche nu reprodușese din Paszkowski tot ce privea pe Despot și Moldova?

Din această tendință a lui Ureche de a fi complet, decurg toate cele-l-alte caractere ale metodei sale. Întîlnind știri cari se contrazic el le notează pe toate, dar se simte îndatorat să aleagă între ele pe cea mai probabilă, care de preferință e relațiunea letopisețului moldovenesc, izvorul său de căpetenie. Din exemplele citate de d. Gidei (p. 130 sqq.) se poate vedea bine critica lui Ureche în alegerea diferitelor versiuni. Poate că asupra interpretării ce d. Gidei dă acestor exemple ar fi de discutat, ele însă fiind citate în lungi extracte, cititorul e pus în pozițiune de a judeca asupra lor pînă în el însuși.²⁾

bește numai de letopisețul moldovenesc, pentru că acesta era obiectul studiului său, Ureche însă întrebuița tot ast-fel și pe cele-l-alte izvoare ale sale, cum e Bielski.

1) Cf. p. 137: „Cunoaștem obiceiul lui (Ureche) *de a nu lăsa nimic afară* din coprinsul izvoarelor sale.“

2) Notăm în treacăt un *lapsus* regretabil ce comite d. Gidei afirmînd (p. 131) că următorul pasagiu din Ureche e „relativ la originea lui *Despot Vodă*“: „Acest Ion Vodă unii zic că au fost fecior de armean, alții zic că au fost fecior unui Ștefan Vodă.“ (*Letop.* I, 223). — D. Gidei se înșală, „acest Ion Vodă“ nu e Ion Eraclide Despota (1561—1563), ci Ion Vodă cel Cumplit (1572—1574), care într'adevăr se da de fiu al lui Ștefănița Vodă. Cf. Hasdeu, *Ioan Vodă cel Cumplit*, București 1865, p. 6 și *passim*.

După acestea d. Gidei vorbește de «obiectivitatea» lui Ureche,¹⁾ despre «mișcările lui afective», dar nici-un cuvînt despre felul cum Ureche modifică, pentru a le face să conșune, știrile luate din diferite izvoare. Lămurirea acestui punct era totuși necesară, pentru ca cunoștința metodei lui Ureche să fie deplină.

Să luăm ca exemplu povestirea lui Ureche despre «Domnia feciorilor lui Ștefan Vodă celui d'întii.»²⁾ Această relațiune lipsește în «letopisețul moldovenesc», Ureche totuși, conform tendinței sale de a aduna cît mai multe știri despre Moldova, o reproduce din Bielski. Cronicarul polon însă spune că certurile fiilor voevodului Ștefan s'au petrecut în anul 1359, pe vremea lui Casimir cel Mare, cu al cărui ajutor unul din cei doi fii, Ștefan, a venit în potriiva fratelui său Petru. Ureche, de altă parte, admisesese, după letopisețul moldovenesc, că în acest an (6867 de la facerea lumii) a avut loc descălecarea țării Moldovei, de către Dragoș, pe cînd, după același izvor, Ștefan era tocmai al șaptelea voivod, domnind peste 46 de ani. Această nepotrivire dintre cele două izvoare Ureche o resolvă admițînd realitatea evenimentelor povestite de cronicarul polon, schimbîndu-le însă data cînd s'au petrecut, pe care el o face să coincidă cu moartea primului voivod moldovenesc cu numele Ștefan ce i-l da letopisețul moldovenesc.³⁾

D. Gidei, care citase pasagiul din Ureche, comparîndu-l cu cel corespunzător din Bielski, tocmai «pentru ca să se

1) Cf. p. 133: „Această obiectivitate se poate pune și pe seama izvoarelor ce utiliza Ureche, cea-ce formează o calitate foarte prețioasă a lor. În tot cazul, putem zice că obiectivitatea aparține cronicii lui Ureche, de oare-ce dînsul a păstrat, nu a omis pasagiul în cestiune.“

2) *Letop.* I, 100 (134).

3) Cf. Onciul, *Dragoș și Bogdan*. („Convorbiri literare“, XVIII, p. 256).

„vadă cum utilizează Ureche isvoarele străine, adică pentru *metodă*» (p. 125, nota 24), nici nu menționează despre existența vre-unei nepotriviri cronologice între Ureche și isvorul său, deși relevarea acestei nepotriviri l'ar fi ajutat să presinte mai completă caracterizarea metodei vechiului nostru cronicar.

Pentru a nu da recenziunii noastre, și așa destul de întinsă, proporțiuni prea mari, vom fi nevoiți a nu ne opri mult asupra capitolului în care d. Gidei studiază pe Ureche «sub raportul cugetărei.» De alt-fel citatele abundente ce d-sa face din letopisețul Marelui Vornic, face acest capitol profitabil chiar pentru cine nu ar admite modul de interpretare al d-lui Gidei.¹⁾ Din punctul de vedere al adunării materialului lucrarea ce analizăm va fi negreșit utilă. Ar fi fost însă și mai utilă dacă autorul ar fi avut de la început un plan mai bine determinat, după care să grupeze sistematic citatele cu atîta trudă culese.

În ceea-ce privește însă interpretarea exemplelor am spus că sînt rezerve de făcut. Ast-fel mi se pare un ana-

1) Este incontestabil, de exemplu, că menționarea ce Ureche face despre diferite fenomene cosmice, nu are nici-un raport cu idea ce dinsul avea despre intervenția sau neintervenția puterii divine ca „causă explicativă a tuturor fenomenelor.“ Găsindu-le pomenite în letopisețul moldovenesc, Ureche le-a reprodus și în cronica sa. Dovadă e nota următoare: „Într'acestaș an, August 29, s'au făcut un cutremur mare peste toată țara, în vremea ce au șezut Domnul la masă de prînz“ (*Letop.* I, 124). Această știre Ureche a luat-o din letopisețul moldovenesc și o reproduce întocmai. Nici autorul anonim însă al acestui letopiseț, nici Ureche nu au căutat să stabilească vre-o intervenție divină între cutremur și faptul că Domnul ședea la masă în acel moment. V. și cronica bistrițeană (Bogdan, *Cronice inedite*, p. 39, 53), cronica putneană (Bogdan, *Vechile cronice*, p. 146, 195) și cronica moldo-polonă (*Vechile cronice*, p. 176, 225; *Cronice inedite*, p. 123).

chronism a atribui lui Ureche regretul că «puterea legislativă, judiciară și executivă era concentrată în mâna unei singure persoane — Principele» (p. 142), și prin urmare :

«Iată-l pe Ureche un adevărat revoluționar al timpului său (!); dar fără ca el să bage de seamă, poate chiar fără să vrea !...» (p. 144).¹⁾

Revoluționar... *malgré lui!*?

Relativ la politica externă Ureche avea de asemeni idei foarte salutare pentru creștinătate, aceleași ce le împărtășise un Mircea și un Ștefan cel Mare: lupta tuturilor creștinilor în contra Turcilor.

«Impărații și regii creștini însă nu au înțeles pe acești *neadormiți pioneri* ai creștinismului, preferind a'și cheltui forțele în intrigi și lupte de interes personal» (p. 147).

Ca Romîni nu putem fi decît mindri pentru pătrunderea politică a strămoșilor noștri, iar ca creștini să deplîngem orbirea egoistă a regilor ce nu au voit să'i înțeleagă. Netăgăduit că, dacă convingerea lui Ureche «despre necesitatea unei lupte comune a creștinătății în contra Turcilor, *cînd aceștia fuseseră în apogeul lor,*» ar fi fost împărtășită de cei în drept, harta Europei ar fi fost acum schimbată. Este destul a spune că «Cestiunea Orientului», acest *casse-tête chinois* al diplomației contimporane, s'ar fi rezolvit înainte chiar de a se naște!

Interesant fără îndoială era a se ști ce credea Ureche despre rostul politiceii europene, și bine a făcut d. Gidei de ne-a arătat aceasta. Nu ar fi fost însă de prisos ca autorul să vorbească, ori cit de în trecut, și de o cestiune care pentru Romîni presintă o importanță deosebită, și anume cum

1) Cf. p. 145: „Ideile sale de mai sus *revoluționare* pentru timpul și mai ales pentru țara sa...“

privea Ureche războaiele dintre Munteni și Moldoveni, războaie pe care manualele noastre de istorie le numesc fratricide? Despre aceasta însă nu găsim nimic nici în analiza ideilor politice ale lui Ureche, nici în cea a ideilor lui Miron Costin. Încă o lacună regretabilă!

III

În partea II a sînt studiați «adnotatorii lui Ureche»: Eustratie Logofătul, Simion Dascălul și Misail Călugărul. Asupra acestor scriitori, foarte puțin cunoscuți, era de așteptat ca studiul d-lui Gidei să arunce o lumină mai plină, dacă nu prin nouitatea datelor, cel puțin prin presintarea lor metodică, care să rezume tot ce se poate ști asupra lor pînă acum. Citirea paginilor ce d. Gidei le-a consacrat nu corespunde însă acestor așteptări. Nici biografiile celor trei adnotatori, nici caracterul scrierilor lor sau raporturile dintre acestea, ele între ele ori față de cronică lui Ureche, nu es mai lămurite din cercetarea la care d. Gidei le supune.

«Simion Dascălul e fiul lui Eustratie Logofătul, iar Misail e nepotul acestuia,» începe d. Gidei notița biografică asupra adnotatorilor lui Ureche, adăogînd că:

«Lucrul acesta îl știm de la Miron Costin, carele zice: «pre acest Simion Dascălul Istrate Logofătul l'au fătat cu basnele lui, și Misail Călugărul de la Simion au născut, cela fiu, cestă-l'alt nepot» (p. 152).

Lucrul acesta, adică înrudirea între cei trei scriitori, ce a fost și mai 'nainte d-lui Gidei afirmată,¹⁾ este lipsit de temeii, cu toate acestea, căci cuvintele lui Miron Costin spun alt-ceva decît ce le atribue d. Gidei.

1) Bălcescu, *Magasinu istoricu pentru Dacia*, I, p. 6; V. A. Urechîă, *Schite de istoria literaturii romîne*, p. 199.

Să reproducem mai întâi întreg pasagiul lui Miron Costin :

«Că cele-l-alte ce mai sînt scrise adăosături, de un *Evstratie Logofătul și de un Simion Dascăl și de un Misail Călugărul*, nu leatopisește ce sînt ocări și basne... Cît mi se pare, — bine nu știu, că n'am văzut leatopisețul lui *Evstratie Logofătul*, — dar, cum am înțeles din cîți-va boiari, și mai ales din Nicolae Bubuș, ce au fost Logofăt mare, — pre acest Simion Dascălul, *Evstratie Logofătul l'au fătat cu basnele lui*, și acel mahlear Misail Călugărul de la Simion Dascălul au născut, acela fiu, cestă-l-alt nepot.»¹⁾

Aceste cuvinte însă spun numai că pe Simion Dascălul «l'au fătat cu basnele lui *Evstrate Logofătul*,» adică că autorul teoriei despre origina Moldovenilor, pe care o combate Miron Costin, nu este, cum credea el, Simion Dascălul, ci *Evstrate Logofătul*. Filiațiunea ce Miron Costin voește a stabili între acești doi scriitori era deci o filiațiune de idei, nu o filiațiune materială, cum crede d. Gidei.

Că acesta este adevăratul înțeles al cuvintelor lui Miron Costin se mai poate vedea și din un alt pasagiu al aceluiași cronicar, în care se spune :

«De-ar fi acum *Evstratie Logofătul și fiul său Simeon un Dascăl și nepotul său, un mahler Misail Călugărul, carii tocmindu-se într'un chip cu basnele lor, s'au numit a fi fiu, cela celuia, adecă fătăți cela din cela*, ar vedea cum s'au apucat cu basnele lor de această poveste, că au scris cum că cum s'au apucat cu basnele lor de această poveste, că au scris cum că rădăcina acestui neam, care este acum pre aceste locuri, din temnița Rîmului este scos și i-au adus aice Traian împărat.»²⁾

1) *Letop.* I, p. 4 (4); ed. V. A. Urechîă, I, p. 376.

2) *Letop.* I, p. 20 (20). — Este adevărat că pentru acest pasaji, d. V. A. Urechîă, în edițiunea d-sale (I, p. 403) a admis o altă redacțiune prescurtată: „De ar fi acum *Istratie Logofătul și fiul său*

Din acestea și din cele ce vom aduce mai jos rezultă, credem, că înrudirea materială dintre interpolatorii lui Ureche nu se întemează decît pe o interpretare eronată a cuvintelor lui Miron Costin.

Să vedem acum ce se poate ști despre acești interpolatori:

Despre Eustratie Logofătul, Cantemir spune într'un loc că acesta fusese «Logofăt al treile la răposatul Părintele nostru» (1685—1692),¹⁾ părere ce este adoptată și de d. Sbiera,²⁾ ca venind în sprijinul teoriei ce atribuie primul letopiseș moldovenesc lui Grigore Ureche. D. Aron Densușianu, care din potrivă atribuie acest letopiseș lui Nestor Ureche, crede că se înșală Cantemir, și că Eustratie a trebuit să trăiască în «întîia jumătate» a secolului XVII.³⁾

Existența pe acea vreme a unui cărturar cu numele Eustratie Logofătul, — nu Marcele Logofăt,⁴⁾ căci singur se întitulează *treți-logofăt*, — se poate dovedi documental. La 1632 un Eustratie Logofătul traduce din grecește o pravilă, rămasă inedită.⁵⁾ Tot de dînsul s'au tradus și tipărit în 1644 (7153, Noem.) «Șapte taine a besericeii», iar la 1646 «Cartea romînească de învățatură». ⁶⁾ În 1639 el nu mai era în func-

Simeon Dascălul și nepotul său Misail Călugărul, oare-cum s'ar apuca de această poveste...» — Că textul primitiv însă era cel complet, din ediția Kogălniceanu, se vede din compararea cu cel-l-alt pasaji, din predoslovie, care spune același lucru, aproape cu aceleași cuvinte.

1) Cantemir, *Hronicul Romano-Moldo-Vlahilor*, Iași 1835, t. I, p. 144, II, 379.

2) *Mișcări culturale*, p. 172.

3) Aron Densușianu, *O violentă discuție istorică în sec. XVII-lea* (Revista critică-literară, I, p. 447).

4) Philippide, *Introducere*, p. 119; Sbiera, *Mișcări*, p. 260.

5) Cipariu, *Crestomatia*, [p. XXXI; Id. *Principia de limba*, p. 103 sq., 113 sq.; Bianu, *Columna lui Traian*, 1882, p. 210 sqq.

6) Bianu și Hodoș, *Bibliografia românească veche*, p. 147 sqq.

țiune, căci iscălește în niște acte ca «*biv*-logofăt». ¹⁾ Despre acesta se crede în genere a fi unul din interpolatorii lui Ureche; ²⁾ partea sa însă din «adăosăturile» la cronică acestuia nu se poate determina, în starea actuală a cunoștințelor.

Despre Simion Dascălul se știe și mai puțin, de oarece conjecturile făcute asupra timpului când el a trăit, nu sînt susținute prin nici-un text.

Afirmațiunea d-lui Sbiera ³⁾ că acest «Simion Dascălul încă pe la 1712 și 1725 mai făcea copii după anuare» (*letopisețe*), — întemeiată pe o citațiune din studiul d-lui Urechia despre Miron Costin, provine din o confușiune. Manuscrisul citat de d. Urechia, nu este isvodul original al lui Simion Dascălul, ci o copie posterioară după acesta, făcută în 7223 (1725) de «Constantin Vladulovici, logofăt de divan ot Filipești.» ⁴⁾ Cuvintele din titlul acestui manuscris numai lasă nici o îndoială în privința aceasta :

«*Izvodită de Simeon Dascălul, care și el l'au scris dupre un letopiseț, ce era izvodit mai nainte de răposatul Gligore Ureache, vornicul de Țara de jos. Eară acum, cu porunca Măriei sale milostivului nostru Domn Ion Nicolae Alexandru Voevod s'au scris în oraș în Iași, vleno 7220 (1711), meșița Dekemvrie 8 zile.*»

La călciul codicelui este iscălit numele copistului Vladulovici. Prin urmare acesta, nu Simion Dascălul, trăia pe la 1711—1725.

1) Ghibănescu, *Arhiva*, t. IX (1898), p. 477.

2) Cf. Gidei, *op. cit.* p. 152: „Doară numai după consider. țiuni ortografice (?) s'ar putea bănui identitatea aceasta; ceva sigur însă nu se știe.“

3) *Mișcări culturale*, p. 173.

4) Acad. Rom. Mss. no 174.

De altă parte d. Aron Densușianu, pentru a demonstra că letopisețul lui Ureche este scris de Nestor, nu de Grigore, se întemeiază, între altele, și pe argumente trase din textul adnotațiunilor lui Simion Dascălul, care, după d-sa ar fi trăit «între anii 1618—1620.»¹⁾ Dacă aceste argumente ar fi juste am avea pentru biografia lui Simion Dascălul un punct de plecare precis. Examinarea mai de aproape a textelor invocate de d. Densușianu, nu duce, credem noi, la o asemenea concluziune.

Simion Dascălul, vorbind într'un loc despre Leși, zice:

«Și de la alții ce au luat n'au dat : de la Nemți, Prusia ; de la Mosc, nu puțină țară au dobândit : *Săviria* și *Cernihovul* și alte ținuturi. Turcii, cari pre la alte țări au isbîndit și au luat cetăți, iar la Leși de cîte ori s'a ispitit, *cu rușine s'au întors* ; și la toate lucrurile sînt gata ; și cu puterea și cu gura gata sînt să se apere. Și Dumnezeu îi apără pînă acum, de poate zice fie-cine că sînt ca o fecioară neatinsă și nesilită.»²⁾

Acest pasagiu fu remarcat de d. Densușianu care îl comentează ast-fel :

«Seviria, etc., le-au luat Polonii de la Ruși, în pacea dela Divilna din 1618, iar după an. 1620, Simion Dascălul nu mai putea scrie că Turcii, «de cîte ori s'au ispitit, cu rușine s'au întors» din Polonia, căci în 1621 Polonii au fost amar bătuți de Turci, drept-aceea nu se mai putea numi nici fecioara neatinsă și nesilită, cu atît mai virtos că tot în 1621 o prădară cumplit Tătarii. Deja în 1620 perduse cetatea Riga ; curînd după aceasta perdu Liflanda și o parte din Prusia.»³⁾ Prin acestea este deplin probat că Simion Dascălul și-a scris notele și amplificățiunile sale la cronica lui Ureche între anii 1618—1620.»⁴⁾

1) Ar. Densușianu, *Istoria literaturii romîne*, Iași 1885, p. 167. Cf. *Revista critică-literară*, I (1893), p. 201.

2) *Lelop.* I, ap. p. 31 (405).

3) Citat: „Rottek, *Allg. Weltgeschichte* ; Becker, *Weltgeschichte*.”

4) Ar. Densușianu, *Istoria limbii și literaturii romîne*, Iași 1885, p. 167.

«Acest argument al d-lui Densușianu, crede d. Gidei, e cel mai puternic» (p. 153).¹⁾

Puternic, credem și noi, ar fi acest argument numai cînd d. Densușianu ar dovedi că Simion Dascălul face aceste reflexiuni asupra istoriei Poloniei din cunoștințele directe ce el le avea despre această țară, iar nu, ceea-ce este mai probabil, după vre-un isvod străin, ce putea fi scris într'adevăr între anii 1618—1620 și ale cărei aserțiuni să le fi reprodus Simion Dascălul întocmai.

Mijloacele de informațiune pe acea vreme erau, fără îndoială, prea puțin lesnicioase pentru ca interpolatorul nostru să fi fost în măsură de a controla aserțiunile isvodului său, ori pentru a modifica pasagele în care acesta numai corespundea stărei de lucruri din Polonia contimporană. Dacă ne gîndim apoi la metoda urmată de primii noștri cronicari în scrierea letopisețelor, de a urmări cu fidelitate isvoarele, ne explicăm mai bine frasele citate, care pentru Simion nu prezentau aceeași importanță ca pentru noi, socotindu-le poate ca efecte de rețerică, sau chiar nesocotindu-le în nici un fel, decît ca știri ce îl puneau în pozițiune de a adăoga mai mult în redacțiunea letopisețului său, decît ce spusese Ureche.

Același lucru se poate zice și despre cel-l-alt argument adus de d. Densușianu în sprijinul aceleiași teze. Faptul că

1) Tot ca „cel mai puternic” socotește d. Gidei și un alt argument al d-lui Densușianu (*Ist. Imbei*, 166), tras din predoslovia atribuită lui Ureche în edițiunea Kogălniceanu. Aci Ureche spune că era biv-vornic cînd a scris cronica, deci prin 1646, cînd el se întilnește în documente ca „biv-vel vornic”. Timpul însă între acest an și data morței sale (1647), e prea scurt pentru ca Grigore Ureche să-și fi putut scrie cronica. — Cit de puternic este acest argument se poate vedea din faptul că însuși d. Densușianu l'a părăsit în articolele sale de mai tîrziu din *Revista critică-literară*, unde susține că iscălitura e apocrifă, iar prefața nu a fost scrisă de Ureche, ci de unul din interpolatorii acestuia, de Simion Dascălul.

Simion Dascălul, «vorbind despre împărăția Turcilor, aminteste sultanii pînă la Mehmet al treilea, mort la an. 1603; ear despre Ahmet I, mort la 22 Nov. 1617, nu mai aminteste nimic.»¹⁾ — se poate interpreta tot prin utilizarea unui isvod care s'ar fi oprit la Mehemet III.

Avem însă o altă explicare, aceea pe care o dă însuși Simion Dascălul, după ce vorbește de acest Mehmet «carele au omorît 18 frați și au luat împărăția» :

«De aice înainte lăsăm de a mai scriere, *ca să nu ne arătăm istorici de lucruri turcești* mai mult de cît de ale noastre.»²⁾

De unde urmează că Simion Dascălul se oprește cu povestirea istoriei Turcilor atunci cînd el observă că a mers prea departe cu o cestiune care nu forma subiectul său. Faptul că el se oprește înainte de 1603, este pur fortuit și nu probează nimic. Putea să se oprească mai 'nainte sau mai tîrziu cu cîți-va ani, — cu istoria Poloniei se coboară pînă la 1618, — dacă observația ce-și face el i s'ar fi prezentat în minte mai curînd ori mai tîrziu.

1) Aron Densușianu, *Chronică lui Nestor Ureche* (Revista critică-literară, I, 202). — Simion vorbește însă de pacea de la Divilna (1618). Explicarea acestei contradicții ce dă d. Densușianu e următoarea: „Simion Dascălul nu vorbește de Ahmet I, fiind-că acesta poate că trăia încă pe cînd Simion Dascălul a început a anota cronica, sau că era mort de curînd și scriitorului, în amîndoa casurile, *nu-i da mîna să scrie ceva (?)* despre acest împărat îndată după moartea lui (*Nici să spue c'a murit ?!*) sau fiind încă în viață (*Nici aceasta nu-i da mîna s'o spue !?*) și mai ales fiind în țara supusă Turcului“ (*De frica cenzurei ?*). — Nu vedem întru cît condițiunea de vasalitate a Moldovei față de Turcia, putea împedeca pe un istoric moldovean să spue că pe timpul său domnea la Constantinopol un sultan cu numele Ahmet, sau că sultanul cu acest nume murise la 22 Novembre 1617!?

2) *Letop.* I, ap. p. 36 (410).

Credem deci că nici data 1618—1620 nu poate fi admisă ca certă pentru determinarea timpului când Simion Dascălul a trăit și și-a scris letopisețul.

Dacă însă observațiunile d-lui Densușianu nu ne pot ajuta la cunoașterea biografiei însăși a lui Simion Dascălul, ele ar putea servi la aflarea isvodului utilizat de acest cronicar, isvod scris probabil între anii 1618—1620.

Acest isvod ar fi, după d. Sbiera, cronica lui Doroteu din Monembasia, tradusă în românește la 1636 de Petru Danovici.¹⁾ Aceasta s'ar putea admite însă numai pentru notițele privitoare la Turcia,²⁾ nu însă și pentru cele despre Polonia și Ardealul. Pe acestea Simion Dascălul nu putea să le ia din citatul cronograf, pentru motivul că nici acesta nu le avea.³⁾

Numele lui Misail Călugărul l'a întâlnit d. Ghibănescu într'un document de prin 1672,⁴⁾ iar d. Urechia ca diac pe la 1676.⁵⁾ De altă parte un Ermonah Misail din minăstirea

1) Sbiera, *Miscări culturale*, p. 173.

2) Se pare chiar ca unul din acești interpolatori să fi cunoscut un asemenea cronograf în chiar originalul grecesc, judecând după citația din cap. „De împărăția Turcilor“: „Mehmet, carele au încunjurat Țarigradul cu multă mulțime de oaste și l-au luat în anii 6961 în 31 de zile ale lui Mai, iară la letopisețul grecesc scrie în 29 ale lui Mai.“ (*Letop.* I, ap. 36).

3) Cf. tabla de materii amănunțită a două din manuscrisele ce cuprind traducerea cronografului de Petru Danovici, în I. Bianu, *Biblioteca Academiei Române. Catalogul manuscriselor românești*, București 1898, n° 48, 86; pp. 109 sqq., 181 sqq. — V. și Ov. Densușianu, *Revista critică-literară*, III (1895), p. 286 sqq. — Ar fi de dorit ca aceste cronografe, asupra cărora nu există de cît noțiuni confuze, să formeze obiectul unui conștiincios studiu critic.

4) *Arhiva* din Iași, IX, 481.

5) *Schițe*, p. 114. — Cf. Miron Costin, ed. Urechia I, 757: „Misail monahul de la Putna (1676 Mai 25).“ — V. și un Zapis (7 Iulie 1676) al mîn. Secul, din al cărui sobor face parte și „Erodiacôn Misail“. (*Arhiva* din Iași I, 244; *Uricariul* X, 73).

Bisericieni a scris un Praxiu în slavonește cu traducere română, în «luna Iunie, 23 zile, în zilele lui Vasilie Voevod, la anul 7160 (1652).»¹⁾ Identificarea acestui ermonah Misail cu Misail Călugărul, compilatorul lui Ureche, pină la proba contrarie, noi o credem admisibilă. Cronologia nu se opune, iar cunoștința de slavonie a ermonahului arată că el era om cu carte, în stare deci de a îndeplini o lucrare ca aceea de copiere și compilare ce i se atribue lui Misail Călugărul.

Acum, după ce am văzut ceea-ce se poate ști asupra viețelor acestor scriitori, putem trece la cercetarea operei lor, și mai ales la deosebirea părții fie-căruia din ei în adaosurile la cronica lui Ureche. În această privință ediția lui Kogălniceanu, a a doa ca și cea d'întii, nu ne va fi de nici un ajutor. Din pasagele mai lungi, care în ed. Kogălniceanu figurează în apendice, unul, cel despre origina Moldovenilor (apend. I) este atribuit în același timp citor trei interpolatorilor: «Eustratie, Simion și Misail.» Cele-l-alte două (ap. VII, IX) numai lui Simion Dascălul.²⁾ În ceea-ce privește notele mai mici, date de Kogălniceanu în josul paginelor, ele sînt atribuite cînd unuia cînd altuia din acești scriitori, fără a ni se indica și criteriul după care editorul a făcut această distincțiune. Un lucru e sigur: Manuscrisele pe care le-a utilizat Kogălniceanu, ca și toate cîte se cunosc pină acum nu specifică care e parte fie-căruia din interpolatori în «adăosăturile» la cronica lui Ureche. Deosebirea ce face Kogălniceanu deci nu e decît rezultatul propriilor sale conjecturi, nu în totdeauna fericite.³⁾ Motivele unora

1) Bianu, *Catalog*, p. 115 (mss. n° 69).

2) Cu toate acestea apendicele VII, atribuit la ap. p. 39 numai lui Simion Dascălul, la p. 146 nota 1, este dat ca scris de cîte trei compilatorii: „Înaintea domniei lui Bogdan Vodă, *compilatorii Eustratie, Simion și Misail*, coprind un tractat geografic și politic asupra țărilor megieșe cu Moldova.“

3) Cf. Aron Densusianu, *Revista critică-literară*, I, p. 448.

din aceste conjecturi se pot ghici. Ast-fel fragmentul despre descinderea Moldovenilor din criminalii aduși de Laslău, se afla în o copie a letopisețului lui Simion Dascălul. Kogălniceanu o atribuie însă citor trei din pricina pasagiului din Miron Costin, care atribuie, din auzite, paternitatea acelei teorii lui Eustratie Logofătul, după care s'ar fi luat cei-l-alți doi. Din același letopiseț sînt luate și cele-l-alte două fragmente. Pentru acestea însă Kogălniceanu, negăsind nici o indicațiune, le lasă lui Simion Dascălul, al cărui letopiseț îl cunoștea în copie. Pentru unul din aceste fragmente, cel despre Despot Vodă, Kogălniceanu avea, în plus, mărturisirea lui Simion chiar : «Ea eu, Simion Dascălul, vrînd cu ade-vărat, etc.»

De oare-ce dar, ediția lui Kogălniceanu nu ne poate sluji la lămurirea acestei cestiuni, să căutăm aiurea.

Mai întii mărturisirile cronicarilor posteriori.

Am văzut că Miron Costin credea că autorul adaosurilor la cronică lui Ureche, în special cel «pentru ijderenia Moldovenilor», este Simion Dascălul : «adaosături scrise de Simion Dascălul și al doilea de un Misail Călugărul.» Mai mulți boeri însă, între care Nicolae Buhuș, fost Mare Logofăt, îi spun că Simeon Dascălul la rîndu-i nu a făcut de cît să copieze pe un alt scriitor anterior lui, pe Eustratie Logofătul. Miron Costin înregistrează cu rezervă această știre : «cît mi se pare, — bine nu știu că n'am văzut letopisețul lui Eustratie Logofătul, — iar cum am înțeles din cîți-va boeri ...»¹⁾

1) Expresiunile de care se servă Miron Costin arată o nesigurantă, care poate să provie ori din faptul că între timpul cînd primise el această știre și acela cînd își scrie cronică, trecuse o sumă de ani, în care amintirea acestei știri se cam ștersese; ori că boerii chiar, a căror mărturie Costin o invoacă, nu afirmase într'un mod precis despre existența letopisețului lui Eustratie Logofătul. — Cf. *Letop.* I (27); ed. Ureche, I, 415 sq. : „Aice este locu a pomenii și de tunsura părului, acea de care au scris un Simion Dascălul și

O altă dovadă de cunoștință vagă ce Miron Costin avea despre existența unui letopișet scris de Eustratie Logofătul, e că dînsul citează cu elogii, în poema sa polonă (1684), printre istoricii Moldovei pe Eustratiu Logofătul ca scriind înaintea lui Ureche :

«cel mai bun Eustratiu al 3-lea logofăt și cel după dînsul: Ureche mare vornic de Țara de jos.»¹⁾

De unde urmează două lucruri: a) Că Miron Costin are acî în vedere pe Grigore Ureche, nu pe Nestor care a trăit înaintea logofătului Eustratie; b) că Miron Costin nu cunoștea letopiseșul lui Eustratie, pe care-l laudă numai după reputația ce acest letopiseș avea poate pe timpul său. Dacă letopiseșul lui Eustratie ar fi coprint pasagiul despre ijdere-nia Moldovenilor, fără îndoială că Miron Costin nu l-ar fi lăudat în poema sa polonă; dacă nu ar fi avut acel pasagiu, Costin nu l-ar fi criticat în letopiseșul său. Mai de crezut deci e că Miron Costin nici cînd și-a scris poema sa polonă, nici cînd și-a scris letopiseșul nu a cunoscut letopiseșul lui Eustratie Logofătul, decit din diferitele svonuri, favorabile sau defavorabile, ce veneau pînă la el.

Nicolae Costin nu avea cunoștințe mai precise în această privință :

«Nu puțină osteneală este a lua de cite-va sute de ani trecuturi preste mie. In care ani nime n'au ameliorat cu scrisoarea, fără o seamă de basne a unui Misail Călugărul și a unui Simion, depre cari s'au fost alunecat și repaosatul Grigorie Ureche

mai nainte de dînsul Eustratie Logofătul... Vedu-se dar basnele acelor scriitori, mai sus numitul Simion Dascălul și Eustratie Logofătul și acel amăgeu Misail Călugărul, cari au scris că semnul acei tunsuri ca un ceatlău, au fost semn tilhăresc cu care însemna Rîmlenii pre oamenii cei de rău-făcători!»

1) Hasdeu, *Arhiva istorică* I, p. 160; ed. Urechiă, II, p. 79.

Vornicul, iar mai pre urmă tatăl nostru Miron Costin Logofătul, cu multă osteneală și în oare câți ani au început a scrie descălecarea țării de Traian, iar mai pre scurt de cum vei afla acest letopiseț al nostru, căci vremea nu l'au lăsat a scrie mai pre larg. Inșă de la dînsul avem începătură și lui i-au fost milă a arăta ocările și *basnele a lui Misail Călugărul și a lui Simion.*»¹⁾

De unde urmează că: *a)* Nicolae Costin nici nu vorbește de Eustratie Logofătul; *b)* el pune în primul rînd pe Misail Calugărul, apoi pe Simion, dovadă că el cunoaștea nu compilația acestuia, ci o copie a ei de Misail; *c)* spune că *Grigore Ureche* s'au fost alunecat după ei, pe cînd se știe că din contra Simion Dascălul și Misail Călugărul au scris după Ureche, amplificînd letopisețul acestuia.

Această din urmă eroare vine în sprijinul părerii ce am emis mai sus, că Costineștii nu au cunoscut originalul cronicei lui Ureche, ci numai redacțiunea amplificată de interpolatori. Dacă ei ar fi avut în mîină redacțiunea chiar a lui Ureche, Miron ar fi putut observa că citațiile din Paszkowski sînt ale lui Simion Dascălul, nu ale originalului, iar Nicolae Costin că «basnele» despre origina Romînilor erau un adaos al interpolatorilor, lipsind din textul original al lui Ureche.²⁾ Admițînd aceasta, confuziunea lui N. Costin se

1) *Letop.* I, p. 38 (37).

2) Din potrivă manuscrisele avute de Cantemir și de Stolnicul Constantin Cantacuzino, — dovedit de d. Iorga ca autorul cronicei anonime atribuite lui Milescu, (*Analele Academiei Romîne*, S. II, t. XXI, secț. ist.); — nu lasă nici o îndoială în această privință, precisînd anume că tradiția despre origina Moldovenilor este un adaos al interpolatorilor: „Pocitania aceasta, zice dară Simeon să o fi luat-o din Istoricul cel unguresc, iară din care istoric anume nu arată, zice că în *hronicul lui Ureche nu este scris*, iară el socotind-o că pre semne va fi adevărată, n'au vrut să nu o scrie..” Cantemir, *Hronicul*, II, p. 347; cf. I, p. 145. — „Acel dară letopiseț luîndu-l și citîndu-l găsesc, inșă nu știu de cine e scris, de Ureche care nu crez, cum și unul ce l'au prepus acel letopiseț mărturisește că nu este zisă.

explică prin aceea că capitolul interpolatorilor fiind pus la începutul cronicii lui Ureche, Costin a putut crede că acesta, pe care el îl știa de autor al cronicii, admisesse și el acele basne, pînă a le introduce în letopisețul său.

Cu toate însă că Nicolae Costin nu cunoaște decît copia lui Misail și pe Simion, într'un alt pasagiu în care el vorbește despre acești scriitori, sub influența letopisețului lui Miron Costin, el adaogă și pe Eustratie Logofătul, citîndu-i în ordinea admisă de Miron Costin: «Istratie Logofăt, Simion Dascălul și Misail Călugărul.»¹⁾

Constatînd la Miron Costin, ca și la fiul său Nicolae, această nedomirire asupra adnotatorilor lui Ureche, cu greu s'ar putea aștepta mai multă lumină de la scriitorii posteriori acestora, cu mult mai depărtați de timpul în care au trăit cei trei adnotatori. Ast-fel Niculcea vorbește în două locuri de ei, înșirîndu-i ast-fel:

«Apoi au mai făcut, după Ureki Vornicul, și un Simion Dascăl, și un Misail Călugărul și un Eustrati Logofătul, și iar l-au scris, cît au scris Ureki Vornicul, pînă la Aron Vodă. Numai aceștia poate fi, au fost oameni neînvățați, de n'au citit bine la istorii, că au defăimat...»²⁾

«Mai socotit-am și din letopisețul lui Eustratie Logofătul și a lui Simion Dascălul și a lui Misail Călugărul niște cuvinte cîte-va, de nu le-am lăsat să nu le scriu...»³⁾

aceasta de Ureche Vornicul, au de cine, că zice că dintr'o cronică ungurească au aflat de ijdărania Moldovenilor..." *Istoria Moldo-României*, ed. G. Ioanid, București 1858, t. 1, p. 341.

1) „De-ar fi acmu *Istratie Logofăt și Simion Dascăl și Misail Călugărul* cum s'ar apuca pentru această poveste cu basnele lor ce au scris, că rădăcina acestui neam, care îi acmu pe aceste locuri, au fost din temnițele Rîmului, de Laslău Craiul aduși... Și au scris acești istorici mincinoși *Istratie Logofătul, Simion Dascălul, Misail Călugărul*, că acela Laslău Craiul unguresc au cerșut de la Rîm oameni de oaste într'ajutor..." *Letop.* I, p. 70 sq. (66).

2) *Letop.* II, p. 195 sq. (177 sq.).

3) *Letop.* II, p. 196 (178).

Nici din aceste cuvinte ale lui Niculcea nu iese mai lămurită cestiunea cine este autorul «adăosăturilor», nici că Niculcea însuși știe mai mult de cât noi în această privință. Este posibil chiar ca în manuscrisul cunoscut acestui cronicar, autorul compilațiunii să nu fi fost menționat, și că Niculcea să o fi atribuit-o câtor trei, după exemplul Costinilor. Am văzut că un asemenea manuscris, care nu dădea și numele autorului adaoselor, avusese și Stolnicul Constantin Cantacuzino.

Cantemir se pare că la început avusese tot un manuscris anonim, de oare-ce dînsul cunoaște numele autorului din letopisețul Costinilor :

«Pentru numele dară băsnuitorului acestuia așea *ne înștiințăm dela Miron Costin și dela ficiorul său Nicolai Costin Logofătul, iară basna lui în pomenita predoslovie a lui Ureche așa o citim...*»¹⁾

Cu toate acestea, fie că acest învățat principe mai cunoștea și din tradiție pe autorul compilațiunii, fie că el interpreta ast-fel cuvintele lui Miron Costin. Cantemir socotește, ca autor al «basnelor» despre origina Moldovenilor, — partea care pe el îl interesa din interpolațiuni, — pe Simion Dascălul, făcînd pe cei-l-alți doi ca urmași și copiatori ai acestuia :

«Basna dară aceasta să poartă supt numele unui Simeon Călugărul, după carile apoi urmează un Misail iarăși Călugăr și Evstratie, carele au fost și Logofăt al triile la răposatul părintele nostru.»²⁾

1) Cantemir, *Hronicul*, I, p. 145. — Se înșală deci d. Ar. Denusșianu (*Rev. crit.-lit.* I, 448) cînd afirmă că: „Cronica ce a utilizat-o Cantemir înfățișa va să zică pe Simeon ca autorul basnei.“

2) Cantemir, *Hronicul*, I, p. 144; cf. t. II, p. 379: „Aducem aminte, precum pomeniții Misail și Simion, și cătră dînsii adaosul

Lui Simion Dascălul se adresează deci Cantemir, ori de câte ori el voește a combate basna mincinoasă despre origina Moldovenilor, de cele mai multe ori făcându-l răspunzător pe el singur,¹⁾ mai rar împreună cu Misail Călugărul.²⁾

Pe la finele «Hronicului» însă, Cantemir intervertește ordinea, citind pe Misail întâi, ca și cum acesta ar fi adevăratul autor al letopiseșului, ce pînă aci, din faimă sau după Costinești, el îl atribuisse lui Simeon Dascălul:

«(De) hronicul carile au fost scris mai denainte de hronicul lui Ureke Vornicul și a lui Misail mazăcul să aflăm nici cum n'am putut... Așijderea Misail și Simion vedesă acel vechiu hronic să-l fi avut la mînă, căci și ei pomenesc de același hronic, precum și de a lui Ureche, și ales Misail Călugărul anume însemnează... Văzînd noi adăosăturile basnelor, carele acel Misail și următorul lui Simion, din uscată tidva lor le-a scornit...»³⁾

Această contrazicere a lui Cantemir însă, se explică prin aceea că dînsul obținuse poate mai tîrziu un manuscris al lui Misail Călugărul sau o copie directă după el, și în care era menționat numele acestuia. Cantemir, care pînă atunci atribuia basna, conform tradițiunei, lui Simion Dascălul, — «basna aceasta se poartă subt numele unui Simion

Istratie, carile și Logofat al triile au fost la răposatul părintele nostru Constantin Voevod Cantemir...»

1) „Ca să venim la Simeon, scrie dar Călugărul acesta...“ (*Hronicul* I, 145); „aceasta este dar basna pe care Simeon acesta..., acel, mazăc Simeon“ (*Ibid.* I, 149); „Simeon acesta,“ (I, 150); „căruia Simion îi zice Laslău“ (I, 151); „ce Simion acesta, ce-i zice dascăl, dar adevărat nedascăl“ (II, 192); „Laslău ce-i zice Simion mazăcul craiu unguresc“ (II, 346); cf. t. II, p. 347, 355, 356.

2) „Vino aicea, iscusitule în basne Simioane și teaca minciunilor Misail“ (II, 189); „o cită ocară un mazăc ca Simion și Misail“ (I, 191).

3) Cantemir, *Hronicul*, II, p. 376, cf. p. 379.

Dascălul,» — crezu atunci că a aflat, grație aceluia manuscris, numele adevăratului autor, de unde și noua ordine în care el citează de aci încolo numele compiloratorilor, Misail întâi, apoi Simion și Eustratic.

Ori care ar fi însă explicarea acestei din urmă modificări a opiniei personale a lui Cantemir, cercetarea noastră credem a fi arătat că tradițiunea păstrată pînă pe timpul învâțatului principe, începînd cu Miron Costin, era cî amplificările aduse cronicei lui Ureche se datora lui Simion Dascălul.

La aceleași conclusiuni duce și cercetarea manuscriselor în cari s'au păstrat aceste amplificări.

Ast-fel manuscrisul n° 174, Ac. Rom., de care am mai vorbit, este intitulat :

«Letopisețul țării Moldovei de cînd s'au descălecat țara și de cursul anilor și de viața Domnilor, carea scrisă de la Dragoș Vodă pînă la Aron Vodă. Izvodită de Simeon Dascălul, care și el l-au scris după un leatopiseț, ce era izvodit mai înainte de răposatul Gligore Ureache Vornicul de Țara de Jos, iară acum...»

Copistul Vladulovici de bună seamă că a întocmit titlul manuscrisului său după acela al manuscrisului pe care l-a copiat. Acest manuscris însă se încheia cu finele cronicei lui Ureche, ast-fel că, independent de versiunea transcrisă de Costinești, ni se dă aci știrile că : a) Izvodul original al letopisețului era scris de *Gligore Ureche* și nu de Nestor ; b) că Simion Dascălul l-a scris pe al său după Ureche și nu după vre-un leatopiseț al lui Eustratie Logofătul, pe care am văzut că nici Miron Costin nu-l cunoșcuse, deși în genere Eustratie se socotește ca anterior lui Simion ; c) că Vladulovici nu face nici o mențiune despre Misail Călugărul, dovadă că copia sa nu a fost făcută după acesta, ci după chiar textul lui Simion.

Tot ast-fel într'un alt manuscris, se spune :

«Intr'acest chip și noi cu vrerea lui Dumnezeu și cu îndemnarea d-sale cinstitului și al nostru de mult bine-făcător dumnealui Theodosie Dubău ce-au fost Logofăt Mare, și aducînd aminte de toate cite mai sus scrisă-s ne-am apucat ca să scriem letopisețul țării moldovenești, întru carele sînt scrise viețile Domnilor țării Moldovei, și izvodul a-l lua duple un leatopiseț a lu Simeon Dascălul, carele și Simeon l-au izvodit duple un izvod a lu Ureche Vornicul, ce și Ureche l-au scos depre cronicarul leșesc și unguresc, potrivindu-i alătura și cu acel scurt moldovenesc...»¹⁾

Nici Vasile Damian deci, care scrie acestea pe la finele secolului al XVII-lea,²⁾ nici protectorul său, Marele Logofăt Tudosie Dubău, cronicar el însuși, din al cărui îndemn scrie Damian, nu cunosc decît letopisețul lui Simion Dascălul, pe care îl și copiază în întregime, continuîndu-l, după domnia lui Aron Vodă, cu letopisețul lui Miron Costin. Despre existența letopisețului lui Eustratie Logofătul sau Misail Călugărul nici o mențiune.

Tot la conclusiunea de a atribui adaosurile la cronica lui Ureche numai lui Simion Dascălul, duce și cercetarea în sine a acestor adaose.

Capitolul despre «ijderenia Moldovenilor», care a provocat atîta emoțiune la Costini și Cantemir, este luat dintr'un «letopiseț unguresc». Aceasta o spune interpolatorul, și faptul că un asemenea letopiseț nu ne este cunoscut nu îndreptățește a ne îndoii de existența lui.³⁾ Este adevărat că acest letopiseț unguresc putea fi scris în limba latină, limba literară în Ungaria pe acele vremuri. Dovadă însă că interpolatorul a trebuit totuși să știe ungurește, sînt etimologiile numirilor proprii:

1) Acad. Rom. Mss. 169, f. 3 v.

2) V. A. Urechiă, *Miron Costin*, I, p. 11 sq.

3) Miron Costin, ed. Kogăln. I, p. 5 (5), ed. Urechia I, 377; Cantemir, *Hronicul* II, p. 347; *Ist. Moldo-României*, ed. G. Ioanid, I, p. 342; I. Bogdan, *Vechile Cronice*, p. 67.

«Suceava» de la «soci» (*szöcs* = cojocar); și «Siretul» de la «siretem» (*szeretem* = iubesc pe cine-va).¹⁾

Cunoștința limbei ungurești cu greu se poate atribui lui Eustratie Logofătul, care în operele sale autentice se slujește de originale grecești, — Grec el însuși poate de origine, judecînd după numele său, — și care mai cunoștea probabil, în calitate de logofăt domnesc, limba oficială a țării, cea slavonă; — dar care nu avea de unde învăța pe cea ungurească, limbă neliterară și care nu se putea cunoaște pe atunci decît din us. Același lucru se poate zice și despre călugărul Misail, care în mînăstirea sa nu avea ocasiunea de a cunoaște limba ereticilor din Ungaria.

Ori care ar fi explicarea epitetului dat de Cantemir, origina transcarpatină a lui Simion mai rezultă și din analiza fragmentului ce chiar ediția Kogălniceanu îi atribuie: «pentru Țara ungurească de jos și Ardealul de sus»; — analiză făcută de d. Aron Densușianu. Deși trebuie recunoscut că acest fragment, ca și cele despre Polonia și Turcia, a fost scris de Simion după vr'un izvod străin, poate după chiar «letopiseșul unguresc», din care a luat și pasagiul despre «ijderenia Moldovenilor», totuși din acest capitol despre Țara Ungurească se poate vedea mai bine că Simion nu s'a mulțumit numai a traduce sau prescurta izvodul original, ci l-a refăcut, tratînd de preferință și cu amănunte caracteristice nu toată Țara Ungurească, ci numai o parte, probabil acea pe care o cunoștea el mai bine, adică Ardealul.²⁾

1) *Letop.* I, ap. p. 3 sq. (377 sq.).

2) Ar. Densușianu, *Revista critică-literară*, I, p. 448 sq. — Îmi de regretat că acest articol, ca mai toate cele publicate prin reviste, a rămas necunoscut d-lui Gidei. El l'ar fi scutit de multe erori. — Intru cit privește originalitatea adaoselor lui Simion am arătat mai sus părerea noastră. D. Densușianu crede din contra că Simion le-a scris

Oare cari particularități de limbă întăresc ipoteza originii transilvane a lui Simion Dascălul, precum *nemeșii*, în loc de «nobilii,»¹⁾ cuvînt unguresc (*nemes*) necunoscut în Moldova, sau *domnii* = boeri,²⁾ un alt ardelenism.

Resumînd cele de mai sus, vom conchide că : Grigore Ureche murise înainte de a 'și termina scrierea letopiseșului său, cea ce explică de ce acesta se oprește cu povestirea la Aron Vodă. Neterminat, acest letopiseș nu începu să se răspîndească în copii de cît după moartea autorului, și e posibil ca manuscrisul autograf al lui Ureche, singurul ce coprîndea redacțiunea originală a letopiseșului, să fi fost încredințat lui Simion Dascălul spre copiere,³⁾ sau numai întîmplător să fi căzut în mîinile acestuia. Se vede că Simion, om cu carte cum era, nu s'a mulțumit numai a copia letopiseșul lui Ureche, ci îndreptîndu-i cîte-va date greșite, el îl mai complectă cu capitole întregi, luate din diferite cronici streine și din Paszkowski.

Astfel amplificat, letopiseșul lui Ureche deveni cunoscut, ca unicul letopiseș moldovenesc, boerilor doritori de a cunoaște istoria Moldovei, în copii, ce sub această formă, trebuie să fi fost, în secolul XVII și începutul sec. XVIII, foarte numeroase. Una din aceste copii, probabil dintre cele mai vechi, era scrisă de Misail Călugarul. Numele acestuia, însemnat pe

nu dupre un izvod ci din propriile sale cunoștiințe ce le avea despre Polonia, Turcia, etc.

1) „Și *Nemeșii* cari le zic Șleahța...” (*Letop.* I ap., p. 30; cf. p. 39).

2) „La scaonul țării, unde se adună toți *domnii*, de se sfătuesc pentru trebile țării.” (*Ibid.*, p. 39).

3) Dacă ne gîndim, pe de o parte la rolul șters ce-l va juca fiul lui Ureche, de alta la reputația de cărturar ce trebuia să aibă pe acea vreme Simion Dascălul, cunoscător al limbelor slavonă, polonă, ungară și poate chiar latină, nu pare cu totul neprobabilă ipoteza ca descendenții cronicarului, incapabili de o asemenea lucrare, să fi încredințat lui Simion Dascălul punerea pe curat a manuscriselor tatălui lor. Copiștii huni erau rari chiar pe vremea lui Miron Costin (*Letop.* I, p. 323; ed. Urechiă I, p. 628), cu atît mai rari și mai prețuiți trebuia să fie cei ca Simion Dascălul.

manuscris făcu pe unii din copiştii posteriori să-l ia pe el drept autor al adaoselor lui Simion. ¹⁾ Aşa se explică confuziunea lui Nicolae Costin şi a lui Cantemir, care văzurăm că credeau tot astfel, confuziune ce, pe vremea lui Miron Costin, nu se petrecuse încă.

Letopiseţul lui Ureche se făcu cunoscut în Moldova în redacţiunea lui Simion Dascălul, şi tot astfel el trecu şi în Ţara Românească, dovadă manuscrisul găsit de Stolnicul Const. Cantacuzino la Marele Comis Ioniţă Racoviţa. ²⁾ E probabil că tot în această redacţiune să fi fost şi letopiseţul moldovenesc utilizat de Constantin Căpitanul, care, după cercetările d-lui Iorga, nu coprindeau şi continuarea lui Miron Costin.

Am arătat mai sus motivele ce ne face a crede că Miron Costin, ca şi fiul său Nicolae Costin au avut de asemenea letopiseţul lui Ureche nu în redacţiunea originală ci în acea amplificată de Simion Dascălul, cea ce ar explica eroarea lui Miron de a atribui lui Ureche utilizarea scrierei lui Paszkowski, ³⁾ precum şi pe a lui Nicolae de a crede că Ureche «s'au fost alunecat» după Simion Dascălul, eroare ce nu ar fi fost comisă, cunoscînd redacţiunea originală a letopiseţului lui Ureche.

Boer cult şi mare patriot, Miron Costin nu putea fi satisfăcut de felul cum era întocmit acest letopiseţ şi mai cu seamă din cauza basnei oăritoare pentru neamul romî-

1) Afară numai dacă, ipoteză puţin probabilă, Misail nu ar fi numele lui Simion Dascălul ce trecuse la călugărie. Despre călugărirea lui Simion pare a avea cunoştiinţă Cantemir cînd zice: „Basna aceasta se poartă supt numele unui *Simion Călugărul...*” „Ca să venim la *Simion*, serie dar *călugărul* acesta...” (*Hronicul*, I, p. 144, 145).

2) *Istoria Moldo-României*, ed. Ioanid, p. 341,

3) Cf. etimologiile „Siret-szereten”, „Suceava-szocs”, străine de redacţiunea originală a lui Ureche, dar pe care le admite şi Miron Costin, în scrierile sale polone de istoria Moldovei. V. Hasdeu, *Arhiva istorică*, I, 1, p. 167; Miron Costin ed. V. A. Urechă, II, p. 116. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 160, 174 (186, 200).

nesc, cu care se începea letopisețul. Aceasta îl determină să întocmească o noă istorie a Moldovei, care să înceapă de la Traian, pe care citirile sale îl arătau ca primul descălecător al Moldovei, și să se pogoare pînă la 1594, pentru a se lega de continuarea ce Costin o întocmise mai înainte.

Exceptînd «Cartea pentru descălecatul de 'ntii a Țării Moldovei și neamului moldovenesc», pentru care «marii și vestiții istorici» streini, oferise tot materialul, pentru epoca dintre Dragoș și Aron Vodă, Miron Costin nu avea alt izvor, de cît letopisețul lui Ureche, în redacțiunea interpolată. Acestei redacțiuni deci el căută să i dea o noă redacțiune mai sciințifică, mai apropiată de modelul istoricilor poloni, pe cari el îi cunoștea cu mult mai bine ca Ureche, curățînd'o de unele legende și mai ales de basna cea ocăritoare despre ijderenia Moldovenilor.¹⁾

Letopisețul lui Miron Costin, prelucrat și completat apoi din nou de Nicolae Costin, deveni cunoscut sub această nouă formă, răspîndindu-se în copii din ce în ce mai numeroase. Astfel că în secolul al XVIII-lea și începutul celui d'al XIX-lea, letopisețul lui Ureche circula în două versiuni: cea veche, redacțiunea lui Simion Dascălul, făcută direct după original și amplificată, foarte răspîdită la început ca singura cronică pe înțeles pentru cunoașterea vremurilor trecute ale Moldovei; — și redacțiunea Costineștilor, făcută, după cum

1) Cf. Neculcea (*Letop.* II, p. 196): „Mai socotit-am și din letopisețul lui Evstratie Logofătul și a lui Simion Dascălului și a lui Misail Călugărului niște cuvinte cite-va, de nu le-am lăsat să nu le scriu, ce le-am scris, *macar că dumnealui Miron Logofătul și cu Nicolai fiu-său nu le-au scris*, și-i ocărește, și se cade să-i ocărească, unde face că sînt Moldovenii din talhari, bine face că-i ocărește, și zice că sînt basne. Iar pentru Dumbrava Roșie cum că au arat'o Bogdan Vodă cu Leșii, Miron Logofătul au lăsat de n'au scris, dar aceea zic să nu fie basnă; pentru neamul Movileștilor, și cum li s-au numit acest nume, dintru Stefan Vodă cel bun, Moghilă, iar nu-i basnă, și altele...”

am spus, nu după originalul letopisețului, ci după amplificarea lui Simion, dar care în curînd îi luă locul, deveni istoria oare-cum oficială a Moldovei, fie din cauza pozițiunei sociale și reputațiunei de învățați de care se bucurară ambii Costini, fie pentru că ducea istoria Moldovei mai departe de domnia lui Aron Vodă unde se oprise Simion Dascălul, fie, în fine, din cauza caracterului naționalist pronunțat cu care ea se prezintă.

Redacțiunea lui Simion însă am spus că nu dispăre cu desăvîrșire. Văzurăm că pe Niculcea, deși partizan al versiunei costiniane, nu îl rabdă inima să lase uitării, cîte-va din legendele culese de Simion, cu toate că Miron Costin nu le admisesse în redacțiunea sa. Neîndrăsnind însă a le intercala în letopisețul țării, Niculcea le adună de-o parte în «O seamă de cuvinte.»

Mai puțin scrupuloși și mai puțin culți, unii copîști admit și mai tîrziu, cînd redacțiunea costiniană devenise cunoscută, tot versiunea lui Simion, ca mai atrăgătoare, oferind mai multe știri de cît versiunea curățată a Costinilor. Astfel sînt copiile avute de Cantemir. Astfel e copia lui Vladulovici din 1725, care coprinde letopisețul lui Ureche în redacția lui Simion Dascălul și se oprește la a doa domnie a lui Aron Vodă, trimetînd pe cel «care va pofti să știe și de cei-Pălți Domni, ce au urmat de aci înainte, să citeasc, la letopisețul care iaste izvodit de răposatul Miron Costin ce au fost Logofăt mare.»¹⁾

Alții admit pentru partea veche a istoriei Moldoveii letopisețul lui Ureche în redacțiunea lui Simion, iar de la Aron Vodă continuă cu «letopisețul Domnilor» al lui Miron Costin, cum e manuscrisul pe care Kogălniceanu îl bănuia

1) Acad. Rom. Mss. 174, f. 186 r°; cf. Miron Costin, ed. V. A. Urechiiă, I, p. 9.

a fi originalul lui Miron Costin,¹⁾ și copia lui Vasile Damian.²⁾

Descoperiri viitoare vor confirma sau infirma aceste conclusiuni ale noastre asupra redacțiunilor în care ne-a ajuns letopisețul lui Ureche. Dovedite a fi juste, ele ar servi ca punct de plecare pentru stabilirea textului acestui letopiseș. În acest caz manuscrisele de bază vor fi acelea în care ni s'a păstrat mai puțin schimbată redacțiunea amplificată a lui Simion Dascălul, de oare ce tot acesta a fost și izvodul sub care Miron Costin a cunoscut cronica lui Ureche, și pe care prelucrându-l, emendându-l și complectându-l, atît el cît și fiul său Nicolae Costin i-au dat forma nouă sub care cronica a devenit mai răspîndită pînă la ediția ei dată de Kogălniceanu.³⁾

1) *Ibid.* Mss. 103.

2) *Ibid.* Mss. 169.

3) Această clasificare a manuscriselor cronicei lui Ureche diferă de aceea propusă de d. Aron Densușianu (*Revista crit.-literară* I, 209), care împarte de asemenea manuscrisele în două familii: una din care a rămas un singur manuscris, — singur în familie, — și care „purcede de-a dreptul de la originalul lui Nestor Ureche“, cum e mss. din 1785 al lui Țicău, pentru că acesta este singurul ce dă pe Nestor, nu pe Grigore Ureche de autor al cronicei; cea l'altă familie „care provine de la vre-unul din anotatorii cronicei lui Nestor Ureche“, dar care dă totuși de autor pe Grigore, și din care fac parte „cele mai multe manuscrite“, mai drept: toate cele l'alte manuscrite.— Fără a mai obiecta aci că în potriva acestei clasificățiuni se opune chiar demonstrația d-lui Densușianu că Simion Dascălul ca și Eustratie Logofătul au trăit și au scris înainte ce Grigore Ureche, cea ce ar făcea ca tocmai redacțiunea lor trebuia să aibă numele lui Nestor, dacă acesta era într'adevăr autorul cronicei; — clasificățiunea d-lui Densușianu mai are neajunsul de căpetenie, de a nu ține socoteală de deosebirile foarte mari ce există între redacțiunile manuscriselor ce au urmat pe Costini, de cele ce au păstrat versiunea mai veche a primilor compilatori. Față de această deosebire faptul că într'unul din manuscrise se dă ca autor Nestor Ureche nu dovedește nimic, mai ales cînd același manuscris prezintă caractere comune cu altele, ce ne permite a-l clasifica în una din cele două

Întru cât privește adnotările la cronica lui Ureche, ele par a fi făcute de Simion Dascălul. Misail Călugărul, în acest cas, ar fi unul din primii copişti ai letopiseţului astfel amplificat, care va fi adaos sau nu ceva la adnotările predecesorului său.

Pentru partea lui Eustratie Logofătul din aceste adaose nici mărturisirile cronicarilor nici acelea ale manuscriselor ce cunoaştem, nu ne permit a o deosebi. Menţiunea vagă a lui Miron Costin nu ajută cu nimic la aceasta, iar cronicarii posteriori, ca Niculae Costin şi Cantemir, nu fac de cât să o reproducă, modificînd'o după oare-care zvonuri sau coniecturi proprii, care văzurăm că nu sînt mai întemeiate. Afară de acestea timpul în care Eustratie Logofătul şi Grigore Ureche au trăit, face foarte anevoios de menţinut că cronica acestui din urmă a putut fi adnotată de Eustratie, a cărui activitate literară e anterioară anilor cînd Ureche şi-a putut scrie opera.

Dacă Eustratie Logofătul a scris într'adevăr, pe lângă operele ce am enumerat mai sus, şi vre-o scriere istorică,— ceea-ce ar explica renumele său de istoric, al cărui vag ecou îl întîlnirăm la Miron Costin, — atunci acea scriere credem să fi fost traducerea vre-unui cronograf grecesc, în

familii, şi lucru curios, tocmai în familia manuscriselor ce păstrează cronica lui Ureche în redacţiunea Costinilor, adică tocmai în acea care nu e făcută direct după textul original. Mai adăogăm că Archimandritul Vartolomei Măzăreanul, după al cărui manuscris e făcută copia lui Țicău, își permite „tăieri şi variante“ chiar în cronicile lui Miron Costin şi Neculcea (Miron Costin, ed. V. A. Urechiă I, 44), nu e deci de crezut că el să fi păstrat neatinsă cronica lui Ureche. Nu vedem deci de ce tocmai acesta ar „purcede de-a dreptul de la original.“ Atribuirea cronicei lui Nestor iar nu lui Grigore Ureche poate să nu fie de cât opera lui Vartolomei care, indeletnicindu-se cu cercetările istorice (Cf. Urechiă, *Analele Acad. Rom.* Ser. II, t. X, 2, p. 183—233), o fi făcut ca şi Cantemir, acelaşi raţionament, aflînd de existenţa unui Nestor Ureche pe vremea lui Aron Vodă, cînd se termina şi letopiseţul lui Ureche.

felul celuiia scris de Doroteu din Monembasia, și din care poate un fragment, cel despre Turcia, a trecut în adnotațiunile lui Simion Dascălul.¹⁾

Cu acestea vom încheia analiza părții a doua. De altfel considerațiunile ce d. Gidei face asupra limbii, stilului și metodei celor trei interpolatori, fiind scrise cu același condei ca și considerațiunile asupra lui Ureche, a insista asupra-le nu ar fi de nici un folos. Este destul a spune că ardelenismele relevate de d. Densușianu în fragmentele lui Simion Dascălul au rămas de d. Gidei neobservate.

IV.

Pentru a nu lungi peste măsură analiza noastră vom fi nevoiți a nu ne opri după cuviință și asupra părții a III-a a studiului d-lui Gidei, consacrată lui Miron Costin (p. 169—224), ori cât de important ar fi subiectul și ori cât de ademenitor pentru noi modul cum l-a tratat d. Gidei. Această hotărîre a noastră e determinată și de faptul că o mare parte, dacă nu toate notițele asupra biografiei și izvoarelor lui Miron Costin, — adică tocmai cestiunile asupra cărora am stăruit mai mult vorbind de Ureche și adnotatorii săi, — sînt luate de d. Gidei din Introducerea cu care d.

1) O altă ipoteză, aceea a d-lui Ghibănescu, presupune că scrierea istorică a lui Eustratie era „un corp de cronici deosebit de al lui Ureche, poate anterior compilat, luînd mărturia lui N. Costin, și dar epitetul de adnotator dat lui Eustratie nu se poate de o dată ca bun, ci e supus criticei și îndoelii“ (*Archiva*, IX, 482). — Pentru cuvintele arătate mai sus noi credem această ipoteză inutilă. Simion Dascălul, care susține aceeași teorie despre origina Moldovenilor, ca și ipoteticul letopiseț al lui Eustratie, nu compilează pe acesta ci tot pe Ureche. Ureche, de altă parte, nu cunoaște alte cronici ale Moldovei, de cît pe letopisețul slavo-moldovenesc ce mergea pînă la Petru Șchiopul, cu toate că Eustratie compilase pe al său mai înainte.

V. A. Urechîă a însoțit ediția «Operelor complete» ale acestui cronicar. Pînă și citatul din jurnalul lionez *Le Salut public*, 27 Februarie 1887,¹⁾ pentru a dovedi că și «în sec(olul) nostru, bărbați culți din Franța», cred în cutremure ca semne prevestitoare ale Voinței divine, nu e uitat de d. Gidei (p. 229).

Ast-fel fiind o analiză a părții a III-a din studiul d-lui Gidei, ar fi o analiză a introducerii d-lui Urechîă, ceea ce nu intră în intențiunile mele. Am fi dorit totuși din partea d-lui Gidei mai multă originalitate în tratarea cestiunilor privitoare la Miron Costin și în special părerea d-sale proprie asupra amestecului dintre *Mironesți* și *Costinesți*, ca ascendenți ai lui Miron Costin.²⁾ E de observat că în numele acestui cronicar numai *Costin* este numele său de familie, mai drept numele tatălui său,³⁾ pe cînd *Miron* este propriul său nume de botez.⁴⁾ De aci nu rezultă însă că între *Miron Costin* și cei l-alți *Mironi*, d'înainte și de după dînsul, ce se pot întîlni în documente,⁵⁾ să fi existat vre-o relațiune de înrudire. După același sistem un biograf al lui Nicolae Costin sau Dimitrie Cantemir ar trebui să socotească printre ascendenții acestor scriitori pe toți Nicolai și pe toți Dumitri ce i-ar da chisoavele.

1) Miron Costin, ed. Urechîă, II, p. 219.

2) Cf. Xenopol, *Istoria Romînilor*, III, 588: „Originar și el dintr'o vechie și nobilă familie moldovenească, care purta și numele de *Mironesți* (?), Miron Costin era fiul lui Alexandru Costin și fratele lui Velicico.”

3) Cf. un doc. din 30 Mai 1676, unde Miron Costin este numit *Мирона Костниковичъ*, adică fiul lui Costin, ceea ce nu i'ar fi zis dacă „Costin” era numele unei familii. V. Miron Costin, ed. V. A. Urechîă, I, 287.

4) Cf. Hasdeu, *Negru-Vodă* p. XL.

5) Se înșală însă d. Gidei cînd afirmă (p. 169) că: „Mai multe urice din sec. XVII vorbesc de *Mironesți*, înțelegînd pe *Costini* și vice-versa.” Urice din secolul XVII, în care „*Mironii*” să fie confundați cu „*Costini*” nu există, nu poate să existe, iar eroarea d-lui

Faptul căsătoriei lui «Costin Postelnicul» cu fiica lui «Miron Clucerul» nu dovedește nimic, de oare ce alți Costini au putut lua de soții jupinițe din alte familii, fără ca de aci să rezulte pentru istoric necesitatea de a enumera pe toate aceste familii în arborele genealogic al lui Miron Costin.

Aceasta, chiar în cazul cînd s'ar dovedi că acel «Costin Postelnicul» făcea într'adevăr parte dintre ascendenții croniciarului, ceea ce încă nu e sigur. Sint chiar considerațiuni care îndreptățesc opinia contrară. Ast-fel dacă «Costin Postelnicul», soțul Saftei, nepoata lui Miron Barnovski,¹⁾ — același cu «Alexandru Costin, ce au fost Postelnic Mare», soțul Saftei, fata lui Miron și nepoata Balicai,²⁾ — ar fi fost tatăl lui Miron și Velicico Costin, acesta din urmă nu ar mai fi putut lua în căsătorie pe Catinca Cantacuzino, a căru

Gidei provine numai din neatențiunea sau libertatea cu care d-sa interpretează textele utilizate. D. Urechia spusese numai că: „Mironneștii și Costineștii sint a se socoti în secolul al XVII-lea aceeași familie“, nu că se află documente din acel secol care mărturisesc aceasta, și cu drept cuvînt de oare ce confusiunea între Mironnești și Costinești apare abia în Șincai (*Cronica*, ed. Tocilescu, III, 253), și în un uric din secolul XVIII (21 Iulie 1765). Cf. Miron Costin, ed. Urechia, I, p. 202 sq., 285 sq.

1) Menționat în testamentul acestui voivod din 1628 (Miron Costin, ed. Urechia, I, 210).

2) Document din 1668 (*Ibid.* p. 103, n° 69). Cf. do. din 25 Iulie 1663, unde se vorbește de „Safta, postelniceasa lui Alexandru Costin“ (*Ibid.* 696). — De altă parte se știe că soția lui Miron Costin, Ileana fiica lui Ion Movilă, era de asemenea o rudă foarte de aproape (*die nächste Verwandte*) a Hatmanului Balica, de la care moștenește satele Lugani și Șepenit. Nu putem deci admite ca și mama și soția lui Miron Costin să fi fost niște nepoate directe ale lui Balica. Vezi doc. din 12 Mai 1662 în traducere germană, și un altul din 17 Nov. 1667, care de asemenea vorbește de o moștenire directă venită lui Miron Costin de la Balica. (*Ibid.* p. 305, 692 ; p. 101 n° 66).

mamă Eftimia era soră cu Safta, adică pe vară sa primară.¹⁾ Asemenea căsătorii între veri primari erau oprite de canoanele bisericești, iar pe Costini îi vedem prea pătrunși de spiritul religios pentru a contracta o căsătorie nepravilnică.

Afară de aceasta mai vedem că aceași Safta, văduva lui «Alexandru Costin, ce au fost Postelnicu Mare», înfiază la 31 Mai 1674 pe Gavril Costache, cu toate că în acel an trăiau încă atît Miron Costin, cît și cei-l-alți doi frați ai săi, Velicico și Vasile, ba chiar îi vedem iscăbind ca marturi actul de înfiere.²⁾ Ipoteza că aceștia erau fii pe cari Alexandru Costin să-i fi avut de la o altă soție a lui, înaintea Saftei, nu se poate susține față de motivele pentru care este făcută înfierea lui Gavril Costache :

«văzînd că ni s'au săvîrșit coconii și n-am alții nimenea pe urmă dentru semenția mea ca să mă grijească și să mă socotească la boala mea și la lipsa mea, socotit-am și am ales pe dumnealui Gavril Costache ce au fost Vornic Mare...»

Grija Saftei, că nu o să aibă cine să o îngrijească la vreme de boală, cînd fii bărbatului său, Miron Costin și frații săi trăeau încă, cu greu se poate admite, și nu vedem de ce dînsa nu a înfiat pe unul din aceștia, în ori-ce cas mai apropiată rudă decît Gavril Costache, dacă «nimenea pe urmă dentru semenția sa» nu rămăsese.

Prin urmare ipoteza paternității lui Alexandru Costin asupra cronicarului și Marelui Logofăt Miron Costin, în fața atîtor obiecțiuni, nu are în sprijinul ei decît asemănarea numelui și faptul că Alexandru apare în istorie înaintea lui Miron. Aceste elemente însă sînt insuficiente pentru a stabili între acești doi Costini raportul de tată și fiu. Între ei va

1) După tabloul genealogic întocmit de d. Urechîă (*op. cit.* p. 287), Catinca era chiar mătușa lui Velicico, înrudire ce făcea absolut imposibilă o căsătorie între ei.

2) Miron Costin, ed. Urechîă, I, p. 149 n° 160.

fi existat poate altă înrudire,¹⁾ sau poate că asemănarea numelui lor se datora numai simplei coincidențe că tatăl unuia ca și al celui-l-alt se numea Costin, nume obicinuit în Moldova.²⁾

Filiațiunea Alexandru Costin—Miron Costin înlăturată, prima încuscrire, singura certă a familiei lui Miron Costin cu Mironii, — admitînd că toți Mironii întîlniți prin hrisoave aparțineau unei singure familii, — rămîne căsătoria lui Velicico Costin, fratele cronicarului, cu Catinca, nepoata de fiică a lui Miron Clucerul. Bine înțeles că această căsătorie nu a putut influența întru nimic asupra alegerii numelui de Miron, pe care părinții l-au dat fiului lor mai mare, cronicarului Miron Costin.³⁾

1) Cf. Sbiera. *Mișcări culturale*, p. 304: „Faptul că Miron Costin a rămas necurmat pe lângă Vasile Lupul, chiar în servicii de mare încredere, precum sint misiunile diplomatice, pînă după bătălia de la Sirca, August 1653, și fugirea lui Vasile Lupul la Cazaci, precînd Alexandru Costin a trecut la Gheorghe Ștefan, îndată ce acesta a ocupat Iașii în April 1653, ne face să nu admitem o legătură de tată și fiu între Alexandru și Miron Costin, ci mai curînd una de frate. Este anevoe de crezut că Vasile Lupul ar fi păstrat pe lângă sine pre Miron Costin ca om de încredere, în timpul ce tatăl său trecuse în tabăra dușmanului! Mai curînd l-ar fi ucis pentru ast-fel de faptă, după cum făcuse și cu alți boeri pripuși ca stînd în coîntelegere cu Gheorghe Ștefan.“ — Aceași neîncredere, adăogăm noi însă, o putea avea Vasile Lupul pentru Miron Costin și în cazul cînd Alexandru Costin ar fi fost fratele acestuia. Este destul a aminti moartea lui Miron Costin datorită amestecului lui Velicico Costin în complotul contra lui C. Cantemir, amestec ce a făcut ca bănuiala Voivodului să cază și asupra lui Miron.

2) Am văzut mai sus pe Miron Costin iscălit „Miron Costinovic“ adică „fiul lui Costin“. Un alt document, din 19 Septembrie 1641, numește pe Alexandru: „Alexandru fiul lui Costin, biv Hetman.“ (M. Costin, ed. Urechîă, p. 83 n. 32; cf. p. 296).

3) Faptul că în *Descriptio Moldaviae*, Cantemir nu vorbește de Mironiști, nu dovedește identitatea acestora cu Costineștii, și se poate explica sau prin faptul că nici nu a existat o familie cu acest

Capitolul ce urmează este intitulat «Data scrierilor» cu toate că în el nu se vorbește decît de trei din scrierile lui Miron Costin: «Cartea pentru descălecatul dentii,» «Le-topiseșul Domnilor de la Aron Vodă» și cronica în versuri polone. Cele-l-alte scrieri sînt menționate în gloată și fără dată prin :

«Afară de scrierile citate pînă aci, ale lui Miron Costin, se mai cunosc alte cîte-va, atribuite tot lui, și anume : o poemă mică intitulată *Viața lumii*; un mic tractat de versificare romînească; traducerea în romînește a tractatului Moldovei, încheat de Tăutul Logofătul cu Turcii în numele lui Bogdan; discursuri, etc.» (p. 178).

Nici-un cuvînt dar despre tractatul istoric asupra «Istoriei de Crăia ungurească», care de asemenea este atribuit lui Miron Costin.¹⁾ Și dacă în intențiunea autorului trimeterea ce d-sa face în notă la ediția operelor lui Costin de d-nu Urechia, ținea locul nu numai al stabilirii datelor cînd au fost scrise scrierile trecute sub tăcere, dar chiar al simplei lor menționări,²⁾ — chiar în acest cas în trimeterea d-lui Gîdei nu putea fi cuprinsă și «Cronica țarei Moldovei și a Munteniei» (*Chronika ziem moldawskich y multanskich*), scrierea polonă în proză a lui Miron Costin, descoperită și publicată de d. Bogdan după apariția ambelor volume ale

nume patronimic, sau că ea era stinsă pe vremea lui Cantemir fără a lăsa vre-o urmă, fetele ultimului Miron, Safta și Eftimia, luînd numele soților lor.

1) Miron Costin, ed. Urechia, II, p. 19—71.

2) Aceasta ar constitui o simplă greșeală de compoziție. Dar d. Gîdei trimetînd la t. I, pp. 348—354, 766—780, unde nu se vorbește decît tot numai de principalele trei scrieri ale lui Miron Costin, cititorul va trebui să caute singur notițe asupra celor alte scrieri, în cele două compacte volume ale ediției d-lui Urechia. Studiul d-lui Gîdei despre Miron Costin nu poate da prin urmare o idee completă de întreaga activitate literară a acestui cronicar.

edițiunei d-lui Urechă.¹⁾ Această scriere măcar trebuia menționată.

Revenind acum la principalele scrieri ale lui Miron Costin și la datele în care, după d. Gidei, ele au fost scrise, vedem că «Letopisețul țării Moldovei de la Aron Vodă încoace», poartă în manuscrise data 7185 (= 1677), isvodit în Iași de Miron Costin, *Vornicul de Țara de Jos*.²⁾ Din hrisoave însă se știe că în acest an Miron Costin era *Mare Logofăt* nu Vornic al Țării de Jos, deci ori anul 7185, ori rangul cronicarului este greșit de copisti. D. Gidei însă, conciliant neobosit, împacă ambele știri contradictorii prin cuvintele :

«Diacul, care a copiat isvodul lui Miron Costin în Iași la 1677, a păstrat data anterioară a scrierei acestui letopiseț, care dată se rapoartă la anii 1675—76, când Miron Costin era Vornic» (p. 177).

Dacă am prins bine înțelesul acestei fraze, nu îndestul de clare, d. Gidei vrea să spue că Miron Costin și-a scris letopisețul prin 1675—76,³⁾ pe când era Mare Vornic, dar că l-a dat să-l copieze în 1677 unui diac distrat, care-l întitulează Vornic, adică cu rangul din care Miron Costin fusese înaintat de cel puțin un an de zile.⁴⁾ Și distracția diacului, contagioasă, a coprins pe însuși Miron Costin, care nu observă acest anachronism al copistului său, ci îl lasă să se perpetueze, pînă a ne încurca și pe noi azi.

1) I. Bogdan, *Cronice inedite etc.* București 1895, p. 139—204.

2) In unele manuscrise „ce au fost Vornic Țării de Jos.” (M. Costin, ed. Urechă, I, 429); în altele: „biv vel vornic Țării de gios” (Kogăln., *Letop.* I, 243).

3) Cf. mai jos: „Letopisețul Domnilor este scris pe la 1674—75.”

4) V. doc. din 29 Decembre 1675 (7184), contrasemnat de Miron Costin ca Mare Logofăt (M. Costin, ed. Urechă, I, p. 136, n° 131).

Că titlul de Vornic ce manuscrisele dau lui Miron Costin în 1677 este o eroare de copist, lucrul este probabil, în ori-ce cas nu însă a diacului din 1677, ce scria sub ochii lui Miron Costin. De altă parte un pasaj din chiar textul lui Miron Costin înlătură presupunerea că cronică a fost scrisă în 1675—76 sau 1674—75 și copiată pe curat în 1677. Acel pasaj zice :

«Mă vei erta, iubite cetitoriule, căci nu ți-am scris aceste semne la locul lor; crede neputinței omenesti, crede valurilor și cumplitelor vremi, întreabă pre ce vreme am scris și cit am scris! Ași fi lipit aceste semne la rîndul său, *ce era trecut rîndul la isvodul celi curat, și scriitori cari isvodesc puțini se află, iară tipariu nu este.* Deci aice de aceste semne îți dau știre, și ales povestea lăcustelor, care cu ochii cum venea am privit.»¹⁾

Din aceste cuvinte se vede că Miron Costin da spre copiere letopiseșul său în foi, pe măsură ce le scria, nu la distanță de unu sau doi ani. Admițînd deci că data 7185 nu e o eroare de copist, urmează că la această dată trebuie pusă și începutul letopiseșului lui Miron Costin, data figurînd pe prima pagină a manuscrisului.

De altă parte data 7185 (1 Septembrie 1676—31 August 1677) pare că se confirmă și prin analiza internă a cronicei D. Sbiera²⁾ a arătat că Miron Costin vorbește de suirea pe tronul Poloniei a lui Ion III Sobieski (21 Mai 1674),³⁾ și a lui Anton Roset pe tronul Moldovei (Decembre 1675),⁴⁾ nu însă și de a lui Constantin Cantemir (Iulie 1685), pe care îl știe numai că a ajuns Serdar în Moldova.⁵⁾ Dacă

1) *Letop.* I, p. 323 (345), ed. Urechiă, I, p. .

2) Miron Costin, ed. Urechiă, I, p. 771—774.

3) *Ibid.* p. 498.

4) *Ibid.* p. 678.

5) *Ibid.* p. 676.

aceste notițe nu vor fi interpolări posterioare ale copiștilor,¹⁾ și dacă ne mai gândim că tot pe atunci Miron Costin, ne mai făcând parte din divanul domnesc,²⁾ avea mai mult răgaz pentru lucrări istorice, datarea «Letopisețului Domnilor» în 17185 sau într'un an apropiat, este acceptabilă.³⁾

Cronica scrisă de Miron Costin în versuri polone pentru regele Ion Sobieski poartă data «Daszow, Iulie 1684.» Marea asemănare pe care cea-l-altă scriere a sa istorică, tot în polonește, dar în proză, are cu poema, îndreptățește presupunerea că și aceasta a fost scrisă tot pe atunci, pe cînd Miron Costin trăea emigrat în Polonia.⁴⁾

1) Una cel puțin din aceste notițe, are acest aspect. E știrea despre întronarea lui Sobieski „ce *au fost* acum Crai“. *Au fost*, în loc de *este*, arată că notița a fost scrisă după 17 Iunie 1696, cînd Sobieski moare.

2) Miron Costin, ed. Urechiă, I, p. 319 sq.

3) Dacă mai admitem că „urzirea“, adică prima redacțiune, — nu „adunarea de izvoare, etc.“, cum crede d. Gidei, — a cărții despre primul descălecat, o făcut-o Miron Costin pe la 1672—73 (Gidei, p. 177, Sbiera, *Mișcări culturale*, 221), cînd poesia publicată în Psaltirea lui Dosoftei din 1673, arată că Costin se ocupa cu această chestiune; — între această dată și redactarea „Letopisețul Domnilor“, a trebuit să treacă oare-care timp, deoarece ideile lui Miron Costin le vedem aci schimbate radical. De unde în 1673 el credea că:

Fliach întii apoi Traian au adus preaice

Pe strămoșii cestor țări de neam cu ferice.

(Ed. Urechiă, II, 510).

Acum, scriind Letopisețul Domnilor, pune ia început versurile astfel modificate:

Traian întii, Impăratul, supuind pre Dahi

Dragoș apoi, în Moldoveni primenind pre Vlăhi.

(Ed. Urechiă, I, 433).

4) Bogdan, *Cronice inedite*, p. 148.

Nesigură însă este data cînd a scris Miron Costin «Cartea pentru descălecatul d'întîi». Înaintea poemei, cum crede d. Sbiera¹⁾ sau în urmă. Intemneindu-se pe faptul că în predoslovia acestei scrieri, Miron Costin iscălește: «Care am fost Logofăt Mare în Moldova»,²⁾ d. Gidei crede că:

«În intervalul dintre 1683—1685 *biv-logofătul* a scris cartea sa de Descălecatul I și a semnat-o ca fost mare logofăt. În acelaș timp scria și cronicul său polon» (p. 177).

Mai probabil însă e că nici înainte, niciodată cu poema polonă a scris Miron Costin cartea despre primul descălecat, ci în urmă și nu în Polonia. Și iată de ce:

Am văzut că, pe cînd își scria poema sa polonă, Miron Costin avea o foarte bună opinie despre Eustratie Logofătul ca istoric, socotindu-l ca pe «cel mai bun» cronicar moldovenesc. Am arătat mai sus că această bună opinie era ecoul svonurilor favorabile ce ajunsese la urechile lui Miron Costin, mai înainte de fuga acestuia în Polonia, asupra letopiseșului lui Eustratie, dar că Miron Costin nu-l cunoscuse pe cînd își scria poema polonă, în care nu utilizează decît pe Ureche, în redacțiunea amplificată de Simion Dascălul.

Din potrivă, în «Cartea despre descălecatul d'întîi» Costin judecă acelaș letopiseș al lui Eustratie, cu totul defavorabil. Nici acum nu-l cunoaște direct este adevărat, dar din spusele unor boeri, în special din spusele lui Nicolae Buhuș «ce au fost Logofăt mare»,³⁾ Miron Costin află că în letopiseșul lui Eustratie, acela pe care el îl lăudase fără să-l cunoască, se află pentru prima oară «basna» ocăritoare a neamului moldovenesc. Pe Eustratie îl face deci răspunzător și cu el polemizează.

1) Miron Costin, ed. Urechia, I, p. 780: „în Polonia, și anume între Mart și Iuliu 1684.“ — Cf. Sbiera, *Mișcări culturale*, p. 221.

2) Miron Costin, ed. Urechia, I, p. 279.

3) *Ibid.*

Această schimbare a opiniei lui Miron Costin despre Eustratie Logofătul arată: a) că poema sa polonă și «Cartea de descălecatul d'întii», nu au putut fi scrise în acelaș timp; b) că poema polonă, în care opinia despre Eustratie Logofătul era întemeată pe svonuri vagi, a trebuit să precedeze cartea despre descălecat, în care afirmațiuni mai precise îl fac pe Miron Costin să-i retragă stima ce-i acordase; c) că Miron Costin nu putuse primi aceste indicațiuni ale boerilor și ale lui Buhuș, decît după întoarcerea sa în Moldova pe timpul domniei lui Constantin Cantemir. Prin urmare între 1685—1691 trebuie așezată scrierea cărții lui Miron Costin despre descălecatul d'întii.¹⁾

Cu acestea vom termina, recensiunea noastră luînd porțiuni neobicinuite la noi ca și aiurea. Dacă însă abundența lucrărilor științifice pe ori-ce teren, și specializarea publicului fac în apus inutile recensiunile amănunțite, și criticul avînd posibilitatea de a trimite la monografii speciale pentru amănunte, se poate mărgini la judecata în genere a operei analizate; — la noi, unde publicul cititor e mai amestecat, operele de știință rare și, în mare parte, cestiunile privitoare la trecutul nostru necercetate, unde de altă parte majoritatea lucrărilor de știință nu sînt nici bune nici rele în întregime, cercetarea amănunțită este impusă de chiar aceste condițiuni, ce lipsesc în apus. E nevoie a se arăta într'o lucrare bună erorile de amănunte, pentru ca nu bună-tatea lucrării să le dea autoritatea de a trece mai departe ca adevăruri științifice, și e mai multă nevoie a se arăta erorile, cînd ele se întîlnesc în cărți ce au numai aparența lucrărilor științifice, dar pe care toleranța, indulgența rău înțeleasă ori camaraderia le face să treacă în fața unui public nepregătit drept lucrări de valoare. Lauda ca și osînda în

1) Cf. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 149.

bloc însă nu-și pot avea rostul la noi. Ele pot deveni chiar păgubitoare pentru mișcarea noastră științifică, încă la început.

Intențiunea noastră, în cazul de față, nu a fost atât de a judeca studiul d-lui Gîdei, ca pe o lucrare izolată, cît, socotindu-l ca un produs tip al uneia din direcțiunile activității noastre științifice, a arăta lipsurile, inutilitatea și puțină trăinicie a rezultatelor la care duce însă-și acea direcție.

În cursul cercetărei noastre am constatat erori de metodă, de raționament ca și de fapte. Reproducerea a întregi pasaje din acest studiu, ne-a scutit a mai vorbi și de erorile de stil. Am relevat însă multe din erorile de fapte, pentru a le opri de a mai trece din carte în carte, în virtutea forței dobîndite de ori-ce e tipărit. *Idola libri*, de care vorbea Bacon, la noi sînt obiectul unui cult superstițios și puțini sînt iconoclaștii ce îndrăsnesc să se emancipeze de sub autoritatea lor sacră de lucruri tipărite. Erorile de fapt deci trebuiau relevate. Am insistat însă cu deosebire asupra erorilor de raționament și mai ales asupra celor de metodă, grație cărora s'au strecurat și cele-l-alte.

Călăuzit de o mai bună metodă și armat cu cunoștința completă a literaturii subiectului, d. Gîdei fără îndoială că ar fi dat publicității o altă lucrare, decît aceea ce analizăram. Așa cum e însă, această lucrare, rodul unei munci superioare rezultatului ce a dat, are aspectul uneia din hărțile prin care se arată, înainte de explorările unui Livingstone și Stanley, centrul necunoscut al Africei. Contururi vagi, cîte-va puncte negre ce arătau locurile populate și un pustiu uniform colorat cu o nuanță ștearsă. Cestiunile privitoare la «Cronicarii moldoveni din secolul XVII-lea», puteau fi însă mai bine cunoscute decît depărtatul centru al Africei, și precisarea mai bine a conturilor, punerea mai în lumină a punctelor cunoscute și contribuirea la cunoașterea celor obscure, a fost și scopul acestei recenziuni.

Ștefan Orășanu.

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
2017

VERIFICAT
1987

Stelian Găvruta